

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ'NİN (1165- 1173) ADLI ESERİNİN
TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURGÜL ATEŞ

GAZİANTEP
MAYIS 2015

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ'NİN (1165- 1173) ADLI ESERİN
TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURGÜL ATEŞ

I. Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat AĞARI
II. Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

GAZİANTEP
MAYIS 2015

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ'NİN(1165- 1173)
TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ
NURGÜL ATEŞ

Tez Savunma Tarihi: 28. 05. 2015
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR
Enstitü ABD Başkan Vekili

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
İkinci Tez Danışmanı

Doç. Dr. Murat AĞARI
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:
Doç. Dr. Murat AĞARI
Doç. Dr. İsmail KIVRIM
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Yüksel BAYIL

İmza

ÖZET
BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ'NİN (1165- 1173) ADLI ESERİNİN
TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ

ATEŞ, Nurgül

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat AĞARI

Mayıs 2015/ 110 Sayfa

Ortaçağ'ın önemli kaynakları arasında yer alan eser, Yahudi ve İslâm tarihî açısından önemli bilgiler içermektedir. Eserde Yahudilerin nüfusları, meslekleri, ibadet yerleri ve ileri gelen din âlimleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Benjamin gezdiği bölgelerde şehirler, şehirlerarası mesâfeler ve şehrin ticaret hacminden bahsetmektedir. Benjamin'in İslâm şehirlerindeki gözlemleri dönemin İslâm dünyasının toplumsal, kültürel ve siyasi tarihîne ilişkin orijinal bilgiler sunmaktadır. Eserde, Epikurus, Sâmiri gibi Yahudi dinînden ortaya çıkan mezheplerle ve Dürzî, Haşhaşî gibi İslâm dünyasında ortaya çıkan inançlarla ilgili rivayete dayalı bilgiler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benjamin'in Seyahatnâmesi, Benjamin, Yahudi, Tevrat, Dâvûd.

ABSTRACT
TRANSLATION AND EVALUATION OF THE WORK BENJAMİN'S
TRAVEL BOOK (1165- 1173)

ATEŞ, Nurgül

Master's Of Art Thesis, Department Of History

Supervisor: Doç. Dr. Murat AĞARI

May 2015/110 Pages

The work, which is one of the most important sources of Middle Age, contains important information about jew and Islamic history. There contains information about jews population, jobs, prayer halls and notable reverends in this work. It mentions about the regioons to which Benjamin travelled, interprovincial distances and the trade potential of the city. Benjamin's observations in Islamic cit reflect original information about social, cultural and political history of the Islamic wold during that period. There is rumoured information, in the work, , about sects emergin from judaism such as Samaratanism and Epicureanism as well as sepatist beliefs emerging from Islamic wold such as Durze And Assasins.

Keywords: Benjamin's Travel book, Benjamin, Judaism, , Torah, David.

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler çalışmaları açısından büyük bir öneme sahip olan seyahatnâmeler, tarih, coğrafya ve halk bilimi gibi alanlarda birinci elden kaynak olma niteliği taşımaktadır. Seyahatnâmeler gezilen bölgelerde yaşayan insanların yaşayışlarını, kültürlerini kendinden sonraki dönemlere aktaran seyyâhların veya gezginlerin eserleridir.

Ayrıca seyahatnâmeler, Ortaçağ Tarihi ve tarihçiliği bakımından önemli eserler arasında yer almaktadır. Bu kaynaklar araştırmacılar için kıymetli birinci elden kaynaklar olarak değerlendirilir.

Benjamin'in Seyahatnâmesi ile milli varlıklarını koruyarak diğer toplumlarla ilişkilerini sınırlandırmış olan Yahudilerin, o dönemdeki sosyal, ekonomik ve demografik hayatları hakkında bilgiler vermektedir. Bu seyahatnâmede diğer alanlarla ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. Eserde geniş bilgi içeriklerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür;

- Coğrafi bilgiler
- Folklorik bilgiler
- Dinî bilgiler
- Mimarî Yapı ile ilgili bilgiler
- Tarihî bilgiler

Çalışmamızda eserin daha güvenilir ve anlaşılır olması için yöntem ve değerlendirme süzgecinden geçirildi. Yöntem bölümünde esere bir şablon oluşturuldu, değerlendirme bölümünde ise şablonlara bağlı kalınarak içerik incelemesi yapıldı.

Çalışmanın bu aşamaya gelmesinde birçok kişinin emeği oldu. Emeği geçen herkese ve tezin bu aşamaya gelmesine yardımcı olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Murat AĞARI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Nurgül ATEŞ

Gaziantep

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
1.1. Giriş	1
1.1.1. Benjamin b. Yuna et-Tufîle en-Nebarî'nin Hayatı.....	1
1.1.2. Benjaminin Seyatnâmesi	1
YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME	5
2.1. Yöntem	5
2.2. Değerlendirme	5
2.1.1. Coğrafi Bilgiler	5
2.1.2. Folklorik Bilgiler.....	10
2.1.3. Dinî Bilgiler	13
2.1.4. Mimarî yapı ile ilgili Bilgiler	15
2.1.5. Tarihî Bilgiler.....	18
BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ' NİN TERCÜMESİ	20
Seyahatnâmenin Önsözü	20
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	88
ÖZGEÇMİŞ	89
VİTAE	88
EKLER	90

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
Bk.	: Bakın
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi
H.	:Hicrî
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
M.	: Mîladî
yay.	: Yayınları
vb.	: ve benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1 . Giriş

Çalışmayı daha iyi kavrama açısından bu bölümde yazar ve eser kısaca tanıtıldı. Benjamin ve seyahatnâmesi incelendi. Böylelikle bir bütünlük oluşturulmaya çalışıldı.

1.1.1. Benjamin b. Yuna et-Tufîle en-Nebârî'nin Hayatı

Kaynaklarda Benjamin'in hayatı hakkında bilgilere rastlanmamaktadır. Tarihçiler, *Benjamin'in Seyahatnâmesi*'ni incelemesine rağmen Benjamin'in doğum yeri ve tarihîyle ilgili bilgiye ulaşamamışlardır. Hakkında bilinen bu bilgiler seyahatnâmesindeki önsözden alınmadır. Bu önsözden adının Benjamin b. Yuna et-Tufîle en-Nebârî olduğunu, bu kitabı Yahudi takvimine göre 4933 yılında (M. 1173, H. 569) Kastilya'ya¹ döndüğü sırada yazdığını ve bir rivayete göre aynı yılda vefat ettiği bilgilere ulaşılmaktadır.²

1.1.2. Benjamin'in Seyahatnâmesi

Benjamin'in Seyahatnâmesi Yahudi³ ve İslâm tarihî açısından önemli bilgiler içermektedir. Benjamin, yolculuğu sırasında gezdiği bütün şehirlerde Yahudiler

---

¹Kastilya, İspanya'da tarihî bir bölge ve burada kurulan krallıktır. Kastilya (Kaştâle) İber yarımadasının orta kesiminde, batıdan doğuya doğru uzanan Sierra de Gredos ve Sierra de Guadarrama dağlarının birbirinden ayırdığı iki iç platodan (Kuzey ve Güney Meseta) oluşmuştur. Bu coğrafi bölgeler, aynı zamanda kuzeydeki tarihî Eski Kastilya (Castilla la Vieja) ve güneydeki Yeni Kastilya (Castilla la Nueva) siyasi bölgelerini de teşkil eder (Latince castrum (castellum "kale, şato") kelimesinden gelen Kastilya adı, İspanyolca'da "çok sayıda kale" mânasını taşıyan castillosun çoğulu olarak castilla şeklinde ifade edilmekte ve Arap kaynaklarında da bölgeye bu anlam gözetilerek bazan el-Kılâ', genelde ise asıl adıyla Kaştâle / Kaştîle / Kaştîliye denildiği görülmektedir. Bk. Thomas Irving. (2002). "Kastilya", *DİA*, XXV, 1.

²Ezra H. Haddad. (1945). *Benjamin'in Seyahatnâmesi*, Bağdad, 22.

³Yahudi, Hz. Mûsâ'nın dinine mensup kimsedir. Arapça'da yehûd, İbrânîce'de yehudi, Ârâmîce'de yehuday(e) şeklindedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber döneminde yaşayan ve Hz. Mûsâ şeriatına bağlı olma mânasında İsrâiloğulları'nın devamı olarak görülen yahudileri ifade etmek için "yehûd" kelimesinin yanı sıra aynı kökten gelen "hûd" ve "(ellezîne) hâdû" kalıpları da kullanılmıştır. Yahudilere bu ismin verilmesinin sebebi, bir görüşe göre Mûsâ zamanında İsrâiloğulları'nın buzağı heykeline taptıktan sonra pişman olarak Allah'a "hüdâna ileyke" (biz sana döndük) demeleridir. Bir diğer görüş ise Yehûd'un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya'kûb'un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehûza'ya nisbetle- "yehûz" iken zal harfinin dal harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir. Başlangıçta övgü ifade eden yehûd kelimesi, Yahudilerin şeriatının reddedilmesinden

hakkında bilgiler vermektedir. Eserde, Ortaçağ Yahudilerin nüfusu, meslekleri, ibadet yerleri ve ileri gelen din âlimleri gibi Ortaçağ'ın dinî, ticarî ve kültürel hayatları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu yüzden eser, Yahudi tarihî araştırmalarında önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Benjamin, İspanya'nın Saraogossa⁴ şehrinde yola çıkarak İtalya şehirlerinden geçip Konstantiniye'ye⁵ buradan deniz yoluyla Filistin, Sûriye, Irak, İran ve Mısır topraklarından dolaşarak, Mısır'dan deniz yolu ile ayrılır, Rusya, Almanya ve Fransa topraklarında seyahatini bitirmektedir.

Benjamin'in Avrupa⁶, Asya⁷ ve Afrika⁸ kıtalarında yaptığı yolculuğunu Kastilya'ya döndüğünde kaleme almıştır. Özellikle şehirler, şehirlerarası mesâfeler ve bölgenin ticaret hacmi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

---

sonra artık övgü anlamı taşımaya da onlara ait bir isim olarak kullanılmıştır. Bk. Leyla Gürkan. (2013). "Yahudi", *DİA*, XLIII, 182.

⁴ Saragossa, İspanya'da tarihî bir şehirdir. İspanya'nın kuzeydoğusunda, Ebro nehrinin sağ yakasında olup Zaragoza idarî bölümünün ve Aragon özerk bölgesinin merkezidir. Milâttan önce 24 yılında Roma İmparatoru Augustus tarafından İberler'e ait tarihî Salduba kalıntıları üzerinde askerî bir üs olarak kurulmuş ve kurucusuna izâfetle verilen Caesarea Augusta adı zamanla Cesaragosta, İslâm hâkimiyeti döneminde Sarakusta ve günümüzde Zaragoza şekline dönüşmüştür. Şehir, Romalılar'dan kalma surlarının ve evlerinin çevrede bol bulunan kireç taşından yapılması, ayrıca evlerin dışının badana edilmesi sebebiyle Medînetülbeyzâ (beyaz şehir) adıyla da tanınmıştır. Kaynaklarda Sarakusta havası güzel, suları bol ve tatlı, arazisi verimli, bağ ve bahçeleriyle ünlü bir yer diye tanımlanmakta ve özellikle Sarakustiye adı verilen samur kürk işlemeciliğinde çok ileri bir düzeyde olduğu belirtilmektedir. Bk. Câsim el-Ubûdî (2009). "Sarakusta", *DİA*, IIIVI, 115.

⁵ Kostantiniye, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nin başşehri, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus ve ekonomi bakımından en büyük merkezi olan İstanbul tarihî olarak Haliç, Marmara denizi ve surların çevrelediği yarımadaı işaret eder. Şehrin Adı. İstanbul'un bulunduğu tarihî yarımada'daki ilk yerleşme yerinin bilinen en eski adı Buzantion / Bizantion'dur; bunun da Trakça bir şahıs adı olan Buzas / Vizas'tan türetildiği belirtilir. Antik rivayetlere göre burası Trakyalı Buzie'nin yetiştirdiği yarıılâh Semestras'ın oğlu Kral Bizas tarafından kurulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun idaresi altına girince, önce Antonius Bassianus'a (İmparator Caracalla) izâfe edilerek Antonia veya Antonia, 330 yılında imparatorluk merkezi buraya taşındığında Secunda Roma (İkinci Roma), V. asırdan itibaren Nova Roma (Yeni Roma) adlarıyla anılmış, hatta şehir halkına da Romaio denmişti. Fakat halk arasında yayılan Constantinopolis kısa zamanda genelleşerek resmî bir sıfat kazanmış, Arap ve İranlılar'ca Kustantiniye şekli kabul görmüş, Osmanlılar da paralarda ve resmî yazışmalarda bu ismi sık olarak kullanmışlardır. Trak asıllı Bizantion da yine Arapça ve Ermenice formlarıyla Osmanlı metinlerinde şehrin önceki adı olarak geçmiştir (Byzantia, Byza, Buzantiye, Puzanta, Buzantis). Öte yandan İslâmî kaynaklarda geçen Rûmiyyetü'l-kübrâ, Taht-ı Rûm, Gulgule-i Rûm gibi adlar Nova Roma'dan türetilmiştir. Bk. Halil İnalçık. (2001). "İstanbul", *DİA*, XXIII, 220.

⁶ Avrupa, Okyanusya'dan sonra dünyanın ikinci küçük kıtasıdır. Kıtanın adı, Grek mitolojisindeki Fenike Kralı Agenor'un kızının adı olan Europe'den alınmıştır. Grekçe olmadığı bilinen kelimenin Sâmi dillerde "güneşin batışı, akşam" anlamını taşıyan erebden geldiği ve Yunanlılar'a Fenikeliler'den geçtiği sanılmaktadır. Bu isim uzun süre yalnız Ege denizinin batısında kalan ülkeler için kullanılmış olup ancak yakın çağlarda bugünkü anlamını kazanmıştır. Bk. Ahmet Ertek. (1991). "Avrupa", *DİA*, IV, 127.

⁷ Asya, Dünyanın en büyük kıtasıdır. Asya'nın yüzölçümü Avrupanınkinden dört kat fazladır. Ana karanın tamamı kuzey yarı kürededir; sadece Endonezya adaları ekvatorun güneyinde yer alır. Bk. T. Ahmet Ertek. (1991). "Asya", *DİA*, III, 506.

⁸ Afrika, İlk defa Kartaca savaşları sırasında Romalılar tarafından kullanılan Africa adı, Romalılar'ın Tunus'un yerlilerine verdikleri Afer veya Afri adından türetilmiştir ve "Afriler'in ülkesi" anlamına

Benjamin, eserinde İslâm şehirleri hakkında verdiği bilgiler dönemin eserleri incelendiğinde bu bilgilere rastlanmamaktadır. Bu da eserin verdiği bilgileri önemli kılmaktadır. Ayrıca halife ilgili gözlemlere dayalı bilgiler sunmaktadır.

Avrupa’da matbaa 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Benjamin’in yolculuğu matbaa kitaplarının ilk ortaya çıktığı zamana denk gelir. Seyahatnâme ilk olarak Kostantiniye’deki Sunsi matbaası’nda basılmıştır (M1453). Daha sonra seyahatnâme 1556 yılında İtalya’da, 1663 yılında Leyden’de, 1698 yılında Amsterdam’da, 1844 yılında Varşova’da, 1859’da Limburg’da basıldı. Seyahatnâme 16. yüzyıldan itibaren Avrupa dillerine çevirildi. *Benjamin’in Seyahatnâmesi*, 1575 yılında Arias Montano tarafından *Itinerarum Benjamini Tudelensis* adıyla yayınlandı. Bu çeviriyi 1636 yılında Helmstad; 1664 yılında Leipzig, 1625 yılında Purchas Londra’da yayınlandı. Bergeron’da Fransızcaya tercüme edip “ Collection des Voyages fait principalament en Asie dans “ derlemesinde verdi. Bergeron daha sonra 1735 yılında Lahey’de, 1830 yılında da Paris’te yayınladı.

Latince çevirisi Costantine L’Empuer tarafından Leiden’de yapıldı. Daha sonra bu çeviri 1666 yılında Hollanda’da, 1691 yılında Amsterdam’da ve 1711 yılında Frankfurt’ta yayınlandı.⁹

---

gelmektedir. Başlangıçta yalnız Tunus için kullanılan Afrika adı, daha sonra Mısır’ın batısındaki diğer kıyı ülkelerinin tamamı için kullanılmış, nihayet bütün kıtaya teşmil edilmiştir. Araplar’ın Berberistan’ın doğu ve Tunus’un güney kısmına verdikleri İfrikiyye adı ise Latin menşeli Afrika kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir. Bk. Cevat Rüştü Gürsoy. (1988). “Afrika”, *DİA*, I, 413.

⁹ E. Haddad, a.g.e. , 37.

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME

2.1. Yöntem

Çalışmamızın hazırlık safhasında birtakım yöntemler belirlendi. İlk aşamada Arapça yazılan eser Türkçe 'ye çevrildi. Daha sonra tercüme edilen eser incelendi ve şablon oluşturulmaya çalışıldı. Eserin içeriğinde yer alan bilgilerin nasıl aktarıldığına, güvenilirliğine bakıldı. Ayrıca eser Türkçe yazım ve imlâ kurallarına uygun hale getirilmeye çalışıldı.

Yöntem aşamasında eserin diline sadık kalmaya ve yazarın üslubunu okuyucuya aktarmaya çalışıldı. Çeviride akıcılığı sağlamak için kısa cümleler birleştirildi. Eserde geçen kimi isimler, yerler ve kelimeler dipnotlarla açıklanmaya çalışıldı. Ayrıca eserde geçen uzunluk ve ağırlık ölçüleri dipnotlarla verildi ve bu bilgiler Walter Hinz'ın *İslâm 'da Ölçü Sistemleri*¹⁰ eserinden kullanıldı.

Eserde geçen kişi, şehir ve bölge isimleri Murat Ağarı'nın *Kazvîni'nin Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*¹¹ eserinden önemli ölçüde yararlanıldı. Referans bilgilerini ağırlıklı olarak *TDV İslâm Ansiklopedisi*¹² kullanıldı.

2.2. Değerlendirme

Benjamin'in Seyahatnâmesi, incelemesi sonucu yapılan genel değerlendirmede eserde ağırlıklı olarak coğrafi bilgiler daha sonra folklorik bilgiler, dinî bilgiler, mimarî yapı ile ilgili bilgiler ve tarihî bilgiler bulunmaktadır. Bu doğrultuda eser, 5 ana başlık altında incelemeye tabî tutuldu.

2.1.1. Coğrafi Bilgiler

Seyahatnâmeler, diğer alanlarda olduğu gibi coğrafya alanında da birinci elden gözlem ve bilgi taşıyan kaynaklar arasında yer almaktadır. Benjamin, Batı'dan Doğu'ya doğru izlediği rotada gezdiği şehirler hakkında geniş bilgilere yer vermektedir.

¹⁰Walter Hinz. (1990). *İslâm 'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi yay. , İst. ,1-82.

¹¹Murat Ağarı. (2009). *Kazvîni'nin Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd'ı(İnceleme ve değerlendirme)*, Kitapevi yay., İst., 1-479.

¹² *İslâm Ansiklopedisi.(DİA)*. (2002). Türkiye Diyanet Vakfı yay. , Ankara.

Benjamin, seyahatnâmesine ilk olarak İspanya şehirlerini anlatarak başlamıştır. Bunun temel sebebi buralı olması ve yolculuğuna buradan başlamasıdır. Benjamin seyahatnâmesine şöyle başlamaktadır:

“Yolculuğuma ilk olarak Saragossa’dan başladım. Oradan İbre nehri¹³ yoluyla Tortosa’ya¹⁴ geçtim. İki günlük bir yolculuktan sonra Tarragona’ya ulaştım. Tarragona’da, diğer İspanya şehirlerinde benzeri bulunmayan Yunan atalarına ve Tiranlara ait büyük binalara rastladım.”¹⁵

Seyahatnâmede şehirler ve şehirlerarasındaki mesâfeler hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna örnek olarak şu verilebilir:

“Tarragon’dan iki günlük mesâfede Barcelona¹⁶ yer alır.”¹⁷ Bir diğer örnek şu şekildedir: “Bethlehem¹⁸, Kudüs’e¹⁹ iki fersâh²⁰ uzaklıkta yer alır.”²¹

¹³İbre nehri İspanya’da bulunmaktadır. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 49.

¹⁴Tortosa, Endülüs’ün kuzeydoğusunda tarihî şehirdir. Endülüs’ün kuzeydoğusunda Ebro nehrinin oluşturduğu deltanın başlangıcında bir dağ eteğinde kurulmuştur. Himyerî’ye göre şehrin etrafını çeviren surlar Endülüs Emevîleri zamanında inşa edilmiş olup şehrin dört kapısı vardır. 95 (714) yılında müslümanlar tarafından fethedilen Turtûşe (Tartûşe/Tortosa) Lârîde (Lesida), İfrâğa, Tutîle (Tudela), Veşka (Huesca), Miknâse şehirlerini içine alan ve es-Sagrûla’lâ diye bilinen kuzey sınır bölgesinde yer almakta, muhtemelen Mürsiye (Murcia), Belensiye (Valencia) ve Sarakusta’yı da (Saragossa) kapsayan Arbûne (Narbonne) bölge valiliğinin yönetimi altında bulunmaktaydı. Endülüs Emevî Emîri I. Abdurrahman, Arbûne’yi yönetmek için Abdurrahman b. Ukbe’yi görevlendirdi. Şehir en parlak dönemini Endülüs Emevî Devleti’nin idaresi altında yaşadı ve bu devirde hükümdarların desteğiyle gelişti. Bk. Birsal Küçükspahioğlu. (2012). “Turtûşe”, *DİA*, XLI, 439.

¹⁵ E. Haddad, a.g.e. , 49.

¹⁶Barcelona, İspanya’nın kuzeydoğu kıyılarında yer alan ve yaklaşık doksan yıl İslâm hâkimiyetinde kalmış olan bugünkü Barselona şehridir. Mevcut bilgilere göre Berşelûne’nin (Barselona) ilk sakinleri İberler’dir. Şehir milâttan önce 237’de Kartacalı Hamilcar Barca’nın eline geçmiş ve onun şerefine Barcino adını almıştır. Araplar Romalılar’ın kullandıkları Barsinona adını önceleri Berşinûne, daha sonra da Berşilûne şeklinde telaffuz etmişlerdir. Bk. Mehmet Özdemir. (1992). “Berşelûne”, *DİA*, IV, 521.

¹⁷ E. Haddad, a.g.e. , 59.

¹⁸Bethlehem, Kudüs’ün güneyinde Hz. İsa’nın doğum yeri kabul edilen ve hristiyanlarca ziyaret merkezi olarak tanınan şehirdir. İbrânîce’deki asıl adı, “ekmek evi” anlamına gelen Beytlehem’dir. Arapça’da ise bu terkip, Beytülâhm şeklinde ifade edilmiştir. Kelime Batı dillerinde ve hristiyan kutsal kitabında Bethléem şeklinde yer almaktadır. Yahudi kutsal kitabında Hz. Ya’kub’a oğlu Bünyâmin’in annesi Rahel’i (Rachel-Râhile) gömmesi söylenen yer Beytülâhm’dir. Bk. Abdurrahman Küçük. (1992). “Beytüllâhm”, *DİA*, VI, 86.

¹⁹Kudüs, Üç ilâhî dinde de önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehirdir. Lut gölünün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye platosunun dalgalı yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Bk. Ömer Faruk Harman. (2002). “Kudüs”, *DİA*, XXVI, 326.

²⁰Fersâh, Eskiden kullanılan bir yol mesâfesi ölçüsüdür. Farsça ferseng kelimesinden Arapça’ya geçmiştir. Kelime Ermenice’de hrasah, Süryânîce’de prasahâ, Pers dilinde frasang, Herodot ve Xenophon’da “παρασαγγης” şeklinde geçmektedir. Kâmûs-ı Osmânî’de 3 mil uzunluğunda mesâfeye 1 fersâh denildiği kayıtlıdır. 1 fersâh İran’da, atın normal yürüyüşüyle 1 saatte gittiği mesâfe karşılığı kullanılmakta olup bu da 6000 zirâ (6, 23 km.) yapmaktadır. Arap fersâhı ise “fersâh-ı tûlî, fersâh-ı sathî, fersâh-ı cismî” olmak üzere üçe ayrılıyordu. Bunlardan fersâh-ı tûlî 3 mile eşit olup (12.000 tûlî zirâ) her mil 40 Mısır el arşını kadardı. Mısırlılar’ın el arşını ise 49, 875 cm. uzunluğunda olup bu da 4 şer’î arşına yani bir kulaca (bâ‘) karşılıktı. Dolayısıyla 3 mil 5, 985 km. etmekteydi. Fersâh-ı sathî ve fersâh-ı cismî alan ölçüleri olarak kullanılmakta olup sathî m2, cismî ise m3 cinsinden değerlendirilmektedir. Bk. Yûsuf Halaçoğlu. (1995). “Fersâh”, *DİA*, XII, 412.

²¹E. Haddad, a.g.e., 104.

Seyahatnâmede şehirler ve şehirlerin özellikleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Şehirlerin büyüklükleri, sınırları, kaleleri ve surları, içme suları, kaplıcaları, bağları ve bahçeleri verilen bilgiler arasındadır.

Coğrafi açıdan en kapsamlı olarak Kudüs şehri anlatılmaktadır. Bu kapsamda daha sonra Roma, Kostantiniye, İskenderiye²² ve Bağdat²³ şehirleri gelmektedir.

Benjamin Kudüs'ü şu şekilde tasvir etmiştir:

“Kudüs, üç tarafı surlarla çevrili korunaklı küçük bir şehirdir. Burada çok sayıda Süryânî²⁴, Ermeni, Yunanlı, Gürcü ve Frank²⁵ vardır. Kudüs farklı dillerin ve milletlerin yer aldığı kozmopolitik bir şehirdir.”²⁶ Ayrıca Kudüs şehrini anlatırken, “ Kudüs'ün 4 kapısı vardır; İbrâhîm kapısı, Dâvûd kapısı, Siyon kapısı, Yuşefat kapısı'dır. Yuşefat kapısı, Beytü'l-Makdis'in²⁷ eskiden üzerine kurulmuş olduğu yerin hizasındadır.”²⁸ şeklinde bir şablon oluşturmuştur.

²²İskenderiye, Mısır'ın ikinci büyük şehri ve en önemli limandır. Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. Nil deltasının batı kenarında yer alan İskenderiye Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli ticaret ve ulaşım merkezidir. Büyük İskender'in emriyle ve Grek tarzı Hippodamos planında (dama tahtası) kurulan şehrin inşasının tamamlanması ve Mısır'ın başşehri olarak meydana çıkması Batlamyus (Ptolemaios) hânedanı devrine rastlar. Roma ve Bizans hâkimiyetleri sırasında da başşehirliliğini ve bunun yanı sıra askerî, dinî, Dinî, kültürel önemini korudu. Ancak Hıristiyanlığın kabulünden sonra mezhep çatışmaları ve Bizans-Sâsânî savaşları sebebiyle çeşitli yıkımlara uğradı. Müslüman kuşatması başladığında Bizans hâkimiyetinde idi ve eski ihtişamını kaybetmiş olmakla birlikte genel görünüşü, mimari yapıları, özellikle de bu yapılardaki mermer işçiliğiyle dikkat çekiyordu. Bk. M. Kemal Atik. (2000). “İskenderiye”, *DİA*, XXII, 574.

²³Bağdat, İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başşehridir. Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından kurulmuştur. Bk. Abdülazîz ed-Dûrî. (1991). “Bağdat”, *DİA*, IV, 425.

²⁴Süryânî, Doğu Hıristiyan kiliseleri arasında yer alan ve Ya'kübîler adıyla da bilinen gruptur. Süryânîler, Pavlus'un şekillendirdiği itikadî çizgide ekümenik Antakya Patrikhânesi'ne mensup olan, bugün de tarihî Antakya Patrikhânesi'ni temsil eden, Hıristiyanlığın en kadîm cemaatlerindedir. VI. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Hıristiyanlığının liderliğini elinde bulunduran bu kilise bir yandan içine düştüğü teolojik çekişmeler, öte yandan Bizans kilisesinin mezhep farklılığından dolayı uyguladığı baskı yüzünden gün geçtikçe zayıflamış, nihayet İslâm'ın bölgeye gelmesiyle yavaş yavaş taraftarlarını kaybederek bugünkü durumuna gelmiştir. Bk. Mehmet Çelik. (2010). “Süryânî”, *DİA*, XXXVIII, 175.

²⁵Frank, İslâm dünyasında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hıristiyan Avrupalılar'a verilen addır. Aslı Frank olan kelime Türkçe'ye Frenk / Firenk / Firek, Arapça'ya Efrenc (İfrence), Farsça'ya Fereng / Freng / Firek şekillerinde geçmiştir. Avrupa'nın batı ve kuzey kısmına Arapça'da Efrenciye, Farsça'da ve Türkçe'de Frengistan adı verilmiştir. Müslümanlar Frank (Efrenc, İfrence) adını doğru olarak önce Frank Devleti'nin (Merovenjiiyen-Karolenjiiyen) halkı için kullanmışlarsa da sonraları özellikle Haçlı seferlerinin başlamasının ardından, Sûriye ve Filistin'de kurulan Hıristiyan devletlerinin kurucuları büyük çoğunlukla Frank olduğu için bu ismi bütün Batı ve Kuzey Avrupa milletlerine (Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Norman) teşmil etmişlerdir. Fakat Katolik İspanyollar ile Ortodoks kilisesine mensup milletler (Rus, Rum, Bulgar, Sırp vb.) Frank tabiri kapsamının dışında tutulmuştur. Bk. Işın Demirkent. (1996). “Frank”, *DİA*, XIII, 172.

²⁶E. Haddad, a.g.e. , 98- 99.

²⁷Beytü'l-Makdis ile kastedilen Mescid-i Aksâ'dır. Müslümanların ilk kiblesi, en kutsal sayılan üç mescidden biridir. Asıl adı Ârâmîce Beth makdeşa, İbrânîce Beth hamikdaş ve Arapça Beytülmakdis olup “mukaddes ev” demektir; ilk kuruluşundan beri taşıdığı bu ad sonradan şehrin tamamını kapsamına almıştır. Şehir için müslümanların benimsediği Kudüs adı da aynı kökten gelmekte ve

Daha sonra şehirdeki mabetlerden, tarihî yapılardan haralardan ve vadilerden bahsedilmiştir. Siyon dağı²⁹ detaylı olarak ele alınmıştır.

Roma geniş kapsamlı anlatılan bir diğer şehirdir. Roma'nın Hıristiyan³⁰ devletinin başkenti olduğu belirtilmiştir. Şehirdeki Yahudi topluluğundan ve ileri gelen âlimlerden bahsedilmiştir. Daha sonra şehirdeki binaları ve Kral Galsin sarayını detaylı olarak anlatmıştır.

Kostantiniye, Benjamin'in geniş yer verdiği şehirlerden bir diğeridir. Seyahatnâmede Kostantiniye'yi şu şekilde tasvir etmiştir:

“Kostantiniye'nin çevresi on sekiz mildir³¹. Şehrin bir tarafını kara diğer tarafını da deniz kuşatır. Burada Rus denizi³² ile İspanya denizi³³ birleşir.”³⁴

Şehrin İmparator Manuel'in taht merkezi olduğu belirtilmiştir. Yahudi gruplarından, mesleklerinden, ileri gelen âlimlerinden ve tacirlerinden detaylı olarak bahsedilmiştir. Daha sonra şehirdeki saray ve kiliseler³⁵ hakkında bilgiler vermiştir.

Benjamin, İskenderiye şehrini şu şekilde tasvir etmiştir: *“İskenderiye şehri kemerlerle mağaraların üzerine kuruludur. Şehrin caddeleri dümdüz ve uzun olduğundan bir millik mesâfede Râşid kapısından denize giden yol rahatlıkla görülebilir. Limanında denize kadar uzayan bir iskele vardır.”³⁶* Ayrıca şehrin tarihî yapılarından, ticaret hacminden ve tacirlerinden bahsetmektedir.

---

aslında şehri değil mâbedi ifade etmektedir. Bk. Nebi Bozkurt. (2004). “Mescid-i Aksâ”, *DİA*, XXIX, 268.

²⁸ E.Hadâd, a.g.e. , 100.

²⁹ Siyon dağı, Kudüs'te bulunan bir dağdır. Bk. E. Hadâd, a.g.e. , 102-103.

³⁰ Hıristiyan, Hz. İsa'nın peygamberi olduğu ilâhî dindir. İslâmî literatürde hıristiyanlar için Nasrânî (çoğulu nasârâ), Mesîhî (çoğulu Mesîhiyyûn) ve İsevî, Hıristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır. Bk. Kürşat Demirci. (1998). “Hıristiyanlık”, *DİA*, XVII, 328.

³¹ Mil, Bir uzunluk ölçüsüdür. Kelimenin aslı Latince “bin” anlamındaki mille olup (Grekçe milion) Roma ordusunun -her iki ayakla birer tane olmak üzere- 1000 çift adımda yürüdüğü mesâfeyi ifade etmek için kullanılmış, Roma İmparatorluğu'nun nüfuzu altındaki bölgelere de geçmiştir. Latin alfabesindeki “M” harfinin değeri de 1000'dir. Arap dilcilerinin, gözün erişebildiği mesâfeyi gördükten sonra başka tarafa “meyl” etmesi sebebiyle bu uzaklığa aynı kökten “göz erimi kadar uzunluk” anlamında mîl adı verildiği şeklindeki açıklamaları bir yakıştırmadan ibaret olmalıdır. Kelime, “açık alandaki bir kimsenin cinsiyetinin veya gidiş istikametinin anlaşılacağı mesâfe” şeklinde de tanımlanmıştır. Mesâfe belirtmek için birer mil aralıklarla dikilmiş yol işaretlerine de Arapça'da mîl adı verilir. Kelime Farsça'ya ve Türkçe'ye mîl şeklinde geçmiştir. Bu ölçü deniz mili ve kara mili olmak üzere iki çeşittir. Milin üskatları fersâh ve berîd, askatları kasaba, kulaç, adım, arşın, ayak, kabza, parmak, arpa ve katır kuyruğu kılıdır. Mil yerine İran'da kürûh, Hindistan'da kos adı verilen daha uzun ölçü birimleri kullanılırdı. Bk. Cengiz Kallek. (2005). “Mil”, *DİA*, XXX, 12.

³² Rus denizi ile Karadeniz kastedilmektedir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 177.

³³ İspanya denizi ile Ege-Akdeniz kastedilmektedir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 177.

³⁴ E. Haddad, a.g.e. , 78.

³⁵ Kilise, Hıristiyanlık inancını benimseyenlerin oluşturduğu topluluk, mezhep; hıristiyan mâbedidir. Bk. Mehmet Aydın. (2002). “Kilise”, *DİA*, XVI, 11.

³⁶ E. Haddad, a.g.e. 177.

Bağdat geniş kapsamlı anlatılan bir diğer şehirdir. Müslümanların dinî lideri Abbâsî halifesinin³⁷ tören ve merasimleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Şehirdeki saraylar, sinagoglar³⁸, hastaneler, bağ ve bahçeler konu edilmiştir. Benjamin, Bağdat'taki toplumsal yapılanmadan bahsetmiştir. Ayrıca şehrin ileri gelen âlimleri ve Yahudileri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu şehirlerin dışında Yeni Sûr³⁹, Dımaşk⁴⁰, Halep⁴¹, Musul⁴², Fustât⁴³ ve diğer şehirler hakkında da benzer bilgiler verilmektedir.

Benjamin, İspanya şehirlerinin anlatımından başlayarak her bir şehrin anlatımında dağlar, nehirler ve eğer mevcutsa tarım özelliklerini bahis konusu etmiştir.

Coğrafi anlamda son olarak dağlar ve nehirler ilgili bilgiler yer almaktadır. Seyahatnâmede Nil nehri⁴⁴ detaylı olarak anlatılmıştır. Teber⁴⁵, Habur⁴⁶, Dicle⁴⁷,

³⁷Halife, Şeyhi adına irşad faaliyetinde bulunan ve ölümünden sonra yerine geçen kimse, insân-ı kâmil anlamında tasavvuf terimidir. Sözlükte “arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek” anlamlarına gelen half kökünden türetilmiş olup “birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren” şeklinde açıklanan halife kelimesi (çoğulu hulefâ, halâif) terim olarak biri siyasette, diğeri tasavvufta olmak üzere başlıca iki alanda kullanılmaktadır. Bir kimsenin diğeri bir zatın yerini tutmasına hilâfet, halife tayin etme işine de istihlâf veya tahlîf denir. Bk. Süleyman Uludağ. (1997). “Halife”, *DİA*, XV, 299.

³⁸Sinagog, Yahudilik'te ibadet, din eğitimi ve cemaat işleri için ayrılan yer veya bina, havradır. Bk. Bakı Adam. (2009). “Sinagog”, *DİA*, XXXVII, 222.

³⁹E. Haddad, a.g.e. , 91-93.

⁴⁰Dımaşk, İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri, günümüzde Sûriye'nin başşehridir. Bilâdüşşâm (Sûriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün) bölgesinin en önemli merkezlerinden biri Dımaşk'tır (Dımaşkuşşâm). Şehir 927 (1521) yılından itibaren kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçti ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bir paşalık merkezi oldu. Dımaşk olarak bilinen adını da Arapça kaynaklarda bütün Sûriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şam'a terketti. Bk. Cengiz Tomar. (2010). “Şam”, *DİA*, XXXVIII, 311.

⁴¹E. Haddad, a.g.e. , 121-122.

⁴²Musul, Irak'ta tarihî bir şehirdir. Ortaçağ'da el-Cezîre bölgesinin doğu kısmını meydana getiren Diyârîrebîa'nın bir dönemde merkezi olan Musul, Dicle nehrinin batı (sağ) kıyısında kurulmuştur. Arapça vasl (ulaşmak, kavuşmak) kökünden türetilen ve Musul'un aslı olan “kavşak” anlamındaki Mevsil adının şehre verilmesi, kurulduğu devirde çeşitli kervan yollarının veya o kesimde Dicle ile bazı kollarının birleşmesi sebebine bağlanmaktadır. Makdisî, şehrin eskiden Havlân diye tanındığını ve Araplar'ın bura-yı imar edip bir ordugâh-şehir haline getirdikten sonra adını Mevsil'e çevirdiklerini Yâkût el-Hamevî ise Hamza el-İsfahânî'den naklen şehrin Sâsânîler zamanındaki adının Neverdeşîr olduğunu ve buranın el-Cezîre ile Irak'ı, Dicle ile Fırat'ı ve Sincâr ile Hadîse'yi birbirine bağladığı veya Mevsil adlı bir hükümdar tarafından kurulduğu için bu adla anıldığını kaydeder. Şehrin tesis tarihî ve Eskiçağ'da mevcut olup olmadığı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İran kaynakları, Sâsânî hükümdarlarından II. Hüsrev veya onun bir valisi tarafından kurulduğunu ileri sürer. Bk. Sâmî es-Sakkâr. (2006). “Musul”, *DİA*, XXXI, 361.

⁴³Fustât, Mısır'ın başşehridir. Nil deltasının güneyinde bulunan Kahire, Mısır tarihinde daha önceki başşehirlerin çoğu gibi aynı yerde kurulmuştur. Hz. Ömer zamanında Mısır'ı fetheden Amr b. Âs, eski Babilon civarında bölgedeki ilk İslâm şehri olan Fustât'ı kurdu (22/643). Şehirde Amr b. Âs Camii ve idare binası ile bunların etrafında Amr b. Âs'ın ordusundaki 15.500 asker için kabilelerine göre ayrılmış semtler bulunuyordu. Bk. Eymen Fuâd es-Seyyid. (2001). “Kahire”, *DİA*, XXIV, 173.

⁴⁴Nil, Mısır'ın hayat kaynağı olan nehirdir. Nil tarih boyunca özellikle Mısır'ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır. Yunanlı tarihçi Herodotos onun hakkında, “Mısır Nil'in armağanıdır” demektedir. Nil ismi Yunanlılar tarafından kullanılan, “nehir vadisi” anlamındaki

Fırat⁴⁸ ve diğer nehirler bahis konusu edilmiştir. Dağlar konusunda aynı şekilde ele alınmıştır. Kamel, Zeytin⁴⁹ ve Ararat⁵⁰ dağları buna örnek verilebilir.

2.1.2. Folklorik Bilgiler

Eserde, bu başlık altında değerlendirilebilecek önemli bilgiler yer almaktadır. Halkların özellikleri, gelenek, görenek, giyim şekilleri, misafir ağırlamaları ve festivalleri vb. bilgiler bu başlıkta değerlendirilebilir. Özellikle Bağdat ve Kostantiniye şehirlerinde bu bilgilere rastlamak mümkündür. Örneğin, Benjamin, Kostantiniye şehrinde kutlanan Hz. İsa'nın⁵¹ doğum günü festivaliyle ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

---

neliostan gelir. Eski Arap edebiyatına da giren nil kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemiştir; ancak müfessirlere göre iki yerde geçen (Tâhâ 20/39; Kasas 28/7) "yemm" kelimesinden anlaşılan bu nehidir. Bk. Eymen Fuâd es-Seyyid. (2007). "Nil", *DİA*, XXXIII, 122.

⁴⁵Teber nehri Roma'da yer almaktadır. E. Haddad, a.g.e. , 19.

⁴⁶Habur, Habur Suyu olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Dicle Irmağı'nın kollarından biri. Güneydoğu Toroslar'ın en yüksek kütlesi olan Hakkari Dağları'ndan çıkan küçük akarsuların birleşmesiyle oluşur. Genellikle kuzey-güney doğrultusunda akarak Şırnak ilinin Uludere ilçesinden Irak topraklarına geçer. Burada önce güneybatıya, sonra da batıya yönelir. Zaho'nun batısında kuzeydoğudan (Hakkari Dağlarının batı kesimlerinden kaynaklanıp bir süre güneye aktıktan sonra Türkiye-Irak sınırını çizen) Hezil Çayı (Nizil) kolunu alır. Bundan sonra yaklaşık 20 km boyunca doğu-batı doğrultusunda Türkiye-Irak sınırını çizer. Şırnak'a bağlı Silopi ilçesinin güneyinde, Türkiye-Suriye-Irak sınırlarının birleştiği noktada doğudan Dicle Irmağına karışır. Doruklarında sürekli kar bulunan dağlardan kaynaklanan derelerle beslendiği için Habur Çayı'nın özellikle yukarı çığırında suları boldur. Türkiye ile Irak arasındaki Habur Sınır Kapısına da adını vermiştir. Bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki>.

⁴⁷Dicle, Türkiye topraklarından doğup Irak'ta denize ulaşan akarsudur. Dicle ismi, aslı Sumerce İdigna olan Akkadca İdiqlat adının Arapçalaşmış şeklidir. Toplam uzunluğu 1900 km. olan Dicle ırmağının ancak 523 kilometresi Türkiye sınırları içindedir. Elazığ'ın güneydoğusundaki Hazar gölünün (Gölcük) ayağı ile bu gölün güneyindeki Hazar Baba dağından (2290 m.) çıkan suların birleşmesiyle oluşur. Bk. Metin Tuncel. (1994). "Dicle", *DİA*, IX, 281.

⁴⁸ Fırat, Türkiye topraklarından doğup Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra denize ulaşan akarsudur.

Fırat ismi, aslı Sumerce Bu-ra-nu-nu olan Âsûr dilindeki Purattu, İbrânîce'deki Perath adının Arapçalaşmış (Furât) şeklidir. Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olan bu akarsuyun adı Eski Farsça'da Ufrâtu, Orta Farsça'da ise Frât biçiminde geçer. Batlı müellifler de bu kelimeyi Euphrate veya Eufrate şeklinde kullanırlar. Bk. Metin Tuncel. (1996). "Fırat", *DİA*, XIII, 31.

⁴⁹Zeytin dağı, Hz. İsa'nın dua için inzivaya çekildiği "dağ vaazı" da denilen meşhur nutkunu irat ettiği havâriyelerinin gözleri önünde görünümünün değiştiği, yüzünün güneş gibi parladığı ve esvabının ışık gibi ak olduğu dağ, insanların gözü önünde semaya çıktığı Zeytinlik dağı aynı şekilde kutsal kabul edilen dağlardandır. Bk. Ömer Faruk Harman. (1993). "Dağ", *DİA*, VIII, 441.

⁵⁰Ararat dağı, Üzerine Nûh'un gemisinin indiği idda edilen, Türkiye'nin en yüksek volkanik dağıdır. Yakınoğu kültürlerinde Ağrı dağıyla ilgili pek çok efsane geliştirilmiştir. Ermeniler'in, buranın kendi ülkelerinin merkezi olduğu iddiası, yahudi kutsal metinlerinde ve Hıristiyanlık'ta Nûh'un gemisinin bu dağa indiği inancı, Ağrı dağı'nın hem siyasî hem de dinî yönden önemini artırmıştır. Ağrı dağı, çeşitli geleneklerde farklı şekillerde adlandırılmıştır. Yakut dilinde "Ağr", Selçuklu Türkleri'nde "Eğri dağ", bazan da "Ağır dağ", İranlılar'da "Kûh-ı Nûh", Araplar'da Büyük Ağrı'ya "Cebelü'l-hâris", Küçük Ağrı'ya ise "Cebelü'l-huveyris" isimleri verilmiştir. Ermeniler bu dağa "Massis" veya "Masik" derken, sadece Batı coğrafyacıları Ararat demektedirler. Ağrı dağına Ararat denmesi, Ahd-i Atîk'te, Nûh'un gemisinin tûfandan sonra oturduğu dağın "Ararat dağları" diye adlandırılmasından ve Ararat'ın Ağrı dağı ile aynı sayılmasından kaynaklanmıştır. Bk. Hikmet Tanyu. (1988). "Ağrı Dağı", *DİA*, I, 481.

⁵¹Hz. İsa, Kur'ân'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamberdir. Hz. İsa Kur'ân-ı Kerîm'de İsa İbn Meryem ve Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan

“Kraliyet sarayı karşısında kraliyet oyunlarının oynandığı meşhur hipodromlar yer alır. Hz. İsa'nın doğum gününü büyük bir festivalle kutlamak için burada toplanılırdı. Dünyanın dört bir yanından oyuncular buraya akın ederlerdi. Göz kamaştıran ilginç illüzyonlar gerçekleştirirler. Av köpekleri, ayılar, kaplanlar, yaban eşekleri ve eğitilmiş yırtıcı kuşlar vb. hayvanlar burada kral ve kraliçenin huzurunda dövüştürülür. Böylesi dünyanın hiçbir yerinde yoktur.”⁵²

Kostantiniye şehrini anlattığı pasajlarda giysilere kısaca değinmiştir.

“Rumlar⁵³ altın ve değerli taşlardan oluşan büyük servetleriyle bilinirler. Altın ve değerli madenlerle dokunmuş ipekten göz alıcı elbiseler giyerlerdi.”⁵⁴

Benjamin, Bağdat şehrinde bulunan Abbâsî halifelerine objektif bir bakışla yaklaşmıştır. Abbâsî halifelerinin bayram ve tören merasimlerindeki geleneklerden şöyle bahsetmiştir:

“Halife sene bir kere Müslümanları Ramazan Bayramı⁵⁵ dedikleri gün saraydan ayrılır. İnsanlar onu görme şerefine nail olmak için uzak ülkelerden gelip bir araya toplanırlardı. Halife insanların karşısına asil bir atın üstünde, altın ve gümüşle süslenmiş bir cübbe⁵⁶, başına değerli taşlarla süslü bir başlık giyer. Bu başlığın üstünde tevazu sembolize eden siyah renkli bir kumaş vardır. Bu kumaş insanlara bu görkemli bir gün ölümüm gelmesiyle birlikte kararacağını ve bir anlamının kalmayacağını hatırlatır. Halife konvoyunda, asil atlarına binmiş, göz alıcı kıyafetler giyinmiş Müslümanların ileri gelenleri halifeye eşlik eder. Bunlar Arap prensleri, Türk⁵⁷, Deylem⁵⁸, Fars⁵⁹, Madi, Güz⁶⁰, Tibet⁶¹ ile

---

peygamberdir. Hıristiyanlık'ta ise İsa Mesih Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2000). “İsâ”, *DİA*, XXII, 465.

⁵² E. Haddad, a.g.e. , 80.

⁵³Rumlar, Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isimdir. Romalı, Roma'ya mensup” anlamındaki Romaio isminin Arapça'ya geçmiş şekli olan Rûm kelimesi Arap-İslâm kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslâm topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır. Arap kaynaklarında Rum adı Roma ile irtibatlandırıldığı gibi Rumlar'ın soyunun Hz. İbrâhim'in oğlu İshâk'tan geldiğine ve onlara Rûm b. İsu b. İshâk'a nisbetle bu ismin verildiğine dair farklı görüşler vardır. Bk. Casim Avcı. (2008). “Rumlar”, *DİA*, XXXV, 222.

⁵⁴E. Haddad, a.g.e. ,81.

⁵⁵Ramazan Bayramı, Dinî veya millî açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan gündür. Dinî Hükümler. İslâm dininde ramazan ve kurban olmak üzere iki bayram vardır. Arapça'da İdû'l-fitr ve İdû'l-adhâ şeklinde adlandırılan her iki bayram da hicretin 2. yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Esasen ramazan orucu ilk defa bu yıl farz kılınmış, bu ayı oruçla geçiren müminler sonraki ayın (şevval) ilk üç gününü bayram olarak kutlamışlardır. Bk. İbrâhîm Bayraktar. (1992). “Bayram”, *DİA*, V, 259.

⁵⁶Cübbe, Üstlük olarak kullanılan uzun, geniş ve düğmesiz bir giyecek türüdür. Bk.Sabahattin Türkoğlu. (1993). “Cübbe”, *DİA*, VIII, 108.

⁵⁷Türk, Herodotos'un milâttan önce V. yüzyılda doğu kavimleri arasında zikrettiği bir kavim için kullandığı Targita isminin Türk kelimesinin ilk şekli olabileceği ileri sürülmüştür. İskit topraklarında oturdukları söylenen Tyrkaeler, Tevrat'ta adı geçen Yafes'in torunu Togharma, eski Hint kaynaklarında bildirilen Turukhalar, Thraklar ve Troialılar'ın Türk adını ilk defa taşıyan kavimler olduğu sanılmıştır. İslâm kaynaklarında bildirilen İran Zend-Avesta rivayetleri içerisinde Hükümdar Feridun'un oğlu Turac (Tur-Turan) ve Yafes'in torunu Türk'ten türeyen nesil de Türk adını ilk alan kavim diye düşünülmüştür. Ayrıca İran-Turan mücadelelerinde zikredilen Efrâsiyâb da (Alp Er Tunga) bir Türk başbuğu kabul edilmektedir. Bk. Ahmet Taşağıl. (2012). “Türk“, *DİA*, XLI, 476.

Arap ülkelerinden üç aylık uzaklıktan gelen Semerkand⁶² civarlarının liderleridir. Konvoy, Müslümanların toplanmış oldukları Basra⁶³ kapısındaki camiye doğru ilerler. Konvoyun geçeceği bütün sokaklar parlak renkli ipek kumaşlarla süslenir. İnsanlar halifeyi tezahüratlar ve kelime-i tevhid zikirleriyle karşılarlar: “Müminlerin emirine, İslâm'ın nuruna selam olsun! “diye seslenerek halife dedikleri bu kralın önünde secdeye kapanırlardı. Bunun üzerine halife cübbesinin kenar uzantısını sallayarak onların selamlarına karşılık verir. Halife camiye girince ahşaptan bir minbere⁶⁴ çıkar. Kitlelere vaaz vermeye ve onlara şeriatlarının hükümlerini açıklamaya başlardı. Sonra Müslümanların ileri gelenleri ayağa kalkarlar. Halifeye dualar edip onun ululuğunu ve erdemliliğini dile getirirler. Bunun üzerine herkes bir ağızdan “Amin!” der. Sonra halife onları tebrik eder. Halifeye kesmesi için bir deve verilir. Bu onların Kurban Bayramı⁶⁵'dir.”⁶⁶

Benjamin'in yukarıda kullandığı ifadeler birbiriyle uyuşmamaktadır. Bu bayramın Kurban Bayram'ı olduğu kanısına varılmaktadır. Çünkü pasajın sonunda halifenin kurban kesme töreninden bahsedilmiştir.

⁵⁸Deylem, İran'ın kuzeyinde Gilân eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin arasındaki dağlık bölgenin ve bu bölgede yaşayan kavmin adıdır. Deylem'in sınırlarını tam olarak tesbit etmek oldukça güçtür. Zira bu sınırlar, Deylem halkının bu bölgeye sonradan ilhak ettikleri topraklar sebebiyle zaman zaman değişmiştir. Meselâ Büveyhîler'in zirvede olduğu IV. (X.) yüzyılda Deylem ismi Hazar denizinin güneyindeki bütün eyaletleri içine almaktaydı. Bk. Tahsin Yazıcı. (1994). “Deylem”, *DİA*, IX, 263.

⁵⁹Fars, İran'da eyalet ve eskiden burada yaşayan bir kavimdir. Pars kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan Fars bugünkü İran'da güneyde İran körfezi, doğuda Kirman, kuzeyde İsfahan, batıda Hûzistan'la çevrili coğrafi bölgeye verilen addır. Batı literatüründe Persia şeklinde kullanılan kelime ise bütün İran'ı ifade etmektedir. Bk. Sadettin Ökten. (1995). “Fars”, *DİA*, XII, 174.

⁶⁰Gûz, Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türkleri'nin ataları olan Türk kavmidir. Bunlar Tula ırmağının kuzeye dönerken yaptığı kıvrımın kıyısında oturuyorlardı. Göktürk hânedanından Kutluğ Şad ve veziri Tonyukuk'un, devleti yeniden kurmaya çalıştıkları sırada eski Türk yurdundaki en güçlü budun Tokuz Oğuzlar'dır. Bk. Faruk Sümer. (2007). “Oğuzlar”, *DİA*, XXXIII, 321.

⁶¹Tibet, Coğrafi bir mekân (plato) adı olup bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin güneybatı sınırında yer alan özerk bölgenin ismidir. Bk. Chang - Kuan Lin. (2012). “Tibet”, *DİA*, XLI, 123.

⁶²Semerkand, Özbekistan'da tarihî bir şehirdir. Şehir, ilk olarak Zereşân (Soğd) nehrinin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir mevkiye kurulmuş olup günümüze ulaşan harabelerine Efrâsiyâb adı verilmektedir. Bk. Osman Aydın. (2009). “Semerkant”, *DİA*, XXVI, 481.

⁶³Basra, Güney Irak'ta Hz. Ömer tarafından kurulan bir şehirdir. Basra Keldânîler zamanında Teredon, Sâsânîler devrinde Vehiştabâd Erdeşir diye bilinen şehrin Araplar'ın Hureybe dediği harabeleri üzerinde 14 (635), 16 (637) veya 17 (638) yıllarında kurulmuştur. Şehrin kuruluş tarihiyle ilgili üç ayrı rivayetin temeli Basralılar ile Kûfelîler arasındaki rekabete dayanmaktadır. Bk. Abdülhâlik Bakır. (1992). “Basra”, *DİA*, V, 102.

⁶⁴Minber, Camilerde cuma ve bayram namazlarında hatibin üzerine çıkarak hutbe okuduğu basamaklı mimari unsurdur. Bk. Nebi Bozkurt. (2005). “Minber”, *DİA*, XXX, 103.

⁶⁵Kurban Bayramı, Dinî veya millî açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan gündür. Kurban bayramı ise Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'i kurban etmek istemesi ve İsmâil'in de buna razı olması, nihayet Allah'a karşı gösterilen büyük sadakatin karşılığı olarak hayvan kurban edilmesinin hâtırasını taşımakta ve müminler bu günlerde kurban kesmek sûretiyle bu iki peygamberin Allah'a karşı verdikleri başarılı imtihanın sevincini yaşamaktadırlar. Bk. brâhîm Bayraktar. (1992). “Bayram”, *DİA*, V, 259.

⁶⁶E. Haddad, a.g.e., 133-134.

Bu başlıkta değerlendirebileceğimiz bir diğer bilgi türü de, halkların özellikleri hakkındadır. Benjamin, Asuan bölgesinde yaşayan Siyahilerle ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

“Habeş kralı adı verilen bir krala tabi olan Siyahilerin ülkesidir. Bunlar yabani olup Nil’in sahilinde yetişen otları yerler ve her yönden hayvana benzerler. İklimleri çok sıcak olduğu için çıplak halde yaşarlar. Diğer insanlara hiç benzemeyen çirkin adetleri vardır. Kendi kız kardeşleriyle veya ellerine geçen bir kadınla ilişkiye girerler.”⁶⁷

2.1.3. Dinî Bilgiler

Yazarımız Yahudi olması hasebiyle eserde Yahudi dinî hakkından geniş bilgilere yer vermektedir. Bunun yanında Benjamin gezdiği coğrafyada Epikurus, Sâmiri⁶⁸- Kûti gibi Yahudi dinînden ortaya çıkan mezheplerle ve Dürzî⁶⁹, Haşhaşî⁷⁰ gibi İslâm dünyasında ortaya çıkan inançlarla bilgiler sunmaktadır.

Epikurus ve Sâmiri mezhepleri, Yahudi olmakla birlikte, diğer Yahudi mezhepleri tarafından kabul edilmemektedir. Benjamin eserde Epikurus topluluğundan şöyle bahsetmiştir:

⁶⁷E. Haddad, a.g.e. , 170.

⁶⁸Sâmiriler, Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluktur. Arapça’da Sâmir veya Sâmiriyyûn şeklinde isimlendirilen Sâmiriler’in gerek adı gerekse kökeni hususunda biri yahudi, diğeri Sâmirî kaynaklarına dayanan iki farklı görüş mevcuttur. Yahudiler bu grubu, Filistin topraklarının kuzeyindeki Sâmiriye şehri ve çevresi için kullanılan İbrânice Şomron kelimesine nisbetle Şomronim diye adlandırır. Şomronim ismi Eski Ahid’de dinî ve etnik açıdan karışık bir topluluğu ifade etmek üzere bir yerde geçer (II. Krallar, 17/29). Şamerim (Şomerim) ismini benimseyen Sâmiriler ise kendilerini olumsuz çağrışımı olan Şomronim ile ilişkilendirmeyip İsrâil (Yûsuf ve Levi) soyundan gelen ve kohenliği devam ettiren bir topluluk diye kabul eder. İbrânice’de şamerim “gözetenler, koruyucular” mânasına gelir. “Tanrı ile yapılan ahdin ve hakikatin muhafızları” anlamında kullanılan kelime bu anlamıyla diğer İsrâiloğulları’nın ahdi korumadaki gevşekliği imasını da içerir. Bk. Mahmut Salihoglu. (2009). “Sâmiriler”, *DİA*, XXXVI, 79.

⁶⁹Dürzî, Fatımiler’in altıncı halifesi Hakim-Biemrillah’ın yönetimi ele alışından bir süre sonra, İsmâiliyye nin mezhep hiyerarşisi üzerinde ilahi bir şahsiyet olma yolundaki gayretlerini önemli bir fırsat olarak değerlendirmek isteyen bazı ismaililer, onun düşünce ve tasavurlarını destekleyerek teşkilatlanmaya başladılar. 1 Muharrem 408 (30 Mayıs 1017) tarihinde ilahlığı açıklayan Hakim yeni bir devrin başladığını, kurulan yeni dinin imamlığına İran asıllı Hamza b. Ali’yi getirdiğini ilan etti. Esasen hareketin kurucusu olan Hamza b. Ali, yardımcıları da belirleyerek yeni dönemde İslâmî manada ibadete ihtiyaç kalmadığını, insanların gerçek ilahi bilgileri kendilerinden öğrenmeleri gerektiğini ileri sürdü. Hamza’nın, bütün dinî gerçeklerin geniş anlamıyla kapsayan müstakil bir sistem olduğunu savunduğu bu hareket nadiren Hakimiyye diye anılırsa da en yaygın olan adı Dürziyye’dir. Fırka, önceleri Hamza’nın yakını ve dâsiiken daha sonra mürted sayılan Anuş Tegin (Neştekin) ed-Derezl’nin yoğun propagandalan dandolayı bu adı almıştır. Bk. Mustafa Öz. (1994). “Dürzîlik”, *DİA*, X, 39.

⁷⁰Haşhaşî, Ortaçağ’da Süriye’deki Nizârî İsmâîliler için kullanılan aşağılayıcı bir isimdir. Sözlükte “kuru ot” anlamına gelen haşîş kelimesi, sonraları müslümanlarca uyusturucu özelliği bilinen Hint keneviri ve bundan elde edilen esrar için kullanılmıştır. Haşîsiyye, haşîşî (esrar içen, esrarkeş) kelimesinden türetilmiş topluluk ismidir; haşîşîn, haşîsiyyûn / haşîsiyyîn, haşşâşûn / haşşâşîn ve haşhaşîler de denilir. Sonuç olarak Süriye’deki Nizârîler’e daha çok haşîş kullandırdıklarından ve fedâîlerin fiillerinin kötülüğünden dolayı hakaret ifade etmek üzere Haşîsiyye denildiği ileri sürülebilir. Bk. Mustafa Öz. (1997). “Haşîsiyye”, *DİA*, XVI, 428.

“Epikurus diye bilinen inançsızlar vardır. Onların toplanma günleri pazar günüdür. Yahudiler, Epikurusların cumartesi gününün kutsallığını çiğnediklerinden dolayı onları günahkâr görürlerdi.”⁷¹

Diğer Yahudi mezhebi olan Sâmiri-Kûti topluluğu hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Kütile gelince onlar Sâmirilerdir. Mûsâ'nın⁷² kutsal metinlerine uyarlar ve sadece onu kabul ederler. Aralarında Hârûniyye diye bilinen ve Hârûn'un⁷³ soyundan geldiğini ileri süren kâhinler vardır. Diğer insanlardan ayrı yaşarlar ve özel ritüellerini hiç kimseye öğretmezler. Sadece kendi inançlarındakilerle evlenirler. Fısıh bayramı⁷⁴ vakfesinde, el-Gerzim dağında kendilerine ait bir sunakta⁷⁵ kurbanlarını keserler. Sunağın, İsrailoğulları'nın Ürdün nehrini geçmelerinin anısına inşa edildiğini, sunağın Yûsuf Sıddık b. Ya'kûb'un⁷⁶ mezarının bulunduğu yerde olduğunu ileri sürerler. Aynı şekilde kendilerinin Efrâim kabilesinden olduklarına inanırlar.”⁷⁷

Benjamin, İslâm dinîni ve Kur'an'ı kendi çıkarlarına uygun biçimde yorumlayan Haşhaşilerden şöyle bahsetmiştir:

“Şehrin dışında Haşhaşiler diye bilinen bir topluluk oturur. Onlar Hz. Muhammed'in⁷⁸ dinine inanmayan zındıklardır⁷⁹. Haşhaşiler, liderleri Karmât'in⁸⁰ öğretilerine uyarlar ve

⁷¹E. Haddad, a.g.e. , 85.

⁷²Mûsâ, İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hakkında Ahd-i Atık'ın Tevrat dışındaki bölümleriyle Ahd-i Cedid'de kısmen bilgi bulunmakla birlikte onunla ilgili yegâne kaynak Tevrat ile Kur'an-ı Kerim'dir. Tevrat'ın hemen hemen tamamı Hz. Mûsâ'nın ve önderliğini yaptığı İsrâiloğulları'nın tarihinden ibarettir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2006). “Mûsâ”, *DİA*, XXXI, 207.

⁷³Hârûn, Hz. Mûsâ'nın kardeşi, onun yardımcısı olarak İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberdir. Kur'an-ı Kerim'de yirmi yerde adı geçmekle birlikte hayatı ve faaliyetleriyle ilgili fazla bilgi bulunmayan Hârûn umumiyetle Hz. Mûsâ ile beraber zikredilmektedir. Hârûn Tevrat'ta da fazla yer almamakta ve Hz. Mûsâ'nın yanında ikinci planda kalmaktadır. Tevrat'taki bilgilere göre Levi ailesinden Amram ile Yokebed'in oğlu olan Hârûn Hz. Mûsâ'nın erkek kardeşidir. Bk. Ömer Faruk Harman. (1997). “Hârûn”, *DİA*, XVI, 254.

⁷⁴Fısıh bayramı, (İbranice:פסח Pesah) bir Yahudi bayramı ve festivalidir. Mısır'da kölelikten kurtarılan antik İsraili'lerin göç hikâyesini anar. Pesah, Yahudi takvimindeki Nisan ayının 15. günü başlar, bu tarih Kuzey Yarım Küre'de bahara denk gelir ve bayram 7 veya 8 gün kutlanır. Yahudi bayramları arasında en çok kutlanan bayramlardan biridir. Bk. http://tr.wikipedia.org/wiki/Hamursuz_Bayramı.

⁷⁵Sunak, Tek tanrılı bir din olmakla beraber şekli ibadetler ve dinî törenler açısından çok tanrılı dönemlerin izlerini taşıyan Müsevîlik'te buhur yakma kabına verilen adın aynı zamanda “mezbah” (kurban kesilen sunak) anlamında da kullanılması bu eski âdetin kalıntısıdır. Bk. Sargon Erdem. (1992). “Buhur”, *DİA*, VI, 383.

⁷⁶Yûsuf Sıddık b. Ya'kûb, Hz. Ya'kûb'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamberdir. Yûsuf kelimesinin aslı İbrânîce Yosef'tir. Bu ismin, uzun süre çocuğu olmayan Rahel'in Yûsuf'un doğumu ile anne olamamanın utancından kurtulduğuna işaret etmek üzere “ortadan kaldırmak” anlamındaki asaf kökünden geldiği veya Rahel'in, doğan çocuğuna daha sonra bir çocuğunun daha olması için “arttırmak, ilâve etmek” anlamındaki yasaf kökünden, “Tanrı arttıracak, bir tane daha verecek” anlamında Yosef adını verdiği , Yûsuf'tan sonra da ikinci çocuğu Bünyâmin'in doğduğu belirtilmektedir. Bk. Ömer Faruk Harman.(2013). “Yûsuf”, *DİA*, XLIV, 15.

⁷⁷E. Haddad, a.g.e., 96.

⁷⁸Hz. Muhammed, son peygamberdir. Hz. Muhammed Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'e nisbetle İsmâilîler diye de anılan ve iki büyük Arap topluluğundan birini teşkil eden Adnânîler'e (Arab-ı müsta'ribe) mensuptur (diğeri Arab-ı âribe, Kahtânîler'dir). Soy kütüğünün yirmi birinci göbekten

onun emrettiği her şeye itaat ederler. Liderlerini Haşhaşilerin şeyhi diye isimlendirirlerdi. Kaldığı yere gelince Tevrat'ta⁸¹ Seyhun topraklarından olduğu belirtilen Kadmus ismindeki kaledir. Bu Haşhaşiler, şeyhlerinin öğretilerine ve birbirlerine sadıktırlar. Hatta onlar şeyhin istekleriyle kendilerini feda ederler. Krallara ve yöneticilere gerektiğinde suikastlar düzenlerler. Toprakları sekiz günlük mesâfe uzunluğundadır. Haşhaşiler Avrupa'dan gelen Hıristiyanlarla ve Şam'a⁸² bağlı Trablus'un⁸³ yöneticisi ile sürekli bir çekişme içindedirler.⁸⁴

Daha sonra bir başka İslâm mezhebi olan Dürziler hakkında şu bilgileri aktarmıştır:

“Sidon'dan on mil uzaklıkta Dürzî topluluğu oturur. Bu topluluk Saydalılara karşı sürekli bir düşmanlık besler. Bunların bilinen bir dinleri yoktur. Dağların zirvelerinde ve yalçın kayalarda kendilerini korurlar. Hiçbir krala veya yöneticiye boyun eğmezler. Kamp yerleri Harmun dağına üç günlük uzaklıktadır. Onlar her şeyi mubah görürler, kendi kıızıyla

---

atası olan Adnân'a kadar uzanan kısmı güvenilir bulunarak zikredilmiş, ondan sonrası Hz. Peygamber'in de işaretiyle yaygınlık kazanmamıştır. Bk. Mustafa fayda. (2005). “Muhammed”, *DİA*, XXX, 409.

⁷⁹ Zındık, Âlemin kadîm olduğunu ileri süren, Allah'ı yahut Allah'ın birliğini ve âhireti inkâr ettiği halde inanmış gibi görünen kimseleri ifade eden bir terimdir. Bk. Mustafa Öz. (2013). “Zındık”, *DİA*, XLIV, 390.

⁸⁰ Karmat, Aşırı Şîî İsmâiliyye mezhebine mensup bir zümredir. Karmatîler (Karâmita), Kûfe'deki İsmâîlî dâisi Hamdân b. Eş'as Karmat'a (ö. 293/906) nisbetle bu adı almışlardır. İbn Manzûr onları ayrı bir kavim olarak tanıtır (Lisânü'l-ÖArab, “krmt” md.). Taberî, 255 (869) yılı olaylarını anlatırken Karmatiyyûn diye anılan Zenc isyanının destekçisi bir gruptan bahseder (Târîh, IX, 419). Mes'ûdî ile Makdisî ise Karmatîler'in bir Sudan halkı olduğunu belirtirler (Mürûcü'z-zeheb, II, 20; Ahşenü't-tekâşim, s. 242). Bu özellikleri dikkate alan bazı çağdaş araştırmacılar Karmatîler'in, söz konusu halkın Herodotos'un da zikrettiği (Tarih, IV, 174, 183, 184) Libya'dan getirilen Garamalılar yahut Garamantlar olduğunu ve adlarının Arap diline Karâmita yahut Karmatiyyûn şeklinde geçtiğini ileri sürmektedirler (Shaban, II, 102, 130; Abdülmeccid Âbidîn, XI [1963], s. 167-169). Karmat isminin Sevâd bölgesindeki Benî Ukayl'in kolu Benî Karmat'tan geldiği, Karmatîler'in ve liderleri Hamdân'ın Arap asıllı olduğu da rivayet edilmektedir. Bk. Sabri Hizmetli. (2001). “Karmat”, *DİA*, XXIV, 510.

⁸¹ Tevrat, Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin kutsal kitabına verilen addır. Yahudi geleneğinde tevat “öğreti, doktrin, kılavuz, teori, hüküm, kanun, din” gibi anlamlar taşımaktadır. Bu kelime, Hz. Mûsâ'ya verilen kitabın ismi olarak kullanıldığı gibi Tanah (Ahd-i Atîk), Miş- na, Tâlmud ve rabbilere (yahudi din âlimi) ait bütün eserler için de kullanılmaktadır. Yahudi geleneğine göre bu külliyat Hz. Mûsâ'ya Sînâ'da vahyedilmiş ve öğretilmiştir. Bk. Baki Adam. (2012). “Tevrat”, *DİA*, XLII, 40.

⁸² Şam, İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri, günümüzde Sûriye'nin başşehridir. Bilâdüşşâm (Sûriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün) bölgesinin en önemli merkezlerinden biri Dimaşk'tır (Dimaşkuşşâm). Şehir 927 (1521) yılından itibaren kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçti ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bir paşalık merkezi oldu. Dimaşk olarak bilinen adını da Arapça kaynaklarda bütün Sûriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şam'a terketti (İA, XI, 306). Günümüzde de Türkçe'de Şam adıyla kaydedilir. Bk. Cengiz Tomar. (2010). “Şam”, *DİA*, XXXVIII, 311.

⁸³ Trablus, Libya'nın başkenti, tarihî bir şehir ve eski bir Osmanlı eyaletidir. Adı Sabratha (Zwagha), Leptis Magna (Lubdah) ve bugün merkezin olduğu yerdeki Oea adlı üç tarihî şehrin Yunanca ifadesine (üçşehir: Tripolis/Tripoli) dayanır. Kelime Arapça'ya Tarâbulus olarak geçmiş, Osmanlılar, Sûriye'de aynı adlı şehirle karışmasını önlemek ve batıda yer aldığını belirtmek için “garp” kelimesini ekleyerek buraya Trablusgarp demişlerdir. Şehir. Trablusgarp ülkenin kuzeybatısında Akdeniz sahilinde uzanan, bir kısmı kayalık olan ve limanı kuzeybatı rüzgârlarından koruyan bir burnun siperinde kurulmuştur. Burası aynı zamanda Büyük Sahrâ istikametine doğru açılan çölün başlangıç noktası gibidir. Bk. Ahmet Kavas. (2012). “Trablusgarb”, *DİA*, XLI, 288.

⁸⁴ E. Haddad, a.g.e. , 88.

evlenirler. Yılda bir kutladıkları bir bayramları vardır. O gün toplanıp yerler, içerler ve Karılarını değiş-tokuş ederler. Hastalıklı inançlarına göre iyi ruh ölüm sırasında bedenden ayrıldığında aynı anda doğmakta olan bir bebeğin bedenine, kötü ruhun ise bir köpeğin veya eşegin bedenine geçtiğine inanırlar. Bazı meslek erbabı ve boyacı Yahudiler dışında aralarında Yahudi yoktur. Onlarda bir süreliğine onların yanında kalıp ailelerine geri dönerler. Yahudilere iyi davranırlar. Şaşırtıcı bir çeviklikle dağlara tırmanırlar ve oralarda korunurlar.”⁸⁵

2.1.4. Mimarî yapı ile ilgili Bilgiler

Benjamin Seyahatâmesi'nin içeriğinde mimari yapı ile ilgili bilgilere pek rastlanılmamaktadır. Benjamin gezip gördüğü bazı şehirlerde saray, kilise, cami, sinagog ve kabir örneklerinden bahsetmesi bu konuya değinmemize vesile olmuştur. Eserde geçen bu yapılara birkaç örnek vermenin daha açıklayıcı olacağı kanaatine varıldı.

Eserde, Roma'da bulunan Galsin sarayından bahsetmiş, sarayı şu şekilde betimlemiştir:

“Burada İsbaziyan kralının sağlam ve görkemli bir sarayı vardı. Kral Galsin sarayının bölümleri, yılın günleri sayısı kadardır. Yani saray 365 bölümden oluşmuştur. Bu sarayın ortasında yaklaşık 100 bin kişinin öldüğü bir savaş meydana gelmiştir. Ölen insanların kemikleri yığılı halde günümüze kadar ulaşmıştır. Dönemin kralı gelecek nesiller görsün diye askerlerinin atları ve silahlarıyla göründükleri bu kanlı savaş manzarasını mermer levhalara kazınmasını emretmiştir Yer altındaki bir mağarada Kral Tarmal Galsin ve kraliçenin heykeli vardır. İkisi bağdaş kurmuş vaziyette tahtta oturmaktadır. Etrafında krallın ailesine mensup yaklaşık yüz kişinin daha mezarı bulunmaktadır.”⁸⁶

Roma'daki diğer mimari yapı olan Aziz Gregoire⁸⁷ kilisesi hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Kilise Süleymân b. Dâvûd'un⁸⁸ bakırdan yaptığı iki tane sütun vardır. Romalı Yahudiler bu iki sütunun her yıl Nisan ayının dokuzuncu gecesinde fazla terlediğini

⁸⁵Benjamin'in Haşhaşiler ve Dürziler ilgili verdiği bilgiler rivayete ve kendi araştırmalarına dayanmaktadır. Ayrıca Haşhaşiler için söylediği “Onlar Hz. Muhammed'e inanmayan zındıklardır.” ifadesinde Benjamin'in İslâm dinine vakıf olduğunu kanaatine varıldı. Bk. E. .Haddad, a.g.e. , 89-90.

⁸⁶ E. Haddad, a.g.e. ,63.

⁸⁷Aziz Gregoire, Ermeni kilisesi III. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı. Coğrafi olarak piskoposluk merkezlerinden uzak olması dolayısıyla Ermeni kilisesi, konsiller veya toplantılarda alınan pek çok karardan yeterince haberdar olamamış, neticede farklı zamanlarda farklı kararları uygulamak durumunda kalmıştır. Ermeni kilisesindeki eklektik yapının arkasında yatan en önemli sebep budur. Bir millet olarak Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk kitle Ermeniler'dir. 301 yılında vuku bulan bu olay, öncelikle kilisenin geleneksel kurucusu Aziz Gregory'nin (Gregoire, Grigor) misyon faaliyetleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bk. Mehmet Aydın. (1998). “Hıristiyanlık”, *DİA*, XVII, 340.

⁸⁸Hz.Süleyman, Hz. Dâvûd'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen hükümdar-peygamberdir. Yahudilik'te ve Hıristiyanlık'ta sadece kral, İslâm'da ise hükümdar-peygamber kabul edilir. Süleyman isminin İbrânîce'deki karşılığı olan Şelomoh'nun (Şlomo) “barış, selâmet, sükûnet” mânasındaki şalom kelimesinden geldiği ve “barışsever, barışçı” anlamını taşıdığı belirtilir. Ahd-i Atık'te yer alan

söylerlerdi. Burada Kral Titus'un Beytü'l-Makdis'ten gasp ettiği eşyaları sakladığı mağarada vardır. Tiber nehrinin kenarında on şehidin kabirlerinin bulunduğu bir mağara vardır."⁸⁹

Byblus'daki Amun'un eski mâbedinîn kalıntılarında ise kısaca bahsetmiştir.

"Tapınakta altınla süslenmiş taştan tahta oturan bir puta"⁹⁰ tapıyorlardı. Bu putun sağında ve solunda iki hûrînin⁹¹ heykeli vardır. Putun önünde ve arkasında tütsü yakmak ve kurban sunmak için bir sunak vardır."92

Konstantiniye'deki meşhur Hagia Sophia kilisesi'ni⁹³ şöyle anlatmıştır:

"Bu kilisede yılın günleri sayısı kadar rahip hücreleri vardır. Kilisede gümüş ve altın kaplamalı sütunlar ile sayısız gümüş ve altın kaplamalı kandiller vardır."94

Konstantiniye'deki diğer mimari yapı olan Blakhernae sarayını şöyle anlatmıştır:

"İmparator Manuel kraliyet sarayının dışında ülkesini yönetmek için deniz kıyısında inşâ ettiği görkemli bir sarayı vardır. Bu saray Blakhernae İmparator adıyla tanınırdı. Sarayda saf altın tozuyla süslenmiş duvarlar ve sütunlar olup, duvarlarda İmparator Manuel'in yaptığı savaşları ve eski dönem savaşlarını betimleyen harika resimler vardır. Sarayda değerli taşlarla bezeli saf altından bir taht vardır. Tahtın yukarisından başın hizasına denk gelecek şekilde zincirlerle bağlanmış altından bir taç sarkıtılır. Bu taç ender rastlanan mücevherlerle süslüdür. Bu mücevherler karanlıkta lambaların ışığına ihtiyaç bırakılmayacak şekilde parlayarak salona ışık saçır. Burada anlatmaya dilin dönmediği kelimelere dökülemeyen şeyler de bulunmaktadır."95

Bethlehem'deki Rahel'in kabri hakkında kısa bilgiler vermiştir:

"Kabrin üzerinde Ya'kûb'un çocuklarının sayısı kadar, onbir sütundan yapılmış bir yapı vardır. Yapının dört direk üzerine oturan bir kubbesi vardır. Yahudi ziyaretçiler bu sütunların üzerine isimlerini yazarlardı."

---

bilgiye göre Dâvûd, Tanrı'dan oğlunun döneminde barışın hâkim olacağı müjdesini aldığı için ona bu adı vermiştir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2010). "Süleyman", *DİA*, X, 56.

⁸⁹ E. Haddad, a.g.e. ,65.

⁹⁰ Put,Türkçe'ye put şeklinde geçen ve aslı Buddha ismine dayanan Farsça but kelimesi "bilinçli ve canlı olduğuna inanılan sûret veya heykel, tamamen veya kısmen bir dinî yapı içinde kurumlaşmış ibadet konusu haline getirilmiş maddî obje, Allah'tan başka ilâh edinilen nesne" diye tanımlanır. Bk. Ahmet Güç. (2007). "Put", *DİA*, XXXIV, 364.

⁹¹Hûrî, Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabirdir. Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki haver kökünden sıfat olan havrânın çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Asmaî, gözdeki haverin ne anlama geldiğini bilmediğini söylerken genellikle dilciler hûrî için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir telakkiye göre hûrî ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir. Bk. Bekir Topaloğlu. (1998). "Hûrî", *DİA*, XVIII, 387.

⁹² E. Haddad, a.g.e. , 90.

⁹³Hagia Sophia Kilisesi, Bizans devrinde İstanbul'un en büyük kilisesi iken fetihten sonra şehrin baş camii haline getirilen ve etrafında zamanla bir külliye teşekkül eden mâbedidir. Fetihden sonra şehrin en büyük mâbedi olan Hagia Sophia Kilisesi Fâtih tarafından Ayasofya adıyla fethin sembolü olarak camiye çevrilmiş ve ilk cuma namazı da burada kılınmıştı. Bk. Semavi Eyice. (1991). "Ayasofya", *DİA*, VI, 206.

⁹⁴ E. Haddad, a.g.e., 79.

⁹⁵ E. Haddad, a.g.e. , 79 -80.

Benjamin, Dımaşk camii⁹⁶ ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Dünya’da bu camiyle boy ölçüşecek başka bir yapı daha görmedim. Bunun İrem kralı İbn Hided’in sarayının kalıntıları üzerine inşa edildiği ve duvarlarının sihirbazlar tarafından yapıldığı söylenir. Camide yılın günleri sayısı kadar pencereler vardır. Her bir pencere gündüz saatleri sayısı kadar oniki bölümden oluşur. Güneş ışınları aşamalı olarak her bir pencereden geçer. Böylece saatin kaç olduğu öğrenilir. Burada daire şeklinde gümüş ve altın süslemeli havuzlar vardır. Bunlar o kadar büyük ki aynı anda birçok kişi abdest alabilir.”⁹⁷

Bağdat’ta bulunan Re’sü’l-Câlût sinagogundan şöyle bahsetmiştir:

“Re’sü’l- Câlût sinagogu büyük bir binadır. Sinagogda altın ve gümüşle süslenmiş parlak boyalı resimlerin olduğu mermerler ve sütunlar vardır. Sütunların başları altın harflerle yazılmış mizmarlarla⁹⁸ süslüdür. Sinagogun ön bölümünde mermerden yapılmış on basamaklı bir merdivenin üstünde Dâvûd’un⁹⁹ ailesine mensup olan ve Calut’un başkanına ait bir taht vardır.”¹⁰⁰

Benjamin, Bâbil kulesi hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Hille’den dört mil mesâfede Bâbil kulesi diğer adıyla Burcu tefferika yer alır. Allah dilleri burada birbirinden ayırıp farklılaştırmıştır. Kule, insanların acir adını verdikleri tuğlalarla inşa edilmiştir. Temelinin uzunluğu iki mil, eni 240 zira¹⁰¹’dır. Kulenin tamamında yukarı çıktıkça her on zirada bir gözetleme yeri yapılmıştır. Kulenin çevresi düzlük olduğundan tepesinden yirmi mil genişliğinde alan görülür. Kulenin yıldırım düşmesiyle yıkıldığı söylenir.”¹⁰²

Eserde, Hezekiel sinagogunu şöyle anlatmıştır:

⁹⁶Dımaşk camii, İslâm dinî mimarisinin bugüne kadar ayakta kalabilen ilk muhteşem örneğidir. Müslümanların, dinî ve sosyal hayatta önemli roller üstlenmiş ve kutsî değerler atfedilmiş camilerinin en eskisi olup milâttan önce I. yüzyıla ait bir Roma mâbediyle onun harabeleri yanında bulunan Theodosios dönemine (379-395) ait Aziz Yohannes (Hz. Yahyâ) Kilisesi’nin yerine inşa edilmiştir. Önce, Dımaşk’ın fethinin ardından (14/635) Romalılar’ın baştanrısı Jüpiter’in adını taşıyan mâbedin çevresi sütunlu, yüksek duvarlı büyük salonu Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ın gözet camiye çevrilmiş. Bk. Tâlib Yâzicî. (1995). “Emevviye Camii”, *DİA*, XI, 108.

⁹⁷ E. Haddad, a.g.e. ,16.

⁹⁸Mizmar, Çalgı aletlerinin isimleri de ginâ ile irtibatlı kavramlardan olup genellikle bu aletlerin “melâhî” kelimesiyle ifade edildiği, her tür içinde farklı isimlerle anılan aletler bulunmakla birlikte telli çalgıların veter (çoğulu evtâr), vurmali çalgıların kûb, üflemeli çalgıların mizmâr diye adlandırıldığı görülür. Bk. Nuri Özcan - Yalçın Çetinkaya. (2006). “Mûsiki “, *DİA*, XXXI, 257.

⁹⁹ Dâvûd, İsrâiloğulları’na gönderilen ve kendisine Zebur verilen peygamberdir. Ahd-i Atîk’e göre Dâvûd, Yahuda sıbtının ileri gelenlerinden ve Beytülahm’de (Beytlehem) ikamet eden Yesse’nin oğludur. Bk. Ömer Faruk Harman. (1994). “Dâvûd”, *DİA*, IX, 24.

¹⁰⁰ E. Haddad, a.g.e. , 139.

¹⁰¹Zira, Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Türk lehçelerinde arşın, arçın, arjın ve alçin şeklinde yer alan kelime, Pehlevîce areşnden (yeni Farsça âreş, reş) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapça’sı zirâ’dır (çoğulu ezrû’, zur’ân). Arşın kelimesi Türkçe’den de Rusça’ya ve Balkan dillerine geçmiştir. Arşın veya zirâ isim ve uzunlukları, zaman ve mekâna göre çeşitlilik arzettiği gibi ölçülen nesnelere göre de farklılık göstermekte ve dolayısıyla uzunluklarının tesbiti hususunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Zirân tarihçesi ve çeşitleri hakkında en geniş ve derli toplu bilgi Mâverdi’nin el-Ahkâmü’s-sultâniyye’sinde bulunmaktadır. Bk. Mehmet Erkal. (1991). “Arşın”, *DİA*, III, 411.

¹⁰² E. Haddad, a.g.e. , 141-142.

“Naphaha kafri'den üç fersâh uzaklıkta Fırat nehrinin kenarında Hezekiel sinagogu yer alır. Sinagog atmış odalı büyük bir binadır. Her birinde bir burç vardır. Bu odaların en büyüğünün ortasında bir minber vardır. Arkasında Buzi el-Kâhin'in oğlu peygamber Hazekiel'in kabri vardır. Kabrin tavanında büyük bir kubbe vardır. Kubbesi bu yapının güzelliğinin göstergesidir. Onun Yehûza Kralı Yukni'ye tarafından yapıldığı söylenir. Kralı Yukni'nin bu binayı Bâbilli Kral Evil Merudah'ın halkından 30 bin kişinin esaretine son verip onları serbest bırakmasının ardından inşa etmiştir. Hazekiyal'ın kabri Fırat'ın Kebar adı verilen bir kolu üstündedir. Kral Yukniye'nin ve burayı inşasında yardım edenlerin isimleri mezar taşının üstünde, peygamber Hazekiyal'ın ismi taşın en uç kenarına kazınmıştır. Bu kabir Yahudiler tarafından kutsal kabul edilmekte, Yılbaşı ve kefarete bayramı arasında dua ve ibadet etmek için en uzak ülkelerden ziyarete gelirler. Kabrin yanında kitaplarla dolu bir oda vardır. Buradaki bazı kitapların tarihî II. Mâbed dönemine kadar gittiği söylenir. Kütüphanede mirasçısı olmayanın kimselerin sinagogda kullanılmak üzere vakfettiği kitaplar da vardır.”¹⁰³

Seyahatnâmede, Aziz İbrâhîm kilisesi¹⁰⁴ ve Dânyâl Peygamberin kabri¹⁰⁵ hakkında bilgiler bulunmaktadır.

2.1.5. Tarihî Bilgiler

Seyahatnâmeler tarih ilminin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Benjamin'in eserinde doğrudan tarihî bilgilere rastlanmamaktadır. Sadece, şehirleri anlatırken şehrin meşhur şahıslarından bahsedilmiş, bu kişilerle birlikte kimi tarihî olaylara yer verilmiştir. Örneğin, şehrin ileri gelenlerinden İmparator Manuel'le ilgili tarihî nitelikli olarak aşağıdaki bilgileri vermiştir.

“Şehirleri, İmparator Manuel'in adına iki idareci yönetir. Hepsinin Konstantiniye'de veya yönettiği şehirlerde mükemmel sarayları ve sağlam kaleleri vardır. Bu idarecilerin her birinin İmparator Manuel'in emrinde olduğunu gösteren kendilerine has bir lakabı vardır. İlkinin lakabı Praepositus Magnus, ikincinin Megas Demosticus, üçüncünün Dominos, dördüncünün Megas Dukas ve beşincinin Oeconomus Magalus'tur. Geriye kalanların lakabı böyle devam eder.”¹⁰⁶

Benjamin seyahatnâmesinde İslâm tarihî açısından oldukça ilginç bilgiler sunmaktadır. Örneğin Abbâsî halifesi hakkında şu bilgileri aktarmıştır:

“Halife farklı dilleri bildiği gibi İbraniceyi de bilir, Hz. Mûsâ'nın Tevrat'ını hem okur hem yazardı. Halife takva, doğruluk gibi özelliklere sahip halkının iyiliğini isteyen biridir.”¹⁰⁷

¹⁰³ E. Haddad, a.g.e. , 142-144.

¹⁰⁴ E. Haddad, a.g.e. , 105.

¹⁰⁵ E. Haddad, a.g.e. , 151.

¹⁰⁶ E. Haddad, a.g.e. , 78.

¹⁰⁷ Seyahatnâme de ilk defa bir liderin övüldüğüne rastlanılmaktadır. Bağdat şehrindeki Yahudiler halifenin himayesi altında rahat ve onurlu bir yaşam sürmekteydi. Benjamin diğer şehirlerdeki

Abbâsî halifesi ile Papa'yı¹⁰⁸ karşılaştırarak, halifenin Müslümanlar üzerindeki öneminden bahsetmiştir.

*“Müslümanların peygamberinin soyundan gelen müminlerin emirleri olan Abbâsîlerin taht merkezidir. Halife Müslümanların dinî lideridir. Bütün Müslüman hükümdarlar ona itaat ederler. Hıristiyanlar da Papanın konumuyla Müslümanlar da halifenin konumu aynıdır.”*¹⁰⁹

Benjamin, Selçuklu¹¹⁰ Sultanı Sencer Şah'la¹¹¹ ilgili şu bilgileri aktarmıştır: *”Sencer Şah dört ay dört günlük bir süre sultanlık yapmıştır. Samara nehrinden Semerkand'a, Guzan nehrinden Nişâbur'a¹¹², Madi'ye, Hibtûn dağlarına ve misk ceylanının¹¹³ çok olduğu ormanları olan Tibet'e kadar hâkimdir.”*¹¹⁴

Yahudilerin maruz kaldığı durumları karşılaştırarak halifeyi övdüğü kanâtine varıldı. Bk. E. Haddad, a.g.e., 132.

¹⁰⁸Papa, Katolik kilisesinin ruhanî ve cismanî liderliğini temsil eden makamıdır. Bk. Mehmet Aydın - Ahmet Hikmet Eroğlu. (2007). “Papalık”, *DİA*, XXXIV, 164.

¹⁰⁹ E. Haddad, a.g.e., 131.

¹¹⁰Selçuklular, Türkler'in İslâmî devirde kurdukları en büyük hânedanlardan biridir.(1040-1308). Oğuzlar'ın Kınık boyuna mensup olan hânedan adını Oğuz Devleti'nin ordu kumandanı Selçuk Bey'den alır Selçuk Bey'in Mikâil, Arslan (İsrâil), Mûsâ, Yûsuf ve Yûnus adlı beş oğlu vardı. Gayri müslimlerle yapılan bir savaşta şehid düşen Mikâil'in Dâvud (Çağrı Bey) ve Muhammed (Tuğrul Bey) isimli iki oğlu dedeleri Selçuk Bey tarafından büyütmüş, anneleri Türk geleneğine göre amcaları Yûsuf ile evlendirilmişti. Selçuk Bey muhtemelen 350 (961) yılında Yenikent'ten Cend şehrine gelmiş ve burayı beyliğin merkezi yapmıştı. Selçuk Bey Cend'de kalırken oğullarından Arslan kendine tâbi Oğuzlar'la Buhara yakınlarındaki Nur kasabasına göç etmiştir. Bk. Faruk Sümer.(2009). “Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, 365.

¹¹¹Sencer Şah, son büyük Selçuklu hükümdarıdır. (1118-1157). 25 Receb 479'da (5 Kasım 1086) Sincar'da doğdu. Babası Sultan Melikşah'tır. Sencer isminin ona doğum yerinden dolayı verildiği rivayet edilir (İbnü'l-Esîr, X, 141; İbn Hallikân, II, 428). Adının Sancar olduğunu, bu kelimenin Türkçe “saplamak” anlamındaki sançmak kelimesinden türetildiğini belirten kaynaklar da vardır. Bk. Abdülkerim Özaydın. (2009). “Sencer”, *DİA*, XXXVI, 507.

¹¹²Nişâbur, İran'da tarihî bir şehirdir. İlk İslâmî devirde Ebreşehr (Eberşehr) ve İranşehr adlarıyla da anılan (Yâkût, V, 331) Nişâbur (Nişâpûr, Arapça Nişâbur, Neysâbûr) Ortaçağ'da Horâsan bölgesindeki dört büyük şehrin en önemlisiydi (diğerleri Merv, Herat ve Belh). Binâlûd dağının güneybatısında, denizden 1210 m. yükseklikte ve Tahran'ı Meşhed'e bağlayan yol üzerinde yer almaktadır. Şûrahûd ve Dizbâd gibi akarsuların hayat verdiği şehrin çevresinde bakır, gümüş, demir ve çok zengin firûze ocakları bulunmaktadır. Nişâbûr, bugün İran'ın Horâsan idarî bölümünde pamuk ticaretinin ve sanayiinin merkezi olan, ayrıca halıcılık ve çömlekçilikte meşhur 231.379 nüfuslu bir şehirdir. Bk. Osman Gazi Özgüdenli . (2007). “Nişâbur”, *DİA*, XXXIII, 149.

¹¹³Misk, Misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu maddedir. Misk, misk geyiği (moschus moschiferus) denilen ve Tibet, Moğolistan, Tonkin dağları dolaylarında yaşayan, âzami 60 cm. yüksekliğindeki boynuzsuz keçi (chevrotain) benzeri küçük bir memeli hayvanın erkeğinden elde edilir. Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın husyelerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen, siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir. Bk. Turhan Baytop - Nebi Bozkurt . (2005). “Misk”, *DİA*, XXX, 181.

¹¹⁴E. Haddad, a.g.e., 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ'NİN TERCÜMESİ
48

Seyahatnâmenin Önsözü

Benjamin'nin gezdiği şehirlerin seyahatnâmesidir. Şehirlerde gezip gördüğü yerleri veya o yerin tanınan ve güvenilir kimselerinden duyduklarını aktardı. Gezdiği yerlerdeki meşhur âlimlerin ve liderlerin isimlerini günümüze ulaştırdı. Topladığı bilgilerle Yahudi yılına göre 4933 yılında Kastilya'ya döndü.

Benjamin, Tevrat'ı ve şeriatı¹¹⁵ bilen güvenilir kimselerdendir. Araştırmalar ve incelemeler onun aktardıklarının doğru ve güvenilir olduğunu kanıtlayıp göstermektedir.

49

Benjamin'in Seyahatnâmesi şöyle başlamaktadır:

Benjamin şöyle dedi: *“Yolculuğuma ilk olarak Saragossa'dan başladım. Oradan İbre nehri yoluyla Tortosa'ya geçtim. İki günlük bir yolculuktan sonra Tarragona'ya ulaştım. Tarragona'da, diğer İspanya şehirlerinde benzeri bulunmayan Yunan atalarına ve Tiranlara ait büyük binalara rastladım. Tarragona deniz kenarında yer alan bir şehirdir”*.

50

Barcelona şehri, Tarragon'dan iki günlük mesâfede yer alır. Burada bir grup âlim, filozof ve büyük liderler vardır. Bunlar üstad Şeşet, üstad Şe'altiyâl ve üstad Süleymân b. İbrâhîm b. Hasdây'dır. Şehir küçük olmasına rağmen güzeldir. Buraya

---

¹¹⁵Şeriat, Sözlükte “bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek” anlamlarındaki şer' kökünden türeyen şeriat (çoğulu şerâi') ve şir'at kelimeleri “insanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” mânalarına gelmektedir. Zamanla “açık ve doğru kurallar, yerleşik davranış biçimi (âdet)” ve -yahudi şeriatı, hristiyan şeriatı tamlamalarında olduğu gibi- “bir semavî dine dayanan hükümler bütünü” anlamlarında kullanılmaktadır. Bk. Talip Türcan. (2010). “Şeriat”, *DİA*, XXXVIII, 571.

Bizans¹¹⁶, Cenova¹¹⁷, Sicilya¹¹⁸, İskenderiye, Filistin ve Afrika sahillerinden alışveriş yapmak için tacirler gelirdi.

51

Gerona şehri, Barcelona' dan bir buçuk günlük mesâfede yer alır. Burada küçük bir Yahudi topluluğu yaşamaktadır.

Narbonne şehri, Gerona'dan üç günlük mesâfede yer alır. Narbonne, bölgenin dinî ve bilim merkezidir. Burada pek çok soylu ve bilim adamı vardır. İleri gelenleri Kral Dâvûd'un soyundan gelen ve bunu belgeleri ile kanıtlayan Teodoros'un oğlu Kalonymos'tur.

52

Ülkenin kralları tarafından Kalonymos'a pay edilen arazileri ve gayrimenkulleri vardır. Bunları hiç kimse onun elinden alamaz. Burada bilimsel kurul başkanı üstad İbrâhîm, üstad Mekîr ve üstad Yehûza vardır. Burada üç yüz kadar Yahudi ailesi yaşamaktadır.

Bezier şehri, Narbonne'den dört fersâh uzaklıkta yer alır. Burada bir grup âlim vardır. İleri gelenleri: Üstad Süleymân Halâfta ile üstad Natanel'dir.

53

Montpellier şehri, Bezier'e iki günlük mesâfede yer alır. Montpellier sahile iki fersâh uzaklıkta yer alan ticarî bir şehirdir. Farklı şehirlerden gelen Müslüman ve Hristiyan tacirler burada toplanırdı.

¹¹⁶Bizans, Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan yarımadası, Anadolu, Sûriye, Filistin ve Mısır'da hüküm süren ve Doğu Roma diye de anılan imparatorlukdur. Bk. İşin Demirkent. (1992). "Bizans", *DİA*, VI, 230.

¹¹⁷Cenova, İtalya'nın kuzeybatı kesiminde Akdeniz kıyısında yer alan Cenova (Genova) ve Cenovalılar'a Türkler tarafından verilen addır. Ceneviz ad Genovesi'den gelmektedir. Burası Ortaçağların sonlarına doğru Akdeniz'de Dinî bakımdan önem kazanan bağımsız şehir devletlerinden biri olarak Amalfi, Pisa ve Venedik gibi diğer İtalyan deniz cumhuriyetleriyle rekabet halinde, Doğu ticaretine bağlı zengin ve önemli bir tarihî geçmişe sahip bulunmaktadır. Bk. Abdülkerim Özeydin. (1993). "Ceneviz", *DİA*, VII, 363.

¹¹⁸Sicilya, Akdeniz'in en büyük adasıdır. Adı Grekçe'de Sikelia, Latince'de Sicilia ve Arapça'da Sıkkılliye şeklinde yazılan, yüzölçümü 25.708 km² olan ada, Akdeniz ticaret yollarının kavşağında yer alması ve tarıma elverişli topraklara sahip olması bakımından tarih boyunca büyük bir iktisadî önem taşımıştır. Bununla birlikte üzerinde pek az istisna dışında müstakil bir devlet kurulmadığı görülür. Günümüzde İtalya'nın önemli bir turizm merkezi ve zengin ziraat ürünleri sayesinde ülkenin gıda ambarı olan Sicilya'ya ilk sakinlerinin İtalya, İber yarımadası ve Ege adalarından gelip yerleştiği bilinmektedir. Adaya dış güçler tarafından yapılan müdahalelerin ilki Fenikeliler'in düzenlediği Seferlerdir. Milâttan önce 750 yılından itibaren koloni kurmaya başlayan Grekler'in göçleriyle ada halkının Helenleşme süreci başladı ve burası Büyük Yunanistan'ın (Magna Grecia) bir parçası sayıldı. Milâttan önce 262'de Roma hâkimiyetine girdi; milâttan sonra III. yüzyıldan itibaren de Hristiyanlık yayılmaya başladı. 440'ta Vandallar'ın, daha sonra Ostrogotlar'ın eline geçti (488) ve 552'de Bizanslılar'ın idarî bölgelerinden biri (thema) oldu. Bk. Mahmut H. Şakiroğlu. (2009). "Sicilya", *DİA*, XXXVII, 138.

Buraya Batı sahilinden, Lombardiya'dan , Büyük Roma¹¹⁹ topraklarından, Filistin'den, Yunanistan'dan, İspanya'dan, İngiltere'den ve farklı diller konuşan her milletten tacirler gelirdi. Şehir, Cenovalıların ve Bezierlilerin ticaret merkezidir. Bu şehirde yüzyılımızın bazı büyük âlimleri bulunur. İleri gelenleri: Teodoros'un oğlu üstad İbrâhîm ile üstad Merdhay'dır. Aralarında zengin ve cömert kimseler vardır. Onlar kendilerine gelen ihtiyaç sahiplerine yardım ederlerdi.

54

Lunel şehri, Montpellier'den dört fersâh uzaklıkta yer alır. Burada bir grup Yahudi din âlimi bulunur. Meşhur büyük âlim üstad Meşulâm'ın varlıklı ve bilge beş oğlu burada yaşamaktadır. Onlar üstad Yûsuf, üstad İshâk, üstad Hârûn ve üstad A'şir'dir. Üstad A'şir dünya işleriyle uğraşmaz; sofû¹²⁰ ve zâhiddir¹²¹. Zamanını oruç tutarak ve kendini ilme vererek geçirir. Zâhid olduğu için etyemez. Tâlmud¹²² hakkında geniş bilgiye sahip güvenilir biridir.

Lunel'de aynı zamanda üstad Mûsâ ile damadı üstad Sammel eş-Şeyh ve üstad Süleymân Kahen gibi âlimler vardır. Endülüslü¹²³ Doktor Yehûza İbn Taybûn gibi ilim öğrenmek için uzak ülkelerden gelen âlimlerde vardır.

¹¹⁹Büyük Roma, Bütün İtalya ve Akdeniz kavimlerini içine alan "Dünya devleti"nin tarihîr. MÖ 200'de Batı Akdeniz ve MÖ 168 tarihinde Doğu Akdeniz olmak üzere Anadolu'da Fırat'a kadar siyasi güce hâkim olmuştur. Bk. Hasan Karaköse. (2009). *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel yay. , Ankara, 209.

¹²⁰Sofû, Tasavvufî hayat tarzını benimseyerek Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kimsedir. Bk. Reşat Öngören. (2009). "Sûfi", *DİA*, XXXVII, 471.

¹²¹Zâhid, Kulun Hakk'ın dışındaki her şeyi terketmesi anlamında bir tasavvuf terimidir. Bk. Semih Ceyhan. (2013). "Zühd", *DİA*, XLIV, 530.

¹²²Tâlmud, Yahudi sözlü geleneğinin ve Rabbânî hukukunun temel eseridir. Tâlmud "l-m-d" kökünden gelen "çalışma, öğrenme, öğretim" mânasında İbrânîce bir kelimedir. Aynı kökten türeyen talmid "öğrenci" anlamındadır. Yahudi geleneğinde Tevrat'ın yorumu olarak görülen Tâlmud hukukî, etik, felsefî-teolojik ve tarihî konular üzerine "rabbi/rabban" diye anılan yahudi din âlimleri tarafından yapılmış (m.s. II-VI. yüzyıllar) tartışma ve yorumlardan meydana gelen öğretiyi ifade eder. Mişna ve Gemara adlı iki bölümden oluşur. Tanah'tan (Ahd-i Atîk) sonra en kutsal yahudi metni kabul edilen Tâlmud, Tevrat ve diğer Ahd-i Atîk bölümleri üzerine tefsir mahiyetindeki Midraş metinleriyle birlikte Rabbânî literatürü teşkil eder. Bk. S. Leyla Gürkan. (2010). "Tâlmud", *DİA*, XX, XIX, 550.

¹²³Endülüs, İslâm hakimiyetindeki İspanya'dır. Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolca'ya Andalucia şeklinde ve önceleri yalnız "müslüman İspanyası" anlamında geçen Endülüs (Endelüs) kelimesinin kökeni kesin biçimde tesbit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, Hispania karşılığı olarak ilk defa fetihden sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalan Vandallar'ın (Vandalus) adından türetilmiş olabileceği (Vandalicia [Vandal ülkesi]) kabul edilmektedir. Müslümanlar başlangıçta Endülüs ismini, bir süre ellerinde tuttıkları Fransa'nın güneyindeki Septimania bölgesi dahil İspanya'da yönetimleri altına aldıkları toprakların tamamı için kullandılar. Ancak 718'de başlatılan ve yaklaşık sekiz asır devam eden hristiyanların "reconquista" (Endülüs'ü müslümanlardan geri alma) hareketinin gelişme seyri içerisinde, özellikle XI. yüzyıldan itibaren İslâm hâkimiyeti alanının gittikçe küçülmesine paralel olarak bu ismin başlangıçtaki geniş kapsamlı anlamı daralmaya başladı ve sonunda Endülüs adı sadece küçük Benî Ahmer (Nasrî) Emirliği'nin idaresindeki topraklara münhasır kaldı. Bk. Mehmet Özdemir. (1995). "Endülüs", *DİA*, XI, 211.

55

Topluluk, öğrencilerin okulda kaldıkları sürece barınma ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösterirdi. Topluluğun önde gelen özelliği; ilim ve takva ehli olup yakınında ve uzağında olan kardeşlerine yardımcı olmaktır. Burada üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Şehir, denize yaklaşık iki fersâh uzaklıkta yer alır.

Posquieres şehri, Lunel'den iki fersâh uzaklıkta yer alır. Posquieres büyük bir şehirdir. Burada kırk kadar Yahudi yaşamaktadır. Posquieres'de büyük din âlimi Dâvûd b. İbrâhîm'in başında bulunduğu büyük bir okul vardır.

Dâvûd b. İbrâhîm Tevrat ve Tâlmud hakkında geniş bilgilere sahiptir. Tevrat'ı öğrenmek için uzak ülkelerden gelen talebeleri evinde barındırır. Büyük serveti sayesinde onların ihtiyaçlarını karşılardı. Burada bir grup âlim daha vardır. Bunlar üstad Yûsuf b. Menhâm, üstad Benbenişta, üstad Benjamin, üstad İbrâhîm ve üstad İshâk b. Mûsâ'dır.

56

St. Giles şehri, Posquieres'den üç fersâh uzaklıkta yer alır. St. Giles'in diğer adı Aziz Ecil'dir. Burada yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İshâk b. Ya'kûb, üstad İbrâhîm b. Yehûza, üstad 'Îlâzer, üstad Mûsâ, üstad Ya'kûb b. Lavey'dir. Şehirde, uzak ülkelerden ve adalardan gelen Hıristiyanların ziyaret ettikleri kutsal bir kilise vardır. Kilise denize üç mil uzaklıktadır.

St. Gilles şehri, Brugansiya ovasını sulayan Büyük Rhone nehrinin kıyısında kurulmuştur. Burada yöneticilerden Prens Raimond'un sarayında vergi bakanı Eba Mara b. İshâk vardır.

Arles şehri, St. Gilles'e üç fersâh uzaklıkta yer alır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Mûsâ, üstad Tobi, üstad 'İşayâ ve üstad Süleymân'dır.

57

Marseilles şehri¹²⁴, Arles'ten üç günlük mesâfede yer alır. Şehir, âlimlerin ve soyluların merkezidir. Şehirde üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Buradaki Yahudiler iki gruba ayrılır: Birinci grup şehrin deniz kıyısında bulunan aşağı mahallelerde, ikinci grup ise şehrin yukarısında bulunan büyük kalenin yanında otururlardı. Her iki grubun da büyük bir okulu ve ileri gelen âlimleri vardır. Birinci

¹²⁴ Eserde yer alan Marseilles şehri ile kastedilen Marsilya'dır. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 57.

grubun âlimleri; üstad Şemun b. Ântoli ile üstad Libâru, ikinci grubun âlimleri; üstad Ferginyanu, damadı üstad İbrâhîm b. Me'ir, üstad İshâk b. Me'ir'dir. Şehir, sahilde yer alan büyük ticarî bir koydur.

58

Marseilles'den deniz yoluyla büyük bir liman şehri olan Genoa'ya¹²⁵ gidilir. Cenova, Marsilya'ya denizden dört günlük uzaklıktadır. Bu şehirde, Sebte'den¹²⁶ gelen Yahudi Samuel b. Haylâm ile kardeşi yaşamaktadır. Şehrin çevresinde korunaklı bir sûr vardır.

Cenova, bir kralın idaresinde kalmayıp halkın seçtiği liderler tarafından yönetilirdi. Şehir halkı şiddetli savaş günlerinde evlerde bulunan kulelere çıkardı. Denizlere Cenovalılar hâkimdir. Galiş adını verdikleri gemileriyle denizlerde dolaşırlardı. Rumlara ve Müslümanlara karşı korsanlık yaparlardı. Gasp ettikleri bolca ganimetlerle Cenova'ya dönerlerdi. Bugünlerde Cenova ile Pisa¹²⁷ arasında savaş olmaktadır.

Pisa-Cenova arası iki günlük mesâfedir. Pisa büyük bir şehirdir. Etrafında sûrlarla çevrili olan 10 bin kadar ev bulunur. Şehrin farklı mahallelerinde savaşlar ve çatışmalar yaşanırdı. Hiçbir krala boyun eğmeyen güçlü bir halkı vardır. Şehir, halkın seçtiği liderler tarafından yönetilirdi.

Şehirde yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Mûsâ, üstad Hayyim ve üstad Yûsuf'tur. Şehrin çevresinde sûrlar bulunmamaktadır. Denize dört mil uzaklıkta olan şehrin ortasından geçen Ernu nehri, şehre giriş ve çıkışları sağlamaktadır.

¹²⁵Eserde yer alan Genoa'ya şehri kastedilen Cenova'dır. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 58.

¹²⁶Sebte'den Fas'ın kuzeyinde Cebelitârik Boğazı'nın Akdeniz'e açılan kesiminde İspanya hâkimiyetinde şehirdir Batı-doğu istikametinde kayalık bir yarımadaın kıstağı üzerinde kurulan Sebte'nin (Ceuta), adını kurulduğu yerdeki tepeler dolayısıyla Latince "yedi tepe" anlamındaki Sebtem Fratres'ten aldığı söylenir; müslüman coğrafyacılar ise Hz. Nûh'un torunu Sebt b. Yâfes'e nisbetle adlandırıldığını rivayet ederler. Şehir Fenikeliler'in ticaret merkezlerinden olup daha sonra Kartacalılar ve Romalılar'ın eline geçti. V. yüzyılda İspanya'dan sürülen Vandallar, VI. yüzyılda Bizanslılar Sebte'ye hâkim oldu. Müslümanlar bölgeye ulaştıklarında Sebte, Bizans Valisi Julianos'un yönetimindeydi. Sebte dışında bütün Mağrib'i fetheden Mûsâ b. Nusayr, Julianos ile ittifak kurdu; bu ittifakın ardından Târik b. Ziyâd, İspanya'ya geçmek için Sebte Limanı'nı kullandı (92/711). Julianos'un ölümünden sonra barış yoluyla müslümanların eline geçen Sebte stratejik konumuyla Kuzey Afrika, Endülüs ve Batı Akdeniz tarihinde önemli rol oynadı. İlk yıllardan itibaren İslâm ordularının Endülüs'e geçişinde kullanılan ana üs olması dolayısıyla "cihad kapısı" diye anıldı. Bk. İsmail Ceran. (2009). "Sebte", *DİA*, XXXVI, 258.

¹²⁷Pisa, Kuzey İtalya'daki Toskana bölgesinde aynı ismi taşıyan Pisa ili merkezi olan bir şehirdir. Bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pisa>.

59

Lucca şehri, Pisa'dan dört fersâh uzaklıkta Enberziye bölgesinde yer alır. Lucca bayındır bir şehirdir. Burada kırk kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Dâvûd, üstad Samuel ve üstad Ya'kûb'dur.

Roma şehri, Lucca'dan altı günlük mesâfede yer alır. Roma'da saygın bir konuma sahip iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Onlar özgür olup cizye¹²⁸ ödemezlerdi.

60

Yahudilerin bir kısmı Hıristiyan kilisesinin lideri Papa Alexander'ın mahiyetindedir. İleri gelen âlimleri: Üstad Daniel ile üstad Yahiel'dir. Yaheil zekâ ve ileri görüşlülüğünün yanı sıra yakışıklıdır. Yahiel, özel mülkler bakanı sıfatıyla Papa'nın sarayına istediği gibi girip çıkma hakkına sahiptir. Yaheil, tefsirleri olan üstad Nathan'ın oğludur.

61

Diğer Romalı âlimler de üstad Yuab b. Süleymân, üstad Menhâm ve üstad Benjamin b. Şebsây'dır. Roma'nın ortasından geçen Teber nehri şehri ikiye böler. Roma'da St. Peter kilisesi adı verilen kilise ile Kayser¹²⁹ Yulyus sarayının kalıntılarına rastlanılır. Roma'da dünyanın hiçbir şehrinde bulunmayan büyük yapılar vardır. Şehrin harabe ve bayındır alanı yirmi dört mildir. Şehirde imparator ünvanı almış seksen krala ait kırk saray bulunur. İlk saray Tarquinius'a ait olup Yesu en-Nasırî'nin çağdaşı olan Neron ve Tiberius'la devam eder, Müslümanlarla İspanya'da savaşıp İspanya'yı Müslümanlardan kurtaran Karle'nin babası Pebin'ne ait olan sarayla sone erer.

62

Roma'nın dışında Titus'un sarayının kalıntıları vardır. Roma'nın ileri gelen üç yüz senatörü Titus'a karşı tepkilerini ortaya koydular. Zira onlar Kudüs'ün iki yılda alınmasını emretti, fakat Titus, Kudüs'ü üç yılda alabildi.

Burada İsbaziyan Kralının sağlam ve görkemli bir sarayı vardır.

¹²⁸ Cizye, İslâm devletindeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisidir. Bk. Mehmet Erka. (1993). "Cizye", *DİA*, XVIII, 42.

¹²⁹ Kayser, Araplar'ın Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvandır. Aslı Grekçe kaiser olan kelimenin Arapça'ya oldukça erken bir dönemde Ârâmîce yoluyla girdiği ileri sürülmektedir (Fraenkel, s. 278 vd.). İslâmiyet'in ortaya çıkışı sırasında Araplar Bizans imparatoruna kayser dedikleri gibi Sâsânî hükümdarları için kisrâ, Habeş hükümdarları için necâşi ve Mısır genel valisi için mukavkis unvanını kullanıyorlardı. Bk. Işın Demirkent. (2002). "Kayser", *DİA*, XXV, 94.

63

Kral Galsin sarayının bölümleri, yılın günleri sayısı kadardır. Yani saray 365 bölümden oluşmuştur. Bu sarayın ortasında yaklaşık 100 bin kişinin öldüğü bir savaş meydana gelmiştir. Ölen insanların kemikleri yığılı halde günümüze kadar ulaşmıştır. Dönemin kralı gelecek nesiller görsün diye askerlerinin atları ve silahlarıyla göründükleri bu kanlı savaş manzarasını mermer levhalara kazınmasını emretmiştir.

Yeraltında bulunan bir mağarada Kral Tarmal Galsin'in ve kraliçenin heykeli vardır. İkişi bağdaş kurmuş vaziyette tahta oturmaktadır. Etraflarında kralın ailesine mensup yaklaşık yüz kişinin mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlarda yatanlar doktorlar tarafından mumyalanmıştır. Böylelikle mezarlar günümüze kadar ulaşmıştır. Buradaki meşhur yapılardan bir diğeri insanların ibadet etmeye geldikleri Porta Latina'daki Aziz Gregoire kilisesi'dir.

64

Kilisede Süleymân b. Dâvûd'un bakırdan yaptırdığı iki tane sütun vardır. Romalı Yahudiler bu iki sütunun her yıl Nisan ayının dokuzuncu gecesinde çok terlediğini söylerlerdi. Burada Kral Titus'un Beytü'l-Makdis'ten gasp ettiği eşyaları sakladığı bir mağara vardır. Tiber nehrinin kenarında on şehidin kabirlerinin bulunduğu bir mağara vardır.

St. Giovanni di Laterano kilisesinin karşısında Samson'un eli mızraklı¹³⁰ mermerden olan heykeli ile

65

Abşalum b. Dâvûd'un ve Konstantiniye kentinin kurucusu Kral Konstantinus'un heykeli vardır. Konstantinus'un heykeli bakırdan olup altın¹³¹ kaplamadır. Roma'da sayısız heykel ve yapı bulunmaktadır.

Roma'ya dört günlük mesâfede Kral Capyus tarafından inşa edilen Capua şehri yer alır. Burası beylik statüsüne erişmiş, güzel ve zarif bir şehirdir. Fakat havasından dolayı sıtma salgını yaygındır. Burada anmamız gereken meşhur âlimler: Üstad Kulsu, üstad Samuel, üstad Zâkın ve üstad Dâvûd'dur.

¹³⁰Mızrak, Sözlükte "dürtmek; atmak, fırlatmak, delmek" gibi anlamlara gelen zerk kökünden türetilmiş bir alet ismi olan mızrak (çoğulu mezârîş), sert ve esnemeyen uzun-ince ahşap bir gönderle ucuna takılmış taş (çakmak taşı, volkan camı), kemik, boynuz, bakır, tunç, demir veya çelikten mâmul bir temrenden oluşan dürtücü-delici bir yakın ve uzak dövüş silâhıdır. Bk. Mustafa Zeki Terzi. (2005. "Mızrak", *DİA*, XXX, 3.

¹³¹Altın, Sarı, parlak renkte, kolayca işlenebilecek yumuşaklıkta bir madendir. Bk. Halil Sahillioğlu. (1989). "Altın", *DİA*, II, 532.

66

Capua şehrinden Pozzuoli'ye gidilir. Dâvûd tarafından inşa edilen şehir, denizin taşmasıyla sular altında kalmıştır. Günümüzde de şehrin su altında kalan kalelerini ve çarşılarını görmek mümkündür. Şehirde yer altından betroyum adı verilen bir yağ çıkmaktadır. Halk bu yağı suyun üstünden toplayarak ilaç yapardı. Burada kaplıcalar vardır. Bu kaplıcalara değişik hastalıklara yakalanan kimseler gelir, kaplıca sularıyla yıkanır ve şifa bulurlardı. Buraya Lombardiya'dan da hastalar gelirdi.

Pozzuoli'de dağın içinden geçen on beş millik bir tünel vardır. Bu tünel Roma kentinin kurucusu Romulus tarafından yapılmıştır. Tüneli İsrail Kralı Dâvûd ile komutanı Yoav'ın korkusundan yapmıştır. Dağın üstünde ve altında binalar inşa etmiştir.

67

Pozzuoli şehrinden Neapolis'e¹³² gidilir. Yunanlılar tarafından körfez sahilinde kurulmuş, korunaklı bir şehirdir. İleri gelen âlimleri: Üstad Hezekiye, üstad Şallum, üstad Eliyahu Kohen ve Nabus dağındaki başkan üstad İshâk'tir. Burada beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Salerno şehri¹³³, Neapolis'e deniz yoluyla bir günlük mesâfede yer alır. Salerno'da Hıristiyanların tıp külliyesi vardır. Burada altı yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İshâk b. Melhitzedek, büyük üstad es-Seyfuneti, üstad Süleymân Kohen, üstad İliyahu, üstad İbrâhîm el-Erbuni ve üstad Hamun 'dur.

¹³² Eserde yer Neapolis şehri ile kastedilen Napoli'dir. İtalya'nın güneybatısında tarihî bir liman şehridir. İtalya'nın Tiren denizi sahilinde aynı adı taşıyan körfezin kuzey kıyısında kurulmuş tarihî bir şehir ve Campania bölgesindeki idarî birimin merkezidir. Şehir, Vezüv yanardağı ile Campi Flegrei arasındaki tepeler üzerine ve bu tepelerle sahil arasındaki düzlükte yayılmıştır. Günümüzde tarihî ve kültürel zenginlikleriyle güzel sanatlar ve özellikle turizm alanında ülkenin önde gelen şehirleri arasında yer alır. Antik kaynaklar Napoli'nin bir Yunan kolonisi olarak ortaya çıktığı üzerinde durur. Atina'dan gelenlerce yoğun biçimde iskân edilen bu koloni (Parthenope / Palaepolis) daha sonra Neapolis (yeni şehir) adıyla anıldı. Milâttan önce IV. yüzyılda Romalılar'ın eline geçince yazlık yerleşme yeri haline geldi, birçok Roma imparatoru burada oturdu. VI. yüzyılda Bizans idaresi altına girdi. VIII. yüzyılda şehir kendi idaresini kurdu. Normanlar Güney İtalya'ya hâkim olunca Napoli onların etkisi altına girdi. Bundan önce İslâm ordularının bölgeye yönelik faaliyetleri şehri tehdit altında bırakmıştı. Normanlar, Güney İtalya'da hâkim oldukları yerleri birleştirip Sicilya ve Apulia Krallığı'nı kurdular (1139). Daha sonra krallık başka hânedanların eline geçti. Burası Angioio hânedanına mensup Carlo tarafından krallığın merkezi yapılmıştı. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 66; Mahmut Şakiroğlu. (2006). "Napoli", *DİA*, XXXII, 383.

¹³³ Eserde yer alan Salerno şehri ile kastedilen Salerno'dur. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 67

68

Şehrin bir tarafı denizle diğer tarafıda yüksek sûrlarla çevrilidir. Şehrin kalesi sağlam ve korunaklıdır.

Amalfi şehri, Salerno'dan yarım gün mesâfede yer alır. Burada yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Doktor Hananel, üstad el-Elişa ve başkan üstad Ebû'l- Ceyyid'dir. Bu şehrin Hıristiyanları tarımla uğraşmaz tüccarlardı. İhtiyaç duydukları her şeyi satın alırlardı. Toprakları üzüm bağları ve zeytin ağaçları bakımından zengindir. Onlar yüksek tepelerde ve yalçın dağlarda otururlar. Çok güçlü olduklarından kimse onlarla savaşmaya cesaret edemezdi.

Benevento şehri, Amalfi'den bir günlük mesâfede yer alır. Büyük bir şehir olan Benevento'nun bir tarafı yüksek dağlarla diğer tarafı da denizle çevrilidir. Burada sayıları iki yüz kadar Yahudi topluluğu yaşamaktadır. İleri gelenleri âlimleri: Üstad Kalonymus, üstad Zerah ve üstad İbrâhîm'dir.

69

Malfi şehri, Benevento'dan iki günlük mesâfede Apulai bölgesinde yer alır. Tevrat'ta Ful diye geçer. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Ahima, üstad Natan ve üstad Saduk'tur.

Ascoli şehri, Malfi'den bir günlük mesâfede yer alır. Burada dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Kantinu, Kantinu'nun damadı üstad Samuh, üstad Yûsuf'tur.

Trani şehri, Ascoli'den iki günlük mesâfede yer alır. Trani, Hıristiyan hacıların¹³⁴ Kudüs'e gitmek için toplandıkları güzel bir liman şehridir. Burada iki yüz kadar Yahudi topluluğu yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Eliyahu, üstad Meşhur Vaiz Natan ve üstad Ya'kûb'tur. Şehir güzel ve büyük bir yerde kurulmuştur.

Colo Di Bâri şehri, Trani'den iki günlük mesâfede yer alır. İlk zamanlarda bayındır bir şehir olan Colo di Bâri, Sicilya Kralı William tarafından yerle bir edilmiştir. Şehir bugün de Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından terkedilmiştir. Buraya bir buçuk günlük mesâfede Calabria yer alır.

¹³⁴Hacı, Kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etme, İslâm'ın beş şartından biridir. Arapça'da "gitmek, yönelmek; ziyaret etmek" anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe'yi, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî, görevleri yerine getirmek sûretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça'da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe'de hacı denir. Bk. Ömer Faruk Harman. (1996). "Hac", *DİA*, XIV, 384.

72

Patrae şehri¹³⁵, İskender'den¹³⁶ sonra gelen dört Yunan kralından biri olan Antipater tarafından kurulmuştur. Şehirde devasa binalar vardır. Burada elli kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Ya'kûb, üstad İshâk ve üstad Samuel'dir.

Lepanto şehri¹³⁷ bir buçuk günlük deniz yolu mesâfesinde sahil kenarında yer alır. Burada yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Cezeri, üstad Süleymân ve üstad İbrâhîm'dir.

Crissa şehri, Lepanto'dan bir buçuk günlük mesâfede yer alır. Parnassus dağının tepesinde iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Corinthus şehri, Crissa'dan üç günlük mesâfede yer alır. Şehirde iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen bazı âlimleri: Üstad Lion, üstad Ya'kûb ve üstad Hazekıye'dir.

73

Thebea şehri, Corinthus'dan üç günlük mesâfede yer alır. Thebea büyük bir şehirdir. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Onlar becerikli ustalardır.

¹³⁵Patrae, Yunanistan'da Mora yarımadasının kuzeybatısında büyük liman şehirlerinden Patras'ın Osmanlılar dönemindeki adıdır. Balyabadra adı, Osmanlılar'ın Badracık dedikleri Yunan ana karasında bulunan İzdin (Lamia) yakınındaki Neo Patras (yeni Patras) ile Mora yarımadasında yer alan Patras'ı birbirinden ayırmak için kullanılan Paleo Patras'tan (eski Patras) gelir. Tarihi 3000 yıl öncesine inen şehir, üzerinde antik dönemde kurulan Akropolis'in, daha sonra Ortaçağ'a ve ardından Osmanlı dönemine ait kalenin yer aldığı tepenin aşağı kesiminde bulunur. Burası uzun tarihî boyunca Yunanistan'a girişi sağlayan ilk liman şehirlerinden biri ve Mora yarımadasının en büyük merkezi olarak önem kazanmıştır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde ise (1458-1687 ve 1715-1829) kalabalık nüfusa, cami, mescid, mektep ve hamam gibi birçok İslâmî esere sahip bir sancak merkezi haline gelmiştir. Bk. Machiel Kiel. (1992). "Balyabadra", *DİA*, V, 42.

¹³⁶İskender, İslâm tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralıdır. Milâttan önce 356'da Makedonya'daki Pella kasabasında doğdu. Asıl adı Alexandros'tur. Makedonyalı II. Filip ile (Philippos) Epiros Prensesi Olympias'ın oğludur. Özel hocalar tarafından yetiştirildi; bu arada Aristo'dan üç yıl süreyle dil, edebiyat, siyaset ve felsefe üzerine ders aldı. Babasının 336'da bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra kral ilân edildi. Ülkesinin kuzeyini güvence altına almak için 335'te Trakya'daki kavimlerin üzerine yürüdü. Bu sırada öldüğüne ilişkin söylentiler yayılınca Thebai ve Atinalılar ayaklandılarsa da isyan kanlı bir şekilde bastırıldı ve Yunan devletleri Makedonya'nın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. İskender, tahta çıkışından itibaren Pers İmparatorluğu ile hesaplaşma planları yapmaktaydı. Bu hususta gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra kral nâibi olarak yönetimi Antipatros'a bırakıp 334 yılının ilkbaharında üstün donanıma sahip ordusuyla Asya seferine çıktı. Bk. Mahmut Kaya. (2000). "İskender", *DİA*, XXII, 555.

¹³⁷Lepanto, Yunanistan'da Korint körfezinde Navpaktos kasabasının Osmanlılar dönemindeki adıdır. Epakto, Lepanto adlarıyla da anılan kasaba Korint körfezi girişinde, Mora yarımadasındaki Patras (Balyabadra) şehrinin karşısında Yunan ana karası kıyısında yer almakta olup bugün 8000 nüfuslu küçük bir yerleşim yeri durumundadır. Ekonomik ve kültürel bakımdan körfezin en dar yerinde feribotla bağlantı kurulan Patras şehrinin gölgesinde kalmıştır. Bk. Machiel Kiel. (2002). "İnebahtı", *DİA*, XXII, 285.

Yunanistan'da moda olan renkli ipek kumaşlarını çok güzel dokurlardı. Mişna¹³⁸ ve Tâlmud'u bilen; çağın en büyük âlimleri büyük üstad Hârûn el-Kûti ile kardeşi buradadır. Diğer âlimleri ise: Üstad Mûsâ, üstad Hayya, üstad Eliyahu, üstad Tertino ve üstad Yektan'dır.

Kostantiniyye hariç Roma devletinin tamamında bu âlimlerle kıyaslanabilecek bir bilim adamı yoktur.

Negroponte şehri¹³⁹, Thebae'den bir günlük mesâfede yer alan kıyı şehridir. Buraya dört bir yandan tacirler gelirdi. Şehirde iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İlya el- Muğni Psaltery, üstad Emanuel ve üstad Kaleb'dir.

74

Negroponte'den bir günlük mesâfede kıyıda bulunan Jabustria yer alır. Burada yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Samuel, üstad Yûsuf ve üstad Nesaniye'dir.

Rabenica şehri, Jabustria'dan bir günlük mesâfede yer alır. Burada yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Yûsuf, üstad Azer ve üstad İshâk'tır.

Sinon Potamos şehri, Rabbenica'dan bir günlük mesâfede yer alır. Şehirde elli kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Süleymân ve üstad Ya'kûb'tur. Halkına Eflak adı verilen Wallachia'nın¹⁴⁰ sınırları bu şehirden başlar.

¹³⁸ Mişna, Yahudi geleneğinde Tevrat'ın yorumu olarak görülen Tâlmud hukukî, etik, felsefi-teolojik ve tarihî konular üzerine "rabbi/rabban" diye anılan yahudi din âlimleri tarafından yapılmış (m.s. II-VI. yüzyıllar) tartışma ve yorumlardan meydana gelen öğretiyi ifade eder. Mişna ve Gemara adlı iki bölümden oluşur. Tanah'tan (Ahd-i Atîk) sonra en kutsal yahudi metni kabul edilen Tâlmud, Tevrat ve diğer Ahd-i Atîk bölümleri üzerine tefsir mahiyetindeki Midraş metinleriyle birlikte Rabbânî literatürü teşkil eder. Bk. S. Leyla Gürkan. (2010). "Tâlmud", *DİA*, XXXIX, 550.

¹³⁹ Negroponte, Yunanistan'ın doğusunda eski bir Osmanlı sancağı ve bu sancağın merkezi olan şehirdir. Bugün Khalkis adını taşımakta olup Yunan anakarasının doğusunda, kıyıya paralel olarak uzanan Eğriboz (Évvoia) adasında Éuboia ilinin merkezidir. Anakara ile ada arasında bulunan Euripos (Évripos) adlı boğazın en dar yerinde kurulmuştur. Şehrin bulunduğu noktada ada anakaraya oldukça yaklaşıp. Boğazdaki gelgit akıntıları sürekli yön değiştirerek eşine az rastlanır bir tabiat olayı meydana getirir. Tarih boyunca burayı anakaraya bağlayan birçok köprü yapılarak irtibat sağlanmıştır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde (1470-1831) önemli bir deniz üssü olan şehir, Teselya'nın güneyinde kalan bölgenin kalabalık müslüman nüfusa, birçok dinî binaya sahip önde gelen İslâmî ve idarî bir merkezi olarak dikkati çeker. Euboia adasındaki bir yarımada'nın üzerinde bulunan şehrin kuruluşu Bizans devrinin ilk yıllarına rastlar. O dönemde Euripos Boğazı kıyısında, eski Khalkis şehrinin batısında küçük müstahkem bir yerleşim merkezi olarak kuruldu. Buraya Grekçe Egripos denildi; bu ad Venedik hâkimiyeti sırasında Negroponte'ye, Osmanlı idaresi sırasında da aslına uygun bir şekilde Eğriboz'a çevrildi. Bk. Machiel Kiel. (1994). "Eğriboz", *DİA*, X, 491.

¹⁴⁰ Wallachia, Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan Eflak (Walachia) kuzeyde Karpat dağları, güney ve güneydoğuda Tuna nehriyle çevrili 76.581 km²'lik bir alanı kapsar; Büyük Eflak (Muntenia) ve Küçük Eflak (Oltenia) olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzeyi, arazi ve iklim olarak meyve ağaçlarının yetişmesine uygun bağlık bir bölge olduğu gibi Ploesti civarında petrol kuyuları da bulunmaktadır. Bir zamanlar Avrupa'nın en zengin petrol yataklarını oluşturan bu bölge düşük miktarda da olsa hâlâ petrol üretimine devam etmektedir. Büyük Eflak'ın güney ve güneydoğusundan

Yağma ve talan etmek için dağların zirvelerinden aşağıya inerlerdi. Onların her biri ceylan kadar hızlıdır. Hiç kimse karşılarında durmaya cesaret edemez. Hıristiyan değillerdir. Yahudilere benzer isimleri vardır. Yahudileri kardeşleri olarak görürlerdi. Bir Yahudi'yle karşılaştıklarında ona Romalılara yaptıkları gibi yapmazlardı, yani ne öldürürler ne de malını gasp ederlerdi.

75

Ghardeghi şehri, Sinon Potamos'dan iki günlük mesâfede yer alır. Şehir terk edilmiş olsa da, burada az sayıda Yahudi ve Rum bulunmaktadır.

Armilon şehri, Ghardeghi'den iki günlük mesâfede yer alır. Armilon Bizantiye, Pisa ve Cenova ile ticari bağı olan büyük bir kıyı şehridir. Buraya alışveriş yapmak için birçok tacir gelirdi. Şehirde dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Şila, üstad Şef Yûsuf ve üstad Başkan Süleymân'dır.

Bissina şehri, Armilon'dan bir günlük mesâfede yer alır. Bissina'da iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Şebtay, üstad Süleymân ve üstad Ya'kûb'tur.

Thessalonica şehri¹⁴¹, Bissina'dan bir günlük mesâfede yer alır. Thessalonica büyük bir şehirdir. Burayı İskender'den sonra hükümdarlık yapmış dört kraldan biri olan Seleucus inşa ettirmiştir. Şehirde beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

76

İleri gelen âlimleri: Üstad Samuel ve çocuklarıdır. Samuel, kralın Yahudilere atadığı validir. Diğer âlimleri de Samuel'in damadı üstad Şebtay, üstad Eliyahu ve üstad Mihael'dir. Bu şehrin Yahudileri çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Çoğu el sanatlarıyla uğraşırlardı.

Mitrici şehri, Thessalonica'dan iki günlük mesâfede yer alır. Şehirde yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İşaya, üstad Mahir ve üstad Alib'dir.

Drama şehri¹⁴², Mitrici'den iki günlük mesâfede yer alır. Burada yüz kırk kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Mihail ve üstad Yûsuf'tur.

Tuna kıyılarına kadar uzanan Baragan ovası ise Avrupa'nın en verimli arazilerinden biridir. Bk. Kemal Karpat. (1994). "Eflak", *DİA*, X, 466.

¹⁴¹Thessalonica, Yunanistan'da tarihî bir şehirdir. Bugün Thessaloniki olarak anılmakta olup Osmanlı coğrafyacılarınca "İstanbul'un bir parçası", yahudiler tarafından "şehirlerin anası" diye tanımlanır. Bk. Machiel Kiel. (2009). "Selânîk", *DİA*, XXXVI, 352.

¹⁴²Drama, Yunanistan'ın Makedonya kesiminde bulunan eski bir Osmanlı şehri. Falakrôn dağı eteğinde, Angitis nehri kollarından birinin hemen kuzeyinde yer alır. Eski adı Drabescos olup Osmanlı kaynaklarında geçen Drama (دراومه، دی رومه، دی راما،) adı bu isme dayanır. Şehrin ne zaman kurulduğu

Christopolis şehri¹⁴³, Drama'dan bir günlük yolculuk mesâfesinde yer alır. Burada yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır.

77

Abydos şehri¹⁴⁴, Christopolis 'den iki günlük mesâfede yer alır. Abydos deniz kıyısındadır.

Konstantiniye şehri, Abydos'dan beş günlük mesâfede engebeli ve dağlık bir alanda yer alır. Konstantiniye büyük bir şehir olup Grekler¹⁴⁵ diye bilinen Rum devletinin başkentidir. Şehir İmparator Manuel'in taht merkezidir.

78

Şehirleri, İmparator Manuel'in adına on iki idareci yönetir. Hepsinin Konstantiniye'de veya yönettiği şehirlerde mükemmel sarayları ve sağlam kaleleri vardır. Bu idarecilerin her birinin İmparator Manuel'in emrinde olduğunu gösteren

---

bilinmemekle beraber tarihînin Makedon Krallığı dönemine kadar uzandığı belirtilir. Şehrin güneyinde Kavala yakınlarında eski Phillipoi'nin kalıntıları mevcuttur. Bk. Feridun Emecen. (1994). "Drama", *DİA*, IX, 525.

¹⁴³Christopolis, Yunanistan'ın Makedonya kesiminde liman şehridir. Ege denizinin kuzey sahilinde Selânik ile Dedeagaç (Alexandropolis) arasında yer alır; ıssız bir Ortaçağ yerleşim bölgesinde Osmanlılar tarafından kurulmuştur. Kavala, Kuzey Ege'ye doğru çıkıntı yapan kayalık bir burunda iyi korunmuş olup günümüze ulaşan bir Bizans ve Osmanlı kalesinin hâkim olduğu alanda bulunur. Yeni kurulan mahalleler eski merkezin batı ve doğusundaki dağlara doğru kademeli bir şekilde yelpaze biçiminde açılır. Kanûnî Sultan Süleyman döneminden beri Dinî mekânlar kalenin altındaki düzlükte ve liman boyunca yoğunlaşmıştır. Kavala, karşısındaki Taşöz (Thasos) adasının bir kolonisi olan kadim Neapolis şehrinin devamı olarak kabul edilir. Roma devrinde ise denizden 16 km. içerideki Philippi şehrine bağlıydı. Geç antikite döneminde bu şehrin yıkılışının ardından Neapolis kendi bağımsızlığını kazandı. İmparator Iustinianos tarafından yeniden güçlendirilen şehir, Slavlar ile Bulgarlar'ın istilâlarına uğradıysa da IX. yüzyılda Philippi'yi işgal eden Bizanslılar'ın elinde kaldı. Bu dönemlerde Christopolis adıyla tanındı ve bir piskoposluk merkezi oldu. Bk. Machiel Kiel. (2002). "Kavala", *DİA*, XXV, 60.

¹⁴⁴Abydos, Çanakkale Boğazı tarihînin çeşitli dönemlerinde farklı adlarla anılmıştır. İlkçağ'larda bu boğaz Hellespontus adıyla biliniyor, bu da mitolojideki Kral Athamas'ın kızı Helle'nin adından geliyordu. Bazı yazarlar Hellespontus adını Çanakkale Boğazı'yla birlikte bu boğazı çevreleyen denizlerin boğaza yakın olan kısımları için de kullanmışlardı. Fakat Herodot, Batlamyus ve Strabon gibi tanınmış İlkçağ yazarları Hellespontus adını sadece Çanakkale Boğazı için kullanmışlardır. Ortaçağ'da bazı İtalyan deniz haritaları Bucca Romaniae veya Stretto Della Romana adlarını kullanmışlardır ki her iki isim de "Anadolu Boğazı" anlamına gelmektedir. Bu sıralarda Avido veya Aveo Boğazı adına da rastlanmaktadır. Bu isim de günümüzde Nağaraburnu adı verilen yerdeki ünlü İlkçağ şehri Abydos'tan gelir. Haçlı savaşları sırasında Batılılar Sanctus Georgius (St. George) Boğazı adını kullanmışlar, ancak çok defa bu tabirle iki boğaz birbirine karıştırılmış, hatta Marmara denizi de iki boğazla birlikte bu adla anılmıştır. Ortaçağ İslâm coğrafyacılarından İdrîsî, iki boğazla birlikte Marmara denizi için de "İstanbul Boğazı" adını kullanmış, ayrıca eserinin iki yerinde "Abydos (أبـدوس) Boğazı" demiştir (Géographie d'Édrisi, II, 135, 384). Ortaçağ'da Çanakkale Boğazı'na ait isimler İstanbul Boğazı için kullanıldığı gibi, İstanbul Boğazı'na ait isimler de Çanakkale Boğazı için kullanılmıştır. Çanakkale Boğazı ve kıyıları tarihînin çok erken dönemlerinden günümüze kadar çeşitli tarihî olaylara sahne olmuş ve kıyılarında dönemlerine göre Truva, Dardanos, Abydos, Sestos, Lampsakos gibi çok önemli şehirler kurulmuştur. Bk. Metin Tuncel. (2000). "Çanakkale Boğazı", *DİA*, VIII, 200.

¹⁴⁵ Grekler, Günümüzde Türkçe'de bu ülkeyi ve halkını tanımlamak için kullanılan Yunanistan ve Yunan kelimeleri Anadolu'da bulunan İyonyalılar'a atfen ortaya çıkmıştır ve Yakınoğu'daki Helenler'i ifade eder. Batı'da ise İtalya'nın güneyindeki Grekler'e atfen Grek ismi yaygınlaşmıştır. Bk. Halil Kurt. (2013). "Yunanistan", *DİA*, XLIII, 586.

kendilerine has bir lakabı vardır. İlkinin lakabı Praepositus Magnus, ikincinin Megas Demosticus, üçüncünün Dominos, dördüncünün Megas Dukas ve beşincinin Oeconomus Magalus'tur. Geriye kalanların lakabı böyle devam eder.

Konstantiniye'nin çevresi 18 mildir. Şehrin bir tarafını deniz diğer tarafını da kara kuşatır. Burada Rus denizi ve İspanya denizi birleşir. Şehir de Bâbil¹⁴⁶, Şinar, Madi, Pers¹⁴⁷, Mısır, Ken'an, Rusya¹⁴⁸, Hungarya, el-Bescanakiye, Hazar¹⁴⁹, Lombardiye ve İspanya'dan gelen tacirlerden dolayı sürekli bir hareketlilik vardır. Bu nedenle Bağdat dışında hiçbir Müslüman şehri Konstantiniye'yle boy ölçüşemezdi.

79

Konstantiniye'de meşhur Hagia Sophia kilisesi vardır. Bu kilise Rum Papa'nın¹⁵⁰ merkezidir. Çünkü buradaki insanlar Roma'daki Papa'ya bağlı değildir. Bu kilisede yılın günleri sayısı kadar rahip hücresi vardır. Papa'nın sayılamayacak kadar çok serveti vardır. Bu serveti kendisine ayrılan şehirlerden, adalardan, kalelerden gelen vergiler ve hediyelerle her geçen gün daha da artmaktadır. Dünya'da Hagia Sophia Kilisesi ile aynı görkemlikte başka bir kilise yoktur. Kilisede gümüş ve altın kaplamalı sütunlar ile sayısız gümüş ve altın kaplamalı kandiller vardır.

¹⁴⁶Bâbil, Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehridir. Akkadca "tanrının kapısı" anlamına gelen Bâbil adı (bâb "kapı", ili "tanrının"), İbrânice'de Bâbel/Bâvel, Persçe'de Babiruş ve Grekçe'de Babylon şekillerinde kullanılmıştır. Şehrin adına ilk defa milâttan önce III. binyılın sonlarına ait Akkad vesikalarında rastlanır; ancak kuruluşunun çok daha önce olduğu tahmin edilmektedir. Bk. Sargon Erdem. (1991). "Bâbil", *DİA*, IV, 392.

¹⁴⁷Pers, İranlılar'la ilgili bilgilere tarihte ilk defa milâttan önce IX. yüzyıla ait Asûr kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan, Ortadoğu'ya göç eden Hint-Avrupa kavimlerinden olan Medler'in Urmiye gölünün güneydoğusunda, Persler'in ise batısında oturdukları anlaşılmaktadır. Persler'in soyundan gelen diğer birçok krallık gibi Medler'e tâbi olarak varlıklarını sürdüren Ahamenîler, II. Kyros (Büyük Kyros) döneminde güçlü bir imparatorluk haline geldiler. Pers kabilelerini birleştiren ve kendisine yeni bir başşehir kuran Kyros Medler'e karşı ayaklanma başlattı. Milâttan önce 550'de Medler'in başşehri Ekbatana'yı işgal etti ve Med ülkesini bir eyaleti haline dönüştürdü. Bk. Esko Naskali. (2000). "İran", *DİA*, XXII, 394.

¹⁴⁸ Rusya, Avrupa'nın kuzeydoğusu ile Asya'nın kuzeyini kaplayan, dünyada en geniş topraklara sahip olan ülkedir. Bk. Sedat Avcı. (2008). "Rusya", *DİA*, XXXV, 251.

¹⁴⁹ Hazar, VII-XI. yüzyıllar arasında Karadeniz ile Kafkas dağlarının kuzeyinde ve İdil (Volga) nehri dolaylarında hüküm süren bir Türk devletidir. Hazar deniziyle Karadeniz arasındaki sahayı kaplıyordu. Güneyde Kafkas dağları sınır olmakla beraber Azerbaycan ve İrminiye sık sık Hazar hakimiyetine girmiştir. Bk. Ahmet Taşağıl. (1998). "Hazarlar", *DİA*, XVII, 116.

¹⁵⁰ Rum Papa, Daha çok Doğu Avrupa ülkelerinde hâkim olan, üç ana hıristiyan mezhebinden biridir. Ortodokslar'ın kendileri için kullandığı yaygın ibare daha çok "Ortodoks Katalik kilisesi"dir. Bu ifade, mezhebin hem doğru görüşü temsil ettiği hem de evrensel (katolik) olduğu iddiasını yansıtır. Büyük oranda Anadolu coğrafyasında gelişip yayılmaya başlayan Ortodoksluk, özel karakterini daha çok üzerine temellendiği Grek kültürünün hıristiyanlaştırılmasından alır. Bu temel yapı, gelişim çizgisini antik Latin düşüncesinden alan Kataliklik ile Ortodoksluk arasındaki farklılığın da zeminini oluşturur. Bk. Kürşat Demirci. (2007). "Ortodoksluk", *DİA*, XXXIII, 410.

Kraliyet sarayı karşısında kraliyet oyunlarının oynandığı meşhur hipodrom yeri vardır.

80

Hz. İsa'nın doğum gününü büyük bir festivalle kutlamak için burada toplanılırdı. Dünyanın dört bir yanından oyuncular buraya akın ederlerdi. Göz kamaştırıcı ilginç illüzyonlar gerçekleştirirlerdi. Av köpekleri, yırtıcı hayvanlar, ayılar, kaplanlar, yaban eşekleri ve eğitilmiş yırtıcı kuşlar gibi hayvanlar burada kral ve kraliçenin huzurunda dövüştürülürlerdi. Böylesine dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmamaktadır.

İmparator Manuel'in kraliyet sarayının dışında ülkesini yönetmek için deniz kıyısında inşa ettiği görkemli bir sarayı vardır. Bu saray Blakhernae İmparator adıyla tanınırdı. Sarayda saf altın tozuyla süslenmiş duvarlar ve sütunlar olup duvarlarda İmparator Manuel'in yaptığı savaşları ve eski dönem savaşlarını betimleyen harika resimler vardır. Sarayda değerli taşlarla bezeli saf altından bir taht vardır. Tahtın yukarısından başın hizasına denk gelecek şekilde zincirlerle bağlanmış altından bir taç sarkıtılır. Bu taç ender rastlanan mücevherlerle süslüdür. Bu mücevherler karanlıkta lambaların ışığına ihtiyaç duyulmayacak şekilde parlayarak salona ışık saçarlardı. Burayı anlatmaya dilimin dönmediği, kelimelere dökülemeyen şeyler de bulunmaktadır.

Konstantiniye'ye her yıl bütün Rum şehirlerinden haraç¹⁵¹ ve vergi gelir. Bunun yanında renkli altın işlemeli değerli ipek kumaşlar hediye gönderilirdi. Bu vergiler ve hediyeler ambara ve depolara doldurulurdu. Bu ambarların, depoların ve zenginliğin dünyanın hiçbir yerinde benzeri yoktur. Sadece başkent'in bir yıllık vergisi 20 bin altın civarındadır. Bu vergi evlerden, çarşılarından, dükkânlardan ve buraya gelen tüccarlardan tahsil edilirdi.

¹⁵¹ Haraç, Toprak vergisidir. Arapça harc kökünden gelen ve sözlük anlamı “toprakta çıkan şey” olan harâc kelimesinin Arapça'ya Akkadca veya Ârâmîce'den yahut Süryânîce aracılığıyla Grekçe'den geçtiğine dair farklı görüşler vardır. Tâlmud 'da “baş vergisi”, Pehlevîce'de “vergi” (özellikle araziden alınan) ve Ârâmîce'de yine “vergi” anlamlarına gelen söylenişleri birbirine yakın kelimelere rastlanmaktadır. İslâm fütuhâtından önce Arapça'da yer aldığı bilinen kelimeye toprak, bina, hayvan, köle gibi kaynakların ürün, kira, ücret türü getirileri ve devlet gelirleri olmak üzere birbiriyle alâkalı çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Genel olarak tebaanın mal varlığından alınan vergileri ifade eden harâc zaman içinde özellikle toprak vergisi için kullanılmıştır. Bk. Cengiz Kallek. (1997). “Haraç”, *DİA*, XVI, 71.

81

Rumlar altın ve değerli taşlardan oluşan büyük zenginlikleriyle bilinirlerdi. Altın ve değerli madenlerle dokunmuş ipekten göz alıcı elbiseler giyerlerdi. Krallık geniş bir alana ve büyük bir zenginliğe sahiptir. Halkı nimet ve bolluk içinde yaşardı. Şehirde Yunan ilmini bilen bilim adamları vardır.

Rumlar, Türklere karşı barbar adı verilen yabancı milletlerden askeri birlikler kiralarlardı; çünkü zengin ve rahat olan halk, zamanla savaşma gücü kaybeder. Yahudiler, şehri birbirinden ayıran Marmara denizi kıyısında bir mahallede otururlardı. Yahudiler şehre alışverişe gitmek istediklerinde oraya deniz yolu ile giderlerdi.

82

Bu şehirde 2 bin kadar Rabbânî¹⁵² ve beş yüz kadar Karaî¹⁵³ Yahudisi yaşamaktadır. Her iki grup aynı mahallede oturmalarına rağmen aralarında bir sûr bulunur. Rabbanilerin ileri gelen âlimleri: Üstad Eptalyon, üstad Hârûn, üstad Husifu, üstad Yûsuf Sercinyu ve üstad Şef İlyakim'dir.

Konstantiniye Yahudilerinin çoğu ipek elbise dokumada ustadır. Aralarında büyük servet sahibi tacirler vardır. Şehrin diğer sakinleri zaman zaman Yahudilere kötü davranmaktadır. İmparatorun özel doktoru olan Mısırlı Doktor Süleymân hariç, diğer Yahudilerin ata binmeleri yasadı.

Mısırlı Doktor Süleymân'ın saygınlığı sayesinde Yahudiler bazı ayrıcalıklardan yararlanırlardı.

¹⁵²Rabbânî, Kur'ân-ı Kerîm'de yahudi din âlimi ve önderleri için kullanılan terimdir. Arap dilcilerinin verdiği bilgiye göre rabbâniyyûn rabbânî kelimesinin çoğulu olup aslı rabbî kelimesine dayanır. Rabbî "Rabbe tâbi olan" demektir; rabbânî ise rab bilgisine sahip olma ve rabbe itaat etme özellikleriyle nitelenen kişiyi ifade eder. Rabbânî kelimesine ayrıca "din ve ilim konusunda derinleşen, hem ilim ve amelde hem muallimlikte kemale ermiş kişi" anlamları verilmiştir. Bk. Salime Leyla Gürkan. (2007). "Rabbâniyyûm", *DİA*, XXXIV, 374.

¹⁵³ Karaî, Milâdî VIII. yüzyılda Irak'ta doğan ve Tanah'ı dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul eden yahudi mezhebidir. Mezhebin İbrânîce ismi olan Kara'îm'in (okuyanlar) "okumak" anlamındaki kara' kökünden türediği ve müntesiplerinin Tanah'ı (Ahd-i Atîk) çok okuduklarına işaret ettiği belirtilmektedir. Ayrıca kelimenin kökünde "davet etmek" mânasının da bulunduğu ve Kara'îm isminin "davet ediciler" anlamına geldiği de ileri sürülmektedir. Mezhebin doğmasında birtakım dinî, siyasî ve içtimâî sebepler etkili olmuştur. Irak bölgesinin İran ve Bizans'ın etki alanından çıkmasıyla mâbedin yeniden inşası ve Kudüs'e dönüş gibi mesihî beklentiler güçlenmişse de bölgenin milâdî VII. yüzyılda Abbâsîler'in hükümlerine girmesiyle bu beklentiler hayal kırıklığına dönüşmüştür. Sosyal ve ekonomik problemler yaşayan bölgedeki yahudi topluluğu, kendilerini Abbâsî halifesine karşı temsil eden cemaat başkanlığının ve Tâlmud akademilerindeki âlimlerin tavırlarından rahatsız olmuşlardır. Abbâsîler'in Irak'ın kuzey ve doğusundaki dağlık bölgeleri iskâna açmasıyla yahudiler farklı mülteci etnik unsurlarla bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu hususların, geleneksel Yahudiliğe karşı Anan ben David tarafından sadece yazılı Tevrat'ın dinde kaynak olduğunu savunan bir yapılanmanın ortaya çıkmasına yol açtığı ifade edilmektedir. Bk. Mustafa Sinanoğlu. (2001). "Karailî", *DİA*, XXIV, 424.

Özellikle deri tabakçısı Yahudiler büyük bir sıkıntı yaşarlardı. Çünkü onlar kirli suları tabakhanelerinin önündeki sokaklara ve caddelere akıtmak zorundaydılar. Bu suyu akıtmalarının üzerine yoldan geçen Rumlara kir bulaşınca Rumlar onlara karşı işkencelerini arttırdılar. Onları herkesin gözü önünde döver ve oldukça kaba davranırlardı. Buna rağmen buradaki Yahudiler dindar, cömert, iyiliksever ve takva sahibidirler. Maruz kaldıkları haksızlıklara ve aşağılanmalara katlanarak sabrederlerdi. Yahudilerin bu şehirdeki mahalleleri Bire diye bilinirdi.

83

Rhoedestus şehri¹⁵⁴, Konstantiniye'den iki günlük mesâfede yer alır. Burada dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Mûsâ, üstad Ebiye ve üstad Ya'kûb'tur.

Gallipolis şehri¹⁵⁵, Rhoedestus'dan iki günlük mesâfede yer alır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İlyas Kabit, üstad Şebtay ve büyük üstad İshâk'tır.

Coela şehri, Gallipolis'dan iki günlük mesâfede yer alır. Coela'da elli kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Yehûza ile üstad Ya'kûb'tur.

Mytilene adası¹⁵⁶, Coela'dan iki günlük mesâfede yer alır. Burada on ayrı yerde küçük Yahudi grupları yaşamaktadır.

¹⁵⁴Rhoedestrus, Marmara bölgesinin Trakya kesiminde şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Marmara denizinin kuzey sahilinde kıyı çizgisinin yön değiştirdiği (doğu-batı doğrultusunu terkederek kuzey-güney doğrultusunu aldığı) yerde, kıyıya yüksekte bakan bir plato kenarının üstünde bu kenarı genişçe yaran vadi (Ördeklidere) yamaçlarında kurulmuştur. Tarihî Antikçağ'lara inen şehrin bilinen ilk ismi Bisanthe'dir (Visanthe). Roma ve Bizans döneminde Rhaidestos, Resisthon, daha sonraları Resisto diye bilinirken Venedik idaresinde Rodosto, Osmanlı fethinin ardından Rodosçuk adıyla anılmaya başlanmıştır. Osmanlı resmî kayıtlarında mevcut ilk ismi Tekfurdağı'dır (BA, MAD, nr. 35, vr. 1a). Evliya Çelebi, vaktiyle Bizans tekfurlarının bağlarının burada bulunması ve şehrin kuzeyini çevreleyen dağlardan dolayı şehre Tekfurdağı adının verildiğini bildirmektedir. Bu ad hem şehir hem bölge için kullanılmış olup Tekirdağ ismi de buna dayanır. Bk. Hacer Ateş. (2011). "Tekirdağ", *DİA*, XL, 359.

¹⁵⁵Gallipolis, Çanakkale iline bağlı ilçe merkezidir. Aynı adı taşıyan yarımada'nın kuzeydoğu kesiminde Çanakkale Boğazı'nın kuzey giriş kısmında, denize doğru uzanan bir yüksekliğin üzerinde kurulmuştur. Şehrin ve yarımada'nın adının "gemi şehri, güzel şehir" yahut "Galyalılar'ın şehri" anlamındaki Kallipolis veya Gallipolis'ten geldiği belirtilir. Ancak bu adın menşei hakkında kesin bilgi yoktur. Şehir, XIV. yüzyılın başlarından itibaren bu bölgeye yönelik akınlarda bulunan Türkmen beylikleri tarafından Gelibolu adıyla anılmıştır. Aydınoğulları tarihîni ihtiva eden Düstûnâme'de "Gelibolu" şeklinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Kemalpaşazâde Gelibolu'nun adı ve kuruluşu hakkında bilgi verirken buranın asıl adının "Kalipoli" olduğu, "poli"nin Rumca şehir, "Kali"nin ise Bolayır tekfurunun kızının isminden geldiği söylentisine yer verir. Bk. Feridun Emecen. (1996). "Gelibolu", *DİA*, XIV, 1.

¹⁵⁶Mytilene, Ege denizinde Yunanistan'a bağlı adadır. Adanın yerleşim tarihînin, yapılan arkeolojik kazılar sonucu milâttan önce 3000-2750 yıllarına kadar indiği tesbit edilmiştir. Milâttan önce 1050 tarihleri civarında Yunanlılar adayı Aetolia'dan alıp koloni haline getirdi. İç çekişmelere nihayet veren Pittakos'un hâkimiyeti döneminde (m.ö. 650-570) ada gelişti. Milâttan önce 527'deki büyük bir mücadele sonrasında Pers İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. Antikçağ'da beş sitenin

84

Chios¹⁵⁷, Mytilene'den üç günlük mesâfede yer alır. Burada dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İlyas Kohen ile üstad Şepse'dir. Bu adada mastaki ağacı¹⁵⁸ yetişir.

Samos¹⁵⁹, Chios'dan iki günlük mesâfede yer alır. Samos'ta üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Şemeriye, üstad Ubidiye ve üstad Yuil'dir. Bu ada başka Yahudi toplulukları yaşamaktadır.

Rhodes¹⁶⁰, Samos'tan üç günlük mesâfede yer alır. Adada dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Ebet, üstad Henanil ve üstad İlyas'dır.

85

Cyprus¹⁶¹, Rhodes'dan dört günlük mesâfede yer alır. Cyprus'ta bir grup Yahudi yaşamaktadır. Adada Yahudiler dışında Epikurus diye bilinen inançsızlar vardır. Onların toplanma günleri pazar günüdür. Yahudiler, Epikurusların cumartesi gününün kutsallığını çiğnediklerinden dolayı onları günahkâr görürlerdi.

Curicus, Cyprus'dan iki günlük mesâfede yer alır. Curicus, Ermeniye Kralı Toros'un krallığının sınırındır. Ermeniye'nin sınırları Dokya'dan Türkmen ülkesine kadar uzanır.

---

birleşmesinden oluşan Pentapolis vardı (Mytilene, Methymna, Antissa, Eressos ve Phyrra). Bunlardan Phyrra milâttan önce 231 yılında büyük bir deprem neticesinde yok oldu. Antissa, Romalılar'ın milâttan önce 168'de adayı işgal ettiklerinde yıkıldı. Mytilene ve Methymna (Molyvos / Molova) varlıklarını korudu. Bk. Machiel Kiel. (2005). "Midilli", *DİA*, XXX, 11.

¹⁵⁷ Chios, Ege denizinde Çeşme açıklarında Yunanistan'a ait adadır. Chios / Khios, Chio / Scio, Khio şekillerinde geçer. Koyun adaları, Sisam, İpsara, Antiipsara, Karyot, Hurşid, Forno, Kalari ile (Venedik kayalıkları) birlikte Saruhan adaları olarak adlandırılan grup içerisinde yer alır. Anadolu yarımadasından en dar yeri 4 deniz mili olan bir boğazla ayrılır. Antik dönemden itibaren yönetim merkezi Rumlar'ın Castro (kale) dedikleri Sakız şehri olan adanın en yüksek yeri 1297 m. ile Pelenen (İlyas) dağıdır. Bk. Ali Fuat Ören .(2009). "Sakız Adası", *DİA*, XXXVI, 6.

¹⁵⁸ Mastaki ağacı, Sakız aynı zamanda en iyi cinsi burada yetiştirilen, ispirtolu içki ve tatlı imalinde kullanılan, tıpta ve hoş kokusu sebebiyle özellikle yerli halkın ağızda çiğnediği maddenin adıdır ve buna "mastaki / mastika" denilir. Bazı eski kaynaklarda adanın bu üründen dolayı isimlendirildiği görülür. Bk.: Ali Fuat Ören .(2009). "Sakız Adası", *DİA*, XXXVI, 6.

¹⁵⁹ Samos, Ege denizinde Yunanistan'a ait bir adadır. Ege denizinin güneydoğusunda Rodos, Midilli ve Sakız'dan sonra dördüncü büyük ada olan Samos'un Türkçe adıdır. Bk. Evangelia Balta. (2009). "Sisam", *DİA*, XXXVII, 272.

¹⁶⁰ Rhodes, Ege denizinin güneydoğusunda bugün Yunanistan'a bağlı adadır. Yunanistan'ın dördüncü büyük adası olup (1400 km²) Rhodus (Rhodos), İtalyanca'da Rodi, Türkçe'de Rados (Rodos) şeklinde anılmıştır. En yüksek noktası adanın orta kesimlerindeki Atairo zirvesinde 1215 metreyi bulur. Rodos sadece adanın değil aynı zamanda Doğu Akdeniz'in tarihî eserlerle dolu, güzel klime sahip en güzel şehirlerinden birinin adıdır. Bu şehir, adanın en kuzey ucunda deniz yolunu çok iyi kontrol edebilen önemli bir noktada yer almaktadır. Bk. Machiel Kiel.(2008). "Rodos", *DİA*, XXXV, 155.

¹⁶¹ Eserde yer alan Cyprus'la kastedilen Kıbrıs adası'dır. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 85.

86

Malmistras şehri¹⁶², Curicu'dan iki günlük mesâfede deniz kıyısında yer alır. Rum krallığının toprakları burada sona erer.

Antiochia şehri¹⁶³, Malmistras'dan iki günlük mesâfede yer alır. Antiochia Fur nehri veya Tevrat'ta adı geçen Yebük nehri kıyısında yer alır. Yebük nehri, Hama¹⁶⁴ yakınlarındaki Lübnan dağlarından doğar.

87

Antiochia büyük bir şehirdir. Kral Antiochus bu şehri her taraftan görünen yüksek bir dağın eteğinde kurdu. Dağın zirvesinde bir su kaynağı vardır. Bu kaynağın suyunu ulaştırması için birisi görevlendirilmiştir. Bu kişi suyu yer altındaki kanallardan akıtıp belli evlere ulaştırır. Şehrin diğer tarafın ise nehir dolanır. Şehir oldukça korunaklı bir mevkide etrafı surlarla çevrilidir. Şehri Beomond Poitevin yönetir. Lakabı Beobe'dir. Antiochia'da on Yahudi yaşamaktadır. Bunlar cam¹⁶⁵ üreticisidirler. Üstad Merdhay, üstad Hayyim ve üstad İsmail onlardandır.

Licha veya diğer adıyla Lazkîye şehri¹⁶⁶, Antiochi'dan iki günlük mesâfede yer alır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Hayya ile üstad Yûsuf'tur.

¹⁶² Eserde yer alan Malmistras şehri ile kastedilen Tarsus'tur. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 86.

¹⁶³ Antichai, Akdeniz bölgesinde Hatay ilinin merkezi olan şehirdir. Antiochia olarak geçen şehrin ismi İslâmî dönemde Antâkiye şekline dönüşerek bu güne ulaşmıştır. Burayı I kuran ve ismini veren kişi, İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan kumandanlarından Seleukos'tur. Seleukos, rakibi olan ve payına Frigya ile Anadolu düşen İskender'in diğer kumandanlarından Antigonos'u yendikten sonra, onun Samandağı'nda kurduğu şehirle Amik gölü güneyinde inşa edip kendi adını verdiği şehri yıkıp yerlerine Samandağı'nda Selucia Pieria ile babası Antiochos adına Antiochia'yı kurdu. Bk. Halil Sahillioğlu. (1991). "Antakya", *DİA*, III, 228.

¹⁶⁴ Hama, Suriye'nin orta kesiminde Âsi ırmağı kıyısında bir şehirdir. Hama şehrinin ilk defa ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmemektedir. Milâttan önce XIV ve XIII. yüzyıllarda Kuzey Suriye'nin Hititler tarafından işgali sırasında şehrin mevcut olduğuna dair o döneme ait kitâbeler bulunmaktadır. Daha sonra şehir, Asurlu II. Salmanasar'a (m.ö. IX. yüzyılın ortası) karşı mücadele etmek için Şam kralıyla ittifak kuran Ârâmîler'in hâkimiyetine geçti. VIII. yüzyılda Hama kralı önce Asurlu III. Tiglatpileser'e (Teglatphalasar 746-727), ardından şehri Asur'a katan II. Sargon'a (722-705) haraç ödemek zorunda kaldı. Eski Ahit'te adı Hamath olarak geçen Hama, Helenistik dönemde Kral Antiokos IV. Epifan (Antiochos IV. Epiphane) adına dayanılarak Epifanya (Epiphania) diye adlandırıldı. Bk. Robert Mantran. (1997). "Hama", *DİA*, XV, 396.

¹⁶⁵ Cam, Silisli kumun potas veya soda, kireç ve bazan daha başka katkı maddeleriyle birlikte eritilmesiyle elde edilir. Erimiş haldeyken (1500-1600° C) akıcı olup daha düşük ısıda (1100-1200° C) kolayca şekillendirilebilme özelliğine sahiptir. Tamamen soğuduğunda ise çok sert ve kırılabilir bir yapı kazanır. Sunî camın tabiattaki karşılığı kaya kristali ve obsidyen olarak görülür. Bk. Üzlifat Özgümüş. (1993). "Cam", *DİA*, VII, 38.

¹⁶⁶ Lazkîye, Sûriye'nin en büyük liman şehridir. Akdeniz kıyısındaki İbnihânî Burnu sayesinde şiddetli fırtınalardan korunan bir kesimde kurulmuştur. İlkçağlardan beri önemli bir liman şehri konumunda olmasından dolayı bölgede meydana gelen Dinî ve siyasî mücadelelere sahne olmuş ve sık sık iktidar değişikliğine uğramıştır. Milâttan önce tesis edilen şehrin Fenikeliler dönemindeki adı Ramtha idi. Milâttan önce III. yüzyılda I. Selefos tarafından yeniden kurulan şehre annesi Laodice'ye

Gebilee şehri, Lazkîye'den iki günlük mesâfede yer alır. Gebilee, Tevrat'ta geçen Balcad'dır. Şehrin dışında Haşhaşiler diye bilinen bir topluluk oturur. Onlar Hz. Muhammed'in dinine inanmayan zındıklardır.

88

Haşhaşiler, liderleri Karmat'ın öğretilerine uyarlar ve onun emrettiği her şeye itaat ederler. Liderlerini Haşhaşilerin şeyhi diye isimlendirirler. Kaldığı yere gelince Tevrat'ta Seyhun topraklarından olduğu belirtilen Kadmus isimindeki kaledir. Bu Haşhaşiler, şeyhlerinin öğretilerine ve birbirlerine sadıktırlar. Hatta onlar şeyhin istekleriyle kendilerini feda ederler. Krallara ve yöneticilere gerektiğinde suikastlar düzenlerler. Toprakları sekiz günlük mesâfe uzunluğundadır. Haşhaşiler Avrupa'dan gelen Hıristiyanlarla ve Şam'a bağlı Trablus'un yöneticisi ile sürekli bir çekişme halindedir. Trablus'ta kısa bir süre önce şiddetli bir deprem meydana geldi. Bu deprem pek çok insanın ölümüne neden oldu. Evler ve duvarlar insanların üzerlerine yıkılıp üstlerini örttü. Bu depremde sadece Filistin'de ölenlerin sayısı 20 bindir.

89

Byblus şehri, Gebilee'den bir günlük mesâfede yer alır. Byblus, Tevrat'ta Amunoğulları içinde gösterilen Cübâl şehridir. Burada yüz elli kadar Yahudi yaşamaktadır. Bu şehri, başlarında Prens Yilyan İmberyaku'nun olduğu yedi idareci yönetir. Burada Amun'un eski mâbedinin kalıntıları vardır.

90

Tapınakta altınla süslenmiş taştan tahtta oturan bir puta tapıyorlardı. Bu putun sağında ve solunda iki, hürnin heykeli vardır. Putun önünde ve arkasında tütsü yakmak ve kurban sunmak için bir sunak vardır.

Şehirde iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Me'ir, üstad Ya'küb ve üstad Semeha'dır. Şehir Filistin denizinin kıyısındadır.

Beritus şehri¹⁶⁷, Byblus'dan iki günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta Beirut diye geçer. Burada elli kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Süleymân, üstad Ubidiye ve üstad Yûsuf'tur

---

atfen Laodicea (Laodikeia) adı verilmiştir. Lazkiye (Latakia, el-Lâzıkıyye) ismi de buradan gelmektedir. Bk. Ş. Tufan Buzpınar. (2003). "Lazkiye", *DİA*, XXVII, 117.

¹⁶⁷Beritus, Lübnan Cumhuriyeti'nin başşehridir Beirut'un tarihî milâttan önce 2000 yıllarına kadar gitmektedir. Tel el-Amarna tabletlerinde (m.ö. XIV. yüzyıl) Birûtâ, Ugarit tabletlerinde (m.ö. XIII. yüzyıl) Birûta ve Birûtu şeklinde geçen Beirut adının Akkadca burtu "kuyu, kaynak" (İbr. be'er, Ar. bi'r) kelimesinden geldiği bilinmektedir. Helenistik çağ, Roma ve Bizans dönemlerinde şehrin adı Berytos veya Berytus şeklinde kullanılmıştır. Bk. Davut Dursun. (1992). "Beirut", *DİA*, VI, 81.

Sidon şehri¹⁶⁸, Beritus'dan bir günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta Sayda diye geçer. Burada yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır. Sidon'dan on mil uzaklıkta Dürzî topluluğu oturur. Bu topluluk Saydalılara karşı sürekli bir düşmanlık besler.

90

Bunların bilinen bir dinleri yoktur. Dağların zirvelerinde ve yalçın kayalarda kendilerini korurlar. Hiçbir krala veya yöneticiye boyun eğmezler. Kamp yerleri Harmun dağına üç günlük uzaklıktadır. Onlar her şeyi mubah görürler, kendi kızıyla evlenirler. Yılda bir kutladıkları bir bayramları vardır. O gün toplanıp yerler, içerler ve karılarını değış-tokuş ederler. Hastalıklı inançlarına göre iyi ruh ölüm sırasında bedenden ayrıldığında aynı anda doğmakta olan bir bebeğin bedenine, kötü ruhun ise bir köpeğin veya eşeğin bedenine geçtiğine inanırlar. Bazı meslek erbabı ve boyacı Yahudiler dışında aralarında Yahudi yoktur. Onlarda bir süreliğine onların yanında kalıp ailelerine geri dönerler. Yahudilere iyi davranırlar. Şaşırtıcı bir çeviklikle dağlara tırmanırlar ve oralarda korunurlar. Buradan yarım gün mesâfede Serapta yer alır. Serapta Sidon'a bağlıdır.

Tyrus Nova şehri, Serapta'dan bir buçuk günlük mesâfede yer alır. Tyrus Nova güzel bir şehirdir. İki kalenin ortasında bir liman vardır. Gemiler demirlenmek üzere bu limana girerler.

92

İki kale arasında yolu kapatan demir bir zincir vardır. Zincirin başında muhafızlar ve bekçiler bulunurdu. Zinciri gecenin başlangıcında bağlardı. Böylece korsan ve korsan gemileri ne karadan ne de denizden şehre girip yağma yapamazdı. Dünyada bu özellikte başka bir liman daha yoktur. Bu şehirde dört yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Aralarında Tâlmud'u bilen bir grup âlim vardır. İleri gelen âlimleri: Mısırlı kadı Üstad Efrayim, üstad Me'ir el-Karkaşuni, üstad başkan İbrâhîm'dir. Burada bazı Yahudilerin gemileri vardır. Onlardan bazıları dünyada meşhur olan Sûr Camı diye bilinen camlar üretirlerdi. Yeni Sûr'un sûrlarına çıkan kişi sular altında kalmış eski Sûr kalıntılarını görür. Bu kalıntılar Yeni Sûr'a bir taş

¹⁶⁸Sidon, Beyrut'un yaklaşık 45 km. güneyinde yer alır. Lübnan'ı oluşturan idarî birimlerden (muhafaza) Cenûb idarî bölümünün merkezidir. Fenikeliler tarafından Sidon adıyla kurulmuş olup Antik dönemde sahildeki stratejik konumu ve limanı sebebiyle önemli bir ticaret yeri idi. Asûr kitâbelerinde Siduunnu, Şidunu, Ziduna, Grek ve Latin kaynaklarında Sidon ve Sidonia olarak yer almış Arapça'ya Sayda şeklinde geçmiştir. Şehir, Büyük İskender'in istilâsının ardından milâttan sonra 64 yılında bütün Sûriye ve Lübnan gibi Roma hâkimiyetine girmiştir. Bk. Cengiz Tomar.(2009). "Sayda", *DİA*, XXXVI, 207.

atımı uzaklıktadır. Oradan gemiyle geçen denizin altındaki; burçların, çarşıların, yolların ve sarayların kalıntılarını görürdü.

93

Yeni Sûr, her taraftan tacirlerin akın ettiği ticaret hacmine sahip bir şehirdir. St. Jean Acre şehri¹⁶⁹, Yeni Sûr'dan bir günlük mesâfede yer alır. Burası Tevrat'ta Aku diye bilinen Aşir kabilesinin idari birimlerindedir. Filistin sınırlarının başlangıcında denize paralel bir mevkidedir. Büyük bir limanı vardır. Kudüs civarlarına yolculuk yapan gemiler burada demirlerler. Önünden Kedmum nehri geçer. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Saduk, üstad Yafis ve üstad Yuna'dır.

Haifa şehri, St. Jean Acre 'den üç fersâh uzaklıkta yer alır. Haifa, Tevrat'ta adı geçen Cet Hafir'dır. Önünde Karmel dağı bulunur. Bu dağın alçak kısmında Yahudilere ait mezarlar bulunur. Hz. İlyas'ın¹⁷⁰ sığındığı mağara buradır. Şehrin dışında Aziz İlyas adı verilen Hristiyanların St. Elias kilisesi vardır.

94

Bu dağın zirvesinde İsrail Kralı Ahab'ın inşa ettiği sunağın kalıntıları vardır. Sunağın zemini dört ziralık daire şeklinde bir yapıdır. Kişon nehri dağın aşağısından geçer.

Ceaserea şehri¹⁷¹, Haifa'dan dört fersâh uzaklıkta yer alır. Kayseriye, Tevrat'ta geçen Cet Filistin'dir. Burada iki yüz kadar Rabbani Yahudi ile bir o kadar Kûti Yahudi yaşamaktadır.

95

Kûtiler, Sâmirilerdir. Şehir çok güzel ve deniz manzaralıdır. Kayser tarafından yapılmış olup onun ismini almıştır.

Kakun, Kayseriye'den yarım günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta Kaile diye geçer. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

Lydda şehri¹⁷², Kakun yarım günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta Levz diye geçer. Burada sadece bir Yahudi yaşamaktadır. Bu Yahudi boyacılık yapar.

¹⁶⁹ St. Jean Acre, Filistin'in batı kıyısında bulunan önemli bir şehirdir. Ahd-i Atık'te Akko adıyla geçen şehre eski Mısırlılar, Grekler Ptolemais, Fransızlar Acre adını vermişlerdir. Bk. Feridun Emecen. (1989). "Akkâ", *DİA*, II, 265.

¹⁷⁰ Peygamber İlyas'ın Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir. Kur'an'da iki defa İlyâs (el-En'âm 6/85; es-Sâffât 37/123), bir defa da İlyâsın (es-Sâffât 37/130) şeklinde ismen zikredilmekte, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2000). "İlyâs", *DİA*, c. 22, s. 160.

¹⁷¹ Eserde yer alan Ceaserea şehri ile kastedilen Kayseriye'dir. E. Haddad .a.g.e. , 94.

Sebesta veya antik Sâmiria şehri, Lydda'dan bir günlük mesâfede yer alır. Sebesta dağın üstünde kurulmuş, korunaklı bir şehirdir. Günümüzde burada İsrail kralı Ahab b. Umri'nin sarayının kalıntıları görülmektedir.

96

Sebesta'nın ağaçları pınarları, bahçeleri, çayırları, üzüm bağları ve zeytin bahçeleri çoktur. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

Neapolis şehri¹⁷³, Sebesta'dan iki fersâh uzaklıkta yer alır. Neapolis Efrâim dağındaki Eski Şekem'dir. Ortasında Gerzîm ve İbâl dağı vardır.

Burada bin kadar Kûti olup hiç Yahudi yaşamamaktadır. Kûtilere gelince onlar Sâmirilerdir. Mûsâ'nın kutsal metinlerine uyarlar ve sadece onu kabul ederlerdi. Aralarında Hârûniye diye bilinen ve Hârûn'un soyundan geldiğini ileri süren kâhinler vardır. Diğer insanlardan ayrı yaşarlar. Sadece kendi inançlarındakilerle evlenirler. Özel ritüellerini insanlara öğretmezler. Fısıh bayramı vakfesinde, el-Gerzim dağında kendilerine ait bir sunakta kurbanlarını keserler.

Sunağın, İsrailoğulları'nın Ürdün nehrinin geçmelerinin anısına diktikleri taşlarla inşa edildiğini, Yûsuf Sıddık b. Ya'kûb'un mezarının bulunduğu yerde olduğunu ileri sürerler. Aynı şekilde kendilerinin Efrâim kabilesinden olduklarına inanırlar.

97

Bu savlarına Tevrat'ta geçen “ ve Yûsuf'un İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkarıp beraberlerinde getirdikleri kemiklerini Şekem'e gömdüler” sözünü kanıt olarak gösterirler. Kûtilerin içinde (ayn, he, ha) harflerinin bulunmadığı kendilerine

¹⁷² Lydda, İsrail sınırları içinde bulunan tarihî bir Filistin şehri. Akdeniz kıyısındaki Yafa'nın 18 km. kadar güneydoğusunda ve Kudüs-Yafa arasındaki Şefelah ovasında kurulmuş bulunan Lüdd'ün adı Ahd-i Afk ve Ahd-i Cedîd'de Lod ve Lydda şeklinde sıkça geçer. Milâttan sonra 303'te İzmit'te (Nikomedia) öldürülen Saint George'un mezar kalıntıları veya sadece başı sonradan, hıristiyan geleneğinde onun doğum yeri olarak bilinen Lüdd'e taşınmış ve mezarının üzerine yapılan kilise zaman içerisinde şehirle özdeşleşen bir mâbed halini almıştır. İslâm kaynaklarında da kıyametten önce Hz. İsa'nın deccâli bu kilisenin veya şehrin kapısında öldüreceğine dair rivayetlere yer verilmektedir. Bk. Butrus Abu-Manneh .(2003). “Lüd”, *DİA*, XXVII, 254.

¹⁷³ Neapolis, Filistin'de tarihî bir şehirdir. Kudüs'ün kuzeyinde, 881 m. Yükseklikteki Tûr ile (Gerizîm) yüksekliği 940 m. olan Selîmiye (İbal) dağları arasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bir vadide kurulmuştur. Doğu-batı ve kuzey-güney ticaret güzergâhında bulunması, stratejik konumu ve su kaynaklarının bolluğu sayesinde tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Şehrin adı, milâttan sonra 70 yılında Kudüs'ü Yahudilerden alan Roma İmparatoru Flavius Vespasianus şerefine 72'de kurulan ve hânedanına nisbetle Flavia Grekçe Neapolis (yeni şehir) kelimelerinden oluşan Flavia Neapolis'e dayanır. Tevrat'ta geçen ve Nablus'la (Nâbulus) aynı yer olduğu idda edilen Şekim şehri ise daha eski bir yerleşim merkezi olup günümüzde Nablus'a bağlı Balâta köyü mevkiindedir. Bk. Ş. Tufan Buzpınar. (2006). “Nablus”, *DİA*, XXXII, 265-266.

ait bir yazıları vardır. Bu harflerin yerine “elif” harfini kullanırlar. Onlarda ihsan¹⁷⁴, hâdî¹⁷⁵ ve tevahis sözcükleri yoktur. Aynı şekilde onlar İbrâhîm, İshâk ve Ya’kûb sözcüklerini söyleyemezler. Kûtilerin İsrailoğulları’ndan farklı oldukları kesinlikle söylenebilir. Bu alfabelerinde bulunmayan harfler Mûsâ’nın Tevrat’ında da yoktur.

Kendilerini kirleten her şeyden uzak dururlar. Ölüye, kemiğe, cesede ve mezara yaklaşmazlar. İbadet etmek için sinagoglarına gittiklerinde elbiselerini çıkarıp suyla yıkanır. Çıkardıkları elbiselerinin yerine yeni elbiseler giyerler. Bu onların devamlı olarak yaptıkları adetleridir. Gerzim dağının ağaçları ve pınarları çoktur. Ebal dağı ise çorak ve kuru kayalarla kaplıdır. Bu iki dağın ortasında Şekem vadisi akar.

Gilboa Mons şehri, Neapolis’den dört fersâh uzaklıkta yer alır. Şehri Hıristiyanlar St. Gelbon diye isimlendirirler. Burası çorak topraklarla çevrilidir. Gilboa Mons’dan beş fersâh uzaklıkta Val de Ajalon’a yer alır.

98

Hıristiyanlar onu Val de Luna veya Yalo diye isimlendirirler.

Moreyah Mons şehri, Val de Ajalon’dan bir fersâh uzaklıkta yer alır. Buranın diğer adı Curn Dâvûd’dur. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

Jeurselam şehri¹⁷⁶, Moreyah Mons’dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Kudüs, üç tarafı sûrlarla çevrili korunaklı küçük bir şehirdir.

99

Burada çok sayıda Süryânî, Ermeni, Yunanlı, Gürcü ve Frank vardır. Kudüs farklı dillerin ve milletlerin yer aldığı kozmopolit bir şehirdir. Yahudilerin Kudüs kralından kiraladıkları boya imalathanesi vardır. Boyacılık mesleğini sadece kendileri yapar. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Bunlar Dâvûd burcunun yanındaki mahallede otururlar. Burç on zira yüksekliğinde ve oldukça eskidir. Bizden önce inşa edilen bu burç, daha sonra bazı kısımları Müslümanlar tarafından inşa edilmiştir. Şehirde Dâvûd burcuyla sağlamlık ve yükseklik bakımından boy ölçüşebilecek başka bir yapı yoktur. Kudüs’te hastaların tüm

¹⁷⁴İhsan, Genel olarak iyilik ve lutufta bulunmak, bir işi en güzel şekilde yapmak, Allah’a ihlâsla kulluk etmek anlamlarında kullanılan bir terimdir. Bk. Mustafa Çağrı. (2000). “İhsan”, *DİA*, XXI 544.

¹⁷⁵Hâdî, Allah’ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biridir. “Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek” anlamındaki hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş bir sıfat olup “yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden” mânasına gelir. Bk. Bekir Topaloğlu. (1997). “Hâdî”, *DİA*, XV, 9.

¹⁷⁶Eserde yer alan Jeurselam şehri ile kastadilen Kudüs’tür. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 98.

ihtiyaçlarını, tedavileri masraflarını karşılayan iki büyük hastane vardır. Bunlardan biri dört yüz şövalyeyi de barındığı hastanedir. Diğeri de Süleymân mâbedi'dir.

100

Bazıları mâbedin Kral Süleymân döneminden kaldığını söylerlerdi. Bu binada dövüş sanatlarıyla uğraşan üç yüz kadar tapınak şövalyesi vardır. Bu şövalyelerin dışında Avrupa ve diğer Hıristiyan ülkelerinden gelip burada bir veya iki yıllığına kendini hizmete adayan şövalyeler bulunur.

Kudüs'ün dört kapısı vardır; İbrâhîm kapısı, Dâvûd kapısı, Siyon kapısı, Yuşefat kapısı'dır. Yuşefat kapısı, Beytü'l-Makdis'in eskiden üzerine kurulmuş olduğu yerin hizasındadır. Günümüzde burada Avrupalıların adını verdikleri yapı bulunmaktadır. Hz. Ömer¹⁷⁷ bu yapının üzerine büyük zarif bir kubbe yaptırdı. Buraya herhangi bir heykel ya da bir ikonla girilmesi yasaktı. Çünkü burası sadece ibadet etmek içindir.

101

Bu binanın karşısında Batı Duvarı¹⁷⁸ vardır. Burası eski mâbedin en kutsal duvarlarından. Yahudiler ona Rahmet kapısı adını verirler. Mâbedin avlusunda dua etmek için ziyarete giderler.

Kudüs'te, Kral Süleymân'ın sarayının yanına yaptırmış olduğu haraların kalıntıları görülür. Yapımında başka bir binada benzeri bulunmayan devasa şekilde kesilmiş taşlar kullanılmıştır. Burada, eski zamanlarda kurbanların takdim edildiği sunakların kalıntıları da vardır. Yahudi hacıların bu duvarlara isimlerini kazmaları

¹⁷⁷ Hz. Ömer, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (ö. 23/644) . Hulefâ-yi Râşidîn'in ikincisidir. (634-644). Fil Vak'ası'ndan on üç yıl kadar sonra, diğeri bir rivayete göre ise Büyük (Dördüncü) Ficâr savaşından dört yıl kadar önce Mekke'de doğdu (Halîfe b. Hayyât, I, 151). Baba tarafından soyu Câhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefâret işlerine bakan Adî b. Kâ'b kabilesine ulaşır ve Kâ'b b. Lüey'de Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Annesi Mahzûm kabilesinden Hanteme bint Hâşim'dir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babasının develerini güttüğü, içkiye ve kadına çok düşkün olduğu, iyi ata bindiği, iyi silâh kullandığı ve pehlivan yapılı olduğu belirtilmektedir. Şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma yazma bildiği, ensâb bilgisini öğrendiği, ticaret yaptığı, bu maksatla Sûriye, Irak ve Mısır'a gittiği, Kureyş kabilesi adına elçilik görevinde bulunduğu rivayet edilir. Bk. Mustafa Fayda. (2007). "Ömer", *DİA*, XXXIV, 44.

¹⁷⁸ Batı Duvarı, Yahudilerin Beit ha-Mikdaş (Beytülmakdis) dedikleri mâbedden günümüze kalan ve kutsal kabul edilen duvardır. Bu duvarın ait olduğu Süleyman Mâbedi'nin (Beit ha-Mikdaş) inşasına ilk defa Hz. Süleyman tarafından saltanatının dördüncü yılında başlanmış ve yedi yıl altı ayda (yaklaşık m.ö. 967 veya 953) tamamlanmıştır. ahudilerin ha-Kotel ha-Ma'aravi (İng. Western Wall=batı duvarı) dedikleri bu duvar, Batı literatüründe Hıristiyanlığın tesiriyle "ağlama duvarı" (İng. Wailing Wall; Fr. Mur des lamentations; Alm. Klagemauer) olarak adlandırılmıştır. Bk. Hikmet Tanyu.(1988). "Ağlama Duvarı", *DİA*, I, 474.

adetlerindedir. Yuşefat kapısının karşısında Ebşalum'un koydurduğu dikili taş, Kral Aziyye'nin mezarı ve Kidron vadisinden geçen Sülvan pınarı görülür.

102

Bu kaynağın üstünde eskiden kalma bir yapı vardır. Ancak içinde pek fazla su bulunmamaktadır. Kudüslülerin çoğu yağmur suyu içer. Bu yüzden suları evde hazırlanmış sarnıçlarda¹⁷⁹ toplarlar.

Yuşefat vadisinin yanından Zeytin dağına çıkılır. Buradan Sodom görülebilir. Sodom denizi¹⁸⁰ Lût'un¹⁸¹ tuzdan taşa dönüştürüldüğü heykeli arasında iki fersâh mesâfe vardır. Otlayan deve sürüsünün her gün heykeli yaladığı ve heykelin sonra eski haline döndüğü söylenir.

Kudüs, Siyon dağı boyunca uzanır. Siyon'da Hristiyanlara ait bir manastırla, Yahudilere ait mezarlık vardır. Burada bütün mezar taşlarının üzerinde tarihleri yazılıdır. Fakat Avrupa'dan gelen Hristiyanlar bu mezar taşlarını yıkıp evlerini inşa etmek için kullandılar.

103

Kudüs'ün etrafı yüksek dağlar çevrilidir. Bu dağlardan bir de Siyon dağıdır. Dağın üstünde Kral Dâvûd ailesinin ve ondan sonra gelen diğer kralların mezarları vardır.

Günümüzde bu mezarların yerlerini bulmak mümkün değildir. On beş sene önce Siyon dağındaki manastırın duvarları yıkılmış. Bunun üzerine Patrik, takipçisi olan rahiplere manastırın tekrar onarılmasını istemiş, Siyon'daki doğu sûrlarından taşları almalarını emretmiş. Böylece yirmi işçi Siyon sûrlarının sökülmesini üstlenmiş. İki işçi arasında güçlü bir dostluk gelişmiş. Bu iki işçi bir yemekten dolayı işlerine vaktinde dönememişler. Bunun üzerine ustabaşı onları azarlamış. Sorumlu oldukları işi arkadaşlarının yemek için ayrıldıkları mola vaktinde tamamlamaya söz

¹⁷⁹ Sarnıç, Yağmur suyunu biriktirmek veya temiz su saklamak için kullanılan depodur. Bk. Nebi Bozkurt. (2009). "Sarnıç", *DİA*, XXXVI, 158.

¹⁸⁰ Sodom denizi, Günümüzde bir kısmı İsrail, bir kısmı Ürdün sınırları içinde kalan göldür. Müslümanlar tarafından Hz. Lût'a izâfeten Lut gölü / Lut denizi adıyla, Batılılar arasında da içinde ve kıyılarında canlı yaşamadığından (sadece gölü besleyen Ürdün / Şeria nehrinin ağzında yosun gibi bazı yeşillikler görülür) ve hakkındaki ölümcül efsanelerden dolayı "Ölüdeniz" anlamına gelen adlarla tanınır. Kitâb-ı Mukaddes ile çeşitli Grek, Roma, Bizans ve Arap coğrafyacı, tarihçi ve seyyahlarının eserlerinde coğrafi-tarihî konumuna ve fizikî özelliklerine göre Doğu denizi, Araba (Vâdilaraba) denizi, Sodom ve Gomore denizi, Sogar denizi, Altüst Olmuş göl, Tuz denizi, Zift denizi, Fena Kokulu göl ve Ölüdeniz mânâlarındaki çeşitli adlarla anılmıştır. Bk. Mustafa L. Bilge. (2013). "Lût", *DİA*, XXVII, 230.

¹⁸¹ Lût, Kur'an'da adı geçen bir peygamberdir. Tevrat'ta Terah'ın çocuklarından Haran'ın oğlu ve İbrâhim'in yeğeni olarak gösterilir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2003). "Lût", *DİA*, XXVII, 227.

verdiler. İkiyi yalnız başlarına çalışırken altında derin bir mağaraya ulaşan bir taş sökmüşler. Onlardan biri diğerine şöyle dedi: “ *Hadi bu mağarada ne olduğuna bakalım. Belki bir hazine buluruz.*” Mağaraya girince kendilerini büyük bir salonun ortasında bulmuşlar. Salonun tavanı altın ve gümüşle süslenmiş iki sütun üzerine inşa edildiğini görmüşler. Salonda üstünde saf altından bir asa ile bir tacın bulunduğu bir masa varmış. Salonun tam ortasında İsrail Kralı Dâvûd’un, solunda oğlu Süleymân’ın ve soyundan gelen diğer kralların kabirleri yer alıyormuş. Yine içlerinde ne olduğunu bilmedikleri kilitli sandıklar bulmuşlar. Salona girmelerinden kısa bir süre sonra şiddetli bir fırtına esip onları yere savurmuş. Güneşin batış vaktine kadar oldukları yerde hareketsiz bir şekilde kalmışlar. Güneş batarken şöyle diyen bir insan sesi duymuşlar: “ *Kalkın ve bu mekânı terk edin!*”

Bu iki adam mağaranın dışına doğru koşturup Patriğe gördüklerini ve duyduklarını anlatmak üzere gittiler. Patrik Yerusalemlük Bükailerinden (Ağlayıcılar) olan Kostantiniyeli zâhid İbrâhîm’i çağırıp olayı anlattı.

104

Üstad İbrâhîm bu mağaranın Dâvûd ailesi ve onun soyundan olan krallarının mezarlığı olduğunu teyit etti. İki işçiye gelecek olursak, onlar tanık oldukları şeylerin kendilerinde oluşturduğu korkuyla hastalanıp yatağa düştüler. Mağaraya bir daha girmeyi kabul etmediler. Durum böyle olunca Patrik o mağaranın izlerini, işaretlerini insanlardan saklamak için mağaranın kapısına moloz yığınlarıyla kapatılmasını emretti.

Bu olayın aynısını bana zâhid İbrâhîm de anlatmıştır.

Bethlehem şehri¹⁸², Kudüs’e iki fersâh uzaklıkta yer alır. Hıristiyanlar ona Bet Leon adını verirler. Buraya yarım mil uzaklıkta Rahel’in kabri vardır. Kabrin üzerinde Ya’kûb’un çocuklarının sayısı kadar, on bir sütundan yapılmış bir yapı vardır. Yapının dört direk üzerine oturan bir kubbesi vardır. Yahudi ziyaretçilerin bu sütunların üzerine isimlerini yazarlar. Bethlehem’de boyacılık mesleği yapan on bir Yahudi yaşamaktadır. Bethlehem bol su kaynakları ve nehirleri olan bir şehirdir.

¹⁸² Bethlehem, Kudüs’ün güneyinde Hz. İsa’nın doğum yeri kabul edilen ve hıristiyanlarca ziyaret merkezi olarak tanınan şehirdir. İbrânîce’deki asıl adı, “ekmek evi” anlamına gelen Beytlehem’dir. Arapça’da ise bu terkip, Beytülahm şeklinde ifade edilmiştir. Kelime Batı dillerinde ve hıristiyan kutsal kitabında Bethléem şeklinde yer almaktadır. Yahudi kutsal kitabında Hz. Ya’kub’a oğlu Bünyâmin’in annesi Rahel’i (Rachel-Râhile) gömmesi söylenen yer Beytülahm’dır. Bk. Abdurrahman Küçük. (1992). “Beytülahm”, *DİA*, VI, 86.

105

Bethlehem'den altı fersâh uzaklıkta Hebron¹⁸³ yer alır. Hıristiyanlar onu St. Abram de Bron diye isimlendirilirler. Dağın üstünde kurulan eski yapılı bu şehir şuan da harabedir. Yeni Hebron şehri ise vadide, Makpela alanında kurulmuştur. Orada Aziz İbrâhîm kilisesi vardır. Kilise Avrupalı Hıristiyanların işgaline kadar Müslüman yönetimi döneminde Yahudilere ait bir ibadethaneydi. Bu kilisede altı kabir bulunur. Hıristiyanlar onların İbrâhîm, Sara, Ya'kûb ve Lia'nın mezarları olduğunu söylerler. Yahudiler ibadetlerini yapmak için ziyarete gelirler. Bir Yahudi burayı ziyarete geldiğinde kilisenin bakımıyla ilgilenen bekçiye bir ücret öder. Bunun üzerine bekçi eski atalarımız tarafından yapılan demirden bir kapı açar. O kapıdan karanlıkta yolunu bulabilmek için elinde bir mumla boş bir mağaraya inilir.

106

O mağaradan içi boş olan başka bir mağaraya, sonra üçüncü bir mağaraya girilir. Orada birincisinin üstünde *"Bu efendimiz İbrâhîm (as)'in kabridir."* İkincisinin üstünde *"Bu efendimiz İshâk (as)'in kabridir."* Her birinin üstünde bu şekilde isimler yazılı olan altı kabir vardır. Kabirler üstünde gece gündüz devamlı yanan kandiller vardır. Bu mağarada, içinde kemikler olan testiler vardır. Yahudiler ölülerinin kemiklerini buraya getirmeleri süre gelen bir adetleridir.

Bu mağaranın dışında su gözesi olan Hz. İbrâhîm'e (as) ait olduğu söylenen bir ev vardır. Peygambere saygıdan dolayı evin çevresine bina yapılmasına izin verilmez.

Betogabra şehri, Hebron'dan beş fersâh uzaklıkta yer alır. Hıristiyanlar ona Bet Gabres adını verirler. Burada sadece üç Yahudi yaşamaktadır.

Toron şehri, Betogabra beş fersâh uzaklıkta yer alır. Tevrat'ta geçen Abtik Şunun şehridir. Burada üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

107

St. Samuel şehri, Toron'dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Tevrat'ta geçen Şilu şehridir. Kudüs'e yaklaşık iki fersâh uzaklıktadır. Avrupalı Hıristiyanlar Rama

¹⁸³ Hebron, Filistin'de Hz. İbrâhim ve ailesinin mezarlarının bulunduğu tarihî şehirdir. Batı Şeria'da, Kudüs'ün 32 km. güneybatısı ile Gazze'nin 55 km. doğusunda suyu bol, mûmbit bir arazi üzerinde yer alır. Milâttan önce II. binyılın ilk yarısında Ken'ânîler tarafından kurulmuş ve Ahd-i Atîk'te belirtildiğine göre önce "dört köy" anlamına gelen Kiryât Arba, daha sonra da Hebron adıyla anılmıştır ehrin bugünkü adı olan Halîl ise ("Allah'ın dostu" anlamındaki Halîlürrahman'ın kısaltılmış şekli) Hebron'un kazandığı ikinci anlamın Arapça karşılığıdır. Kiryât Arba adına Arapça kaynaklarda rastlanmaz; kullanılan isim Habrûn, Hafrûn veya Habrâ şeklinde yazılan Hebron'dur. Bk. Mustafa L. Bilge. (1997). "Halîl", *DİA*, XV, 305-306.

şehrini Müslümanlardan alınca Yahudilere ait bir sinagogun yakınında Ramalı Peygamber Samuel'in mozolesini buldular. Cesedini Şilu'ya taşıyıp gömdükleri yerin üstüne Aziz Samuel adını verdikleri bir kilise inşa ettiler.

Basian şehri, St. Samuel'den üç fersâh uzaklıkta yer alır. Tevrat'ta geçen Ceb'a Şaul kentidir. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

Bet Nuba şehri, Basian'dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Tevrat'ta geçen Nub'tur. Kâhinlere ait bir şehirdir. Yolun üstünde Yunisan'ın iki kayası görülür. Birincisi Busas, ikincisi Seneh diye isimlendirilir. Bu şehirde boyacılık mesleği yapan iki Yahudi yaşamaktadır.

108

Ramah şehri¹⁸⁴, Beyt Nuba'dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Burada atalarımızın inşa etmiş olduğu sûrların kalıntıları bulunur. Sûrların taşları üzerinde bu bilgiyi destekleyen bir kitabe vardır. Burada üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Önceden büyük bir şehirdi. Şehrin dışında iki mil uzunluğunda Yahudilere ait bir mezarlık vardır.

Jafta şehri¹⁸⁵, Ramah'dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Tevrat'ta geçen deniz kıyısındaki Yafu'dur. Günümüzde burada boyacılık mesleği yapan bir Yahudi yaşamaktadır.

Jafta'dan üç fersâh uzaklıkta İbelin yer alır. Tevrat'ta geçen Antik Beyna'dır. Burada antik iki okulun yıkıntıları vardır. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

109

Asdod şehri, İbelin'den iki fersâh uzaklıkta yer alır. Asdod eski Filistinlilerin şehirlerin olup şuanda harabedir. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

¹⁸⁴ Eserde yer alan Ramah şehri ile kastedilen Remle'dir. İsrail sınırları içinde bulunan tarihî bir Filistin şehridir. Kaynakların çoğunun verdiği bilgiye göre I. Velîd zamanında (705-715), Cündi-filistin valisi olan kardeşi Süleyman b. Abdülmelik tarafından Yafa Limanı'nı Kudüs'e bağlayan yolun içinden geçtiği Şefelah ovasında ve Kudüs'e yaklaşık 45 km. uzaklıkta kurulmuştur. Şehrin coğrafi mevkiinin seçilmesinde buranın denizle dağ arasında bulunmasının yanı sıra Filistin bölgesinin tam ortasında yer almasının da rolü vardır; nitekim kurulduğu tarihten itibaren Filistin'in idare merkezi olmuştur. Yeni merkezin Remle (kumlu yer) adıyla anılmasının sebebi arazinin kumlu yapısıdır. Süleyman b. Abdülmelik halife olunca kanalla 12 km. uzaklıktaki Ebûfutrus nehrinden su getirtmek, ayrıca bölgede çok sayıda kuyu açtırmak suretiyle şehrin çevresinde ziraati geliştirmiştir. Remle kısa sürede önemli bir eyalet merkezi haline gelmiş, bu arada bazı isyanlara ve son halife II. Mervân'ın Abbâsî ordusunun karşısında yenildiği son savaşlardan birine (132/ 750) sahne olmuştur. Bk. E. Haddad .a.g.e. , 108; Sâmî es-Sakkâr. (2007). "Remle", *DİA*, XXXIV, 560.

¹⁸⁵Jaffa, Doğu Akdeniz'in Filistin sahilinde bir liman şehridir. Eski devirlerde Kudüs'ün limanı olan Yafa (Yafu, Jaffa, Joppa), günümüzde aradaki boşluklar dolup İsrail'in başşehri Tel Aviv ile bütünleşerek başşehrin bir semti durumuna geldiğinden Tel Aviv-Jaffa diye anılmaktadır. Bk. Ebru Altan. (2013). "Yafa", *DİA*, XLIII, 171.

Ascalon şehri, Asdod'dan iki fersâh uzaklıkta yer alır. Eski kısmı harabedir. Eski Ascalon yeni Ascalon'a yaklaşık dört fersâh uzaklıktadır. Eskiden Bena Berak diye isimlendirilirdi. Burayı yeniden inşa edenin Kâhin Azra olduğu söylenir.

Yeni Ascalon'a gelince günümüzde deniz kıyısında yer alan güzel ve bayındır bir şehirdir. Mısır sınırlarına yakınlığı nedeniyle limana çok sayıda tacir uğrardı. Burada iki yüz Rabbanî Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimler: Üstad Sameh, üstad Hârûn ve üsyad Süleymân'dır. Ayrıca burada kırk kadar Karai¹⁸⁶ Yahudi'si ile üç yüz Kûti yaşamaktadır. Şehrin ortasında Hz. İbrâhîm (as) tarafından yapıldığı söylenen Filistinliler zamanından kalma bir kuyu vardır.

Zerin şehri, Ascalon'dan bir buçuk günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Yuzaril diye geçer. Şehrin civarında bir su gözesi vardır.

110

Sephoris şehri, Zerin'den üç fersâh uzaklıkta yer alır. Burası antik Safuri şehridir. Burada dağın üstünde Raben Akdes'in, Rabin Galiyal'ın, Bâbilli Hayya'nın ve Peygamber Yunus b. Amittay'ın¹⁸⁷ kabirleri vardır. Burada başka kabirler daha da vardır.

111

Tiberias şehri¹⁸⁸, Sephoris'den beş fersâh uzaklıkta yer alır. Şehir Ürdün'dedir¹⁸⁹. Kineret denizi veya Taberîye denizi olarak bilinir. Yanında Üsdüs

¹⁸⁶ Karai, Milâdî VIII. yüzyılda Irak'ta doğan ve Tanah'ı dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul eden yahudi mezhebîdir. Mezhebin İbrânîce ismi olan Kara'im'in (okuyanlar) "okumak" anlamındaki kara' kökünden türediği ve müntesiplerinin Tanah'ı (Ahd-i Atîk) çok okuduklarına işaret ettiği belirtilmektedir. Ayrıca kelimenin kökünde "davet etmek" mânasının da bulunduğu ve Kara'im isminin "davet ediciler" anlamına geldiği de ileri sürülmektedir. Bk. Mustafa Sinanoğlu.(2001). "Karaîlik", *DİA*, XXIV, 424.

¹⁸⁷Yunus b. Amittay, Kur'an-ı Kerîm'de adı geçen bir peygamberdir. İbrânîce Yonah (güvercin) kelimesi Grekçe'ye Ionas, Arapça'ya Yûnus, Batı dillerine Jonas ve Jonah şeklinde geçmiştir. Kelimenin Arapça'da "görmek" anlamındaki ens veya "dostluk" anlamındaki ünsiyet kökünden türediği yolundaki görüş (Fîrûzâbâdî, VI, 53) doğru kabul edilmemiştir (Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, s. 644; Şehâbeddin el-Hafâcî, s. 244; Jeffery, s. 295-296). Ahd-i Atîk'in "Peygamberler" (Neviim) bölümünde yer alan ve "on ikiler" denilen peygamberler grubuna ait yazıların beşincisi olan Yûnus kitabında Yûnus'un hikâyesi anlatılır. Buna göre Yûnus, Filistin'in İsrâil Krallığı'na ait Celile bölgesindeki Gatheferli Amittay'ın oğlu olup Zebulun kabilesine mensuptur İsrâil krallarından II. Yeroboam'ın saltanatında (m.ö. 793-753) yaşamış ve ona bazı olayları önceden haber vermiştir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2013). "Yunus", *DİA*, XLIII, 597.

¹⁸⁸Tiberias, Filistin'de tarihî bir şehirdir. Filistin'in kuzeydoğusunda Taberîye gölünün batı kıyısında deniz seviyesinin yaklaşık 200 m. altında kurulmuştur. Kudüs'e 161, Dimaşk'a 137 km. uzaklıktadır. Milât-tan önce 20 yılı civarında Filistin bölgesinin Romalı hâkimi Herod Antipas tarafından tesis edilen şehre Roma İmparatoru Tiberios Konstantinos'a izâfeten Tiberias adı verilmiş ve bu ad Arapça'ya Taberîye şeklinde geçmiştir. Bk. Cengiz Tomar. (2010). "Taberîye", *DİA*, c. 39, s. 323.

¹⁸⁹Ürdün, Adını Ürdün nehrinden alır. Bölge "nehirin iki yakası, nehrin batısında ve doğusunda kalan yerler" anlamında Şeria adıyla da bilinir. İslâm fetihlerinden önce Bizans idarî yapılanması içinde Palaestina Secunda ismiyle anılan bölge Arap kaynaklarında Ürdün olarak adlandırılmıştır. Ürdün'ün

Hefseha diye isimlendirilen Ürdün şelalesi iki dağ arasından Esfelet denizine veya tuzlu denize dökülür. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İbrâhîm el-Feleki, üstad Muhtar ve üstad İshâk'dır. Burada yerin altından şifalı kaynak suları çıkar. Şehrin yakınında Kalib ibadethanesi vardır.

114

Kâdes, Tevrat'ta geçen Kâdes Neftali'dir. Ürdün'dedir. Barak b. Ebi Neim'in kabri oradadır. Burada Yahudi yaşamamaktadır.

Kâdes'den bir günlük mesâfede Belinas yer alır. Belinas, Tevrat'ta Dan diye geçer. Ürdün nehrinin kaynağını aldığı mağara buradadır. Bu nehir, sularıyla antik Mevab'ın arazilerini sulayan Ernu nehrinin suları buraya üç mil uzaklıkta birleşirler. Bu mağaranın dışında Mika Libni Dan'ın inşa ettiği tapınağın kalıntıları görülür. Onlar eskiden burada putlarına taparlardı. Belinas da eski İsrailoğularının sınırları Uzak denizin¹⁹⁰ kıyısında son bulur.

115

Belinas 'tan iki günlük mesâfede olan bayındır şehir; Türk olarak bilinen Türkmen Sultanı Nureddin'in başkenti Damascus¹⁹¹ yer alır. Etrafı sağlam sûrlarla çevrili, geniş alana sahip bir şehirdir. Her tarafa on beş mil uzanan bu şehir, bahçeleri, bostanları ve meyve ağaçları bakımından dünyada başka hiçbir yerde görmek mümkün değildir.

Harmun dağından şehre doğru iki nehir akar. Biri Ebane nehri diğeri de Furfür nehridir. Harmun dağı şehrin karşısında yükselir. Ebâne nehri şehrin içinden geçer. Nehir suyu köprülerden, çarşılardan ve sokaklardan su kemerleri vasıtasıyla belli başlı evlere dağıtılır. Furfür ise şehrin dışındaki bahçeleri, bağları ve sık ormanları sulardı.

özellikle kuzey bölgeleri Filistin ile birlikte Sûriye'ye (Bilâdüşşam) bağlı şekilde değerlendirilmiştir (Taberî, I, 651). İslâm tarihî kaynaklarında Ürdün adı fetihler esnasında ilk defa Sûriye'deki bölgelerden birine verilen isim olarak yer alır. Bk. Cengiz Tomar. (2012). "Ürdün", *DİA*, XLII, 354.

¹⁹⁰Uzak denizle kastedilen Akdenizdir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 114.

¹⁹¹Eserde yer alan Damascus ifadesi Ortaçağ döneminde Dımaşk şehri olarak bilinmektedir. Damascus, İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri, günümüzde Sûriye'nin başşehridir. Bilâdüşşam (Sûriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün) bölgesinin en önemli merkezlerinden biri Dımaşk'tır (Dımaşkuşşam). Şehir 927 (1521) yılından itibaren kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçti ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bir paşalık merkezi oldu. Dımaşk olarak bilinen adını da Arapça kaynaklarda bütün Sûriye bölgesini ifade etmek için kullanılan Şam'a terketti. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 115; Cengiz Tomar. (2010). "Şam", *DİA*, XXXVIII, 311.

116

Damascus'ta, Dımaşk cami diye bilinen bir cami vardır. Dünyada bu camiyle boy ölçüşecek başka bir yapı daha görmedim. Bunun İrem kralı İbn Hided'in sarayının kalıntıları üzerine inşa edildiği ve duvarlarının sihirbazlar tarafından yapıldığı söylenir. Camide yılın günleri sayısı kadar pencereler vardır. Her bir pencere gündüz saatleri sayısı kadar on bölümden oluşur. Güneş ışınları aşamalı olarak her bir pencereden geçer. Böylece saatin kaç olduğu öğrenilirdi. Bu camide daire şeklinde gümüş ve altın süslemeli havuzlar vardır. Bunlar o kadar büyük ki aynı anda birçok kişi abdest alabilirdi.

Bu camideki tarihî kalıntılardan biri de büyük bir kemiktir. Kemiğin uzunluğu dokuz, eni iki ziradır. Kemiğin ismi mezar taşına kazılı olan Ebrames denilen Kral Anak'a ait olduğu söylenir. Bu kral dünyanın tamamına hükmetmiştir.

117

Dımaşk'ta üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Bunların arasında zengin ve âlim kimseler vardır. Filistin dinî okulunun başkanı üstad Azeriye, kardeşi üstad Serşalum ve okulun beşinci üstad Yûsuf buradadır. Beşinci üstad Yûsuf dışında; Reis-Vaiz bilginlerin övünç kaynağı, okulun sekreteri Yûsuf b. el-Felat, kütüphaneci Me'ir, doktor ve bilgin Saduk 'tur. Burada iki yüz kadar Karai ile dört kadar Kûti Yahudi'si yaşamaktadır. Bu gruplar birbiriyle iyi geçinirler fakat kendi gruplarından olmayanlarla evlenmezlerdi.

Jalaad şehri, Dımaşk'tan bir günlük mesâfede yer alır. Jalaad Tevrat'ta geçen Antik Gelad kentidir. Burada altmış kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: üstad Saduk, üstad İshâk ve üstad Süleymân'dır. Bu şehir suları, çayırıları ve bahçeleri olan geniş bir yerdir.

118

Salkhat şehri, Jalaad'dan yarım günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Selha şehridir.

Heliopolis şehri¹⁹², Sarhad'dan yarım günlük mesâfede yer alır. Tevrat 'geçen Ba'le şehridir. Burası Kral Süleymân'ın Firavun'un¹⁹³ kızına tatil yeri olarak inşa

¹⁹²Heliopolis, Lübnan'ın Bikâ' vadisinde tarihî bir şehirdir. Ba'lebek (Baalbek), Anti Lübnan dağlarının (el-Cebelü's-şarkı) batı eteğinde ve Bika' (Beka') vadisinin kuzeydoğusunda, denizden yaklaşık 1200 m. yükseklikte kurulmuştur. Beyrut ile Şam'ı Humus'a bağlayan demiryolu üzerinde ve Beyrut'tan 86 km. mesâfededir. Aksi istikametlerde akan Âsi ve Litani nehirlerinin havzalarını ayıran setin üstünde, Âsi nehrinin Re'sül'ayn denilen kaynağına yakın bir yerde bulunur. Arapça'da Ba'lebek şeklinde söylenen Baalbek adının Ken'ânîler'in baş tanrısı Ba'l'den geldiği bilinmekte ve şehrin bu tanrının Bika' vadisindeki en önemli kült merkezi olması sebebiyle kelimenin aslının "Beka'ın Ba'l'i"

etmiştir. Bu şehrin sarayı uzunluğu yirmi, eni on iki zira olan boşluk bırakılmadan inşa edilmiştir. Öyle ki ona bakan kişi sarayın tamamını bir yekpare sanır. Bazılar sarayın cinlerin kralı Esmiday tarafından inşa edildiğini ileri sürer.

Şehrin üst tarafından akan sular değirmenlerin, çayırın ve bahçelerin yakınından geçer.

Heliopolis'ten Palmira'ya¹⁹⁴ gidilir. Burası Süleymân b. Dâvûd tarafından çölün dışına kurmuştur. Yapıları büyük taşlarla inşa edilmiş olan şehir, surla çevrilidir. Ba'lebek'e üç günlük mesâfede yer alır. Burada iki bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Buradaki Yahudiler güçlü, yiğit kimselerden olup, Hristiyan savaşçılara karşı Nureddin'e bağlı olan Arap¹⁹⁵ komşularına yardım ederler.

119

İleri gelen âlimleri: Üstad İshâk el-Yunani, üstad Natan Azial'dır.

Karyateyn şehri, Palmira'dan' yarım günlük mesâfede yer alır. Karyateyn Tevrat'ta geçen Karyasayim şehridir. Burada boyacılık yapan bir Yahudi yaşamaktadır.

120

Emesa şehri¹⁹⁶, Karyateyn'den bir günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Samarayim şehridir. Burada yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır.

(Ba'lû Beka') anlamını taşıdığı sanılmaktadır. Ba'1'in Grekler tarafından güneş tanrısı sayılması sebebiyle şehir Helenistik devirde Heliopolis (güneş şehri) adıyla anılmıştır. Bk. İdris Bostan. (1992). "Ba'lebek", *DİA*, V, 9.

¹⁹³Firavun, Eski Mısır krallarının unvanıdır. Firavun kelimesi, Eski Mısır dilinde "büyük ev" anlamındaki per'aodan (per'aâ) gelmektedir. Eski Mısır inancında firavun hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrıdır. Bk. Ömer Faruk Harman. (1996). "Fırvun", *DİA*, XIII, 118.

¹⁹⁴Palmira, Sûriye'de tarihî bir şehirdir. Sûriye çölünün (Bâdiyetüşşâm) ortasındaki bir vahada Humus'un 145 km. doğusunda, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Bölgede çok miktarda hurma ağacı bulunduğundan Yunan ve Roma coğrafyacıları şehri Palmyra (hurma ülkesi) adıyla anar. Eskiçağ'lardan beri yerleşim merkezi olduğu anlaşılan Tedmür, Mezopotamya'yı Sûriye'ye bağlayan tarihî ticaret yolunun önemli duraklarından biriydi. Şehrin Süleyman tarafından kurulduğu, Sebe Kraliçesi Belkis'in Süleyman'ı Tedmür'de ziyaret ettiği ve mezarının da burada bulunduğu dair rivayetler bunlar arasındadır. Bk. Ahmet Ağrakça. (2011). "Tedmür", *DİA*, XL, 264.

¹⁹⁵Araplar, halen yaşamakta olan Sâmi kavimlerin sayı ve yayılış sahası bakımından birincisidir; konuştukları dil ise Sâmi dillerin en zengini ve en gelişmişidir. Dilcilerin çeşitli izah tarzlarına rağmen "Arap" kelimesinin menşei karanlıktır. Bazılarına göre kelime, "batı" mânasına gelen bir Sâmi kökten türemiş olup ilk önce Mezopotamyalılar tarafından Fırat'ın batısında oturanlar için kullanılmıştır. Ancak bir milletin başka bir millete nisbetle kendi coğrafi durumunu gösteren bir kelimeyi ad olarak aldığı görülmediğine göre bu açıklama doğru değildir. Bunun yanında kelimeyi göçebelik kavramı ile açıklamaya çalışanların görüşleri daha inandırıcı olmuştur. Bunlardan biri, Arap kelimesini "kara ülkesi" veya "step" anlamına gelen İbrânîce arabha, diğeri ise göçebelerin hayatını ifade eden erebhe bağlayan görüştür. Ayrıca Arap kelimesinin "çöl", "çölde yaşayan kimse" mânasına geldiğini kabul edenler de vardır. Bk. Hakkı Dursun Yıldız. (1991). "Arap", *DİA*, III, 272.

¹⁹⁶Emessa, Sûriye Cumhuriyeti'nin üçüncü büyük şehridir. Orta Sûriye'de tarıma elverişli büyük bir ovanın ortasında, Lübnan dağı ile Ensâriye dağını ayıran alçak alandan geçen deniz ikliminin etkisinde kalan, antik devirden itibaren çok gelişmiş sulama şebekelerine sahip bir şehirdir. Palmira ve

Emesa'dan Hamah'a¹⁹⁷ gidilir. Tevrat'ta geçen Hames şehridir. Lübnan dağı eteğindeki Yebuk nehri kenarındadır. Yakın zamanda kente bir deprem olmuş, şehir sakinlerinden 15 bin kişi ölmüş. Şehirdeki Yahudilerden geriye yetmiş kişi kalmıştır.

121

Burada Yahudi bilginler üstad Kâhin Ala, üstad Şeyh Ebû Gâlip ve üstad Muhtâr vardır.

Cheiza şehri,¹⁹⁸ Hamah'dan bir günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Hasar'dır.

Lamdine şehri, Cheiza'dan üç fersâh uzaklıkta yer alır. Burası Aleppo'ya¹⁹⁹ iki günlük mesâfededir. Tevrat'ta geçen Erem Savbe'dir. Nureddin'in krallığının taht merkezidir.

122

Şehrin ortasında etrafı sûrlarla çevrili korunaklı sağlam bir kale vardır. Şehirde herhangi bir su kaynağı olmadığından halk yağmur suyu içmek zorundadır. Şehirde her evde sarnıç adı verilen yağmur sularının toplandığı bir kuyu vardır. Aleppo'da bin beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Filistinli Mûsâ, üstad İsrail ve üstad Şis'dir.

Deyrizor vasıtasıyla İran körfezi-Akdeniz, Şam-Halep yolları ile Halep-Humus-Rayak-Beyrut demiryolu üzerinde önemli bir irtibat noktasıdır. Bölge milâttan önce 3000'den beri meskûn bir yerdir. Fakat şehir Seleucos Nikator (m.ö. 305-280) tarafından kurulmuş, milâttan önce 64'te Pompeius döneminde Roma İmparatorluğu'na katılmıştır. Bölgede oturanlar arasında Araplar da bulunmaktaydı. Şehir. İmparator Domitianus zamanında (51-96) Emesa adını almıştır. Bk. Robert Mantran. (1998). "Humus", *DİA*, XVIII, 307.

¹⁹⁷ Hamah, Sûriye'nin orta kesiminde Âsi ırmağı kıyısında bir şehirdir. Hama şehrinin ilk defa ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmemektedir. Milâttan önce XIV ve XIII. yüzyıllarda Kuzey Sûriye'nin Hititler tarafından işgali sırasında şehrin mevcut olduğuna dair o döneme ait kitâbeler bulunmaktadır. Daha sonra şehir, Asûrlu II. Salmanasar'a (m.ö. IX. yüzyılın ortası) karşı mücadele etmek için Şam kralıyla ittifak kuran Ârâmîler'in hâkimiyetine geçti. VIII. yüzyılda Hama kralı önce Asûrlu III. Tiglatpileser'e (Teglatphalasar 746-727), ardından şehri Asûr'a katan II. Sargon'a (722-705) haraç ödemek zorunda kaldı. Eski Ahit'te adı Hamath olarak geçen Hama, Helenistik dönemde Kral Antiokos IV. Epifan (Antiochos IV. Epiphane) adına dayanılarak Epifanya (Epiphania) diye adlandırıldı. Bk. Robert Mantran. (1997). "Hama", *DİA*, XV, 396.

¹⁹⁸ Cheiza, Sûriye'nin kuzeybatısında tarihî bir şehirdir. Hama'nın 20 km. kadar kuzey Milâttan önce IV. yüzyıl sonlarında I. Selevkos'un Larissa adıyla yeniden inşa ettiği şehir Roma döneminde Sezer (Secar, Seicar, Caesar) adını taşıyordu. 16 (637) yılında Ebû Ubeyde b. Cerrâh tarafından fethedildikten sonra Şeyzer ismi verildi. batısında Âsi nehrinin sol kıyısında bu nehrin küçük bir büklümü (menderes) içinde kurulmuştur. Bk. Gülay Ögün Bezer. (2010). "Şeyzer", *DİA*, c. 39, s. 106.

¹⁹⁹ Aleppo, Sûriye'nin ikinci büyük şehridir. Kuzey Sûriye'nin en önemli şehri ve kendi adını taşıyan ilin merkezi olup Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. İlk olarak milâttan önce III. binyıl çivi yazılı Akkad tabletlerinde Halaba ve Halman / Halwan şeklinde adına rastlanılır. Bk. Tâlib Yâzıcı. (1997). "Halep", *DİA*, XV, 239.

Bâles şehri, Aleppo'dan iki günlük mesâfede yer alır. Bâlis, Tevrat'ta geçen Fasûr şehridir. Günümüzde burada Belam b. Baur'un yaptığı kulenin kalıntıları görülmektedir. Kulede gündüz saatlerini gösteren bir güneş saati vardı. Bu şehirde yirmi Yahudi yaşamaktadır.

123

Kalat Jabar şehri, Bâlis'den yarım günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Sela şehridir. Arap olan halk, Selçukluların yenilgisine uğratıp çöle dağıldılar. Şehirde 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Sadukiye, üstad Hayya ve üstad Süleymân'dır.

Racca şehri²⁰⁰, Kalat Jabar'dan bir günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Kelene'dir. Racca, Türk ülkesi ile Irak'ı ayıran sınırdadır. Burada yedi yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

124

İleri gelen âlimleri: Üstad Zekay, üstad Nedib el-Basir ve üstad Yûsuf'tur. Bir sinagogları vardır. Bu sinagogun, Bâbil'den Kudüs'e gitmekte olan Azra el-Kâtîp tarafından bu şehirden geçerken yapıldığı söylenir.

Harrân şehri²⁰¹, Racca'dan iki günlük mesâfede yer alır. Harrân antik dönem şehridir. Burada yirmi kadar Yahudi yaşamaktadır.

Burada Azra el-Kâtîp tarafından inşa edildiği söylenen bir sinagog vardır. Ayrıca şehrin dışında İbrâhîm Halil b. Tarih evinin kalıntıları olduğu söylenir. Müslümanlar buraya namaz kılmaya ve dua etmeye gelirlerdi.

²⁰⁰ Racca, Kuzey Sûriye'de tarihî bir şehirdir. Aynı adı taşıyan idarî bölümün (muhafaza) merkezi olup el-Cezîre bölgesinin Diyârimudar kısmında Sûriye, Mezopotamya ve Anadolu'yu birbirine bağlayan, Fırat nehrinin Belih suyu ile birleştiği noktaya 10 km. uzaklıkta bulunan stratejik bir noktada, tarihî Tuttul (Tell Bia) harabelerinin güneyinde Sûriye Kralı Seleukos I. Nikator (m.ö. 305-280) tarafından Nikephorion adıyla kurulmuştur. Şehir daha sonra Seleukos II. Kallinikos'un (m.ö. 246-226) genişletmesi dolayısıyla Kallinikon, Bizans İmparatoru I. Leon'un yeniden inşa ettirmesi sebebiyle Leontopolis adını almıştır. Arapça'da "su baskınlarına uğrayan yer" anlamındaki Rakka ismi, sık sık Fırat'ın yükselen suları altında kaldığı için İslâm fethinden sonra Araplar tarafından verilmiştir. Bk. Gülay Öğün Bezer. (2007). "Rakka", *DİA*, XXXIV, 433.

²⁰¹ Harrân, Günümüzde Şanlıurfa iline bağlı bir ilçe merkezidir. Çivi yazılı kaynaklarda Harana, Harrân şekillerinde görülen isim Akkadca "yol, yola çıkma ve kervan" anlamlarını taşıyan harranu kelimesinden gelmektedir; Tevrat'ta Hârân biçiminde geçer. Harran, İslâm tarihçilerinin el-Cezîre adını verdikleri Yukarı Mezopotamya'nın Diyârimudar denilen kısmında, Şanlıurfa'nın 45 km. kadar güneydoğusunda bulunmaktadır. Harran eski devirlerde aynı zamanda Mezopotamya putperestliğinin en önemli merkezlerinden biriydi ve burada ay tanrısı Sin ile güneş tanrısı Şamaş'ın mâbedleri bulunuyordu. Bir rivayete göre tûfandan sonra yeryüzünde tesis edilen ilk şehir olup Nûh peygamberin torunlarından Kaynan tarafından kurulmuştur. Bk. Ramazan Şeşen. (1997). "Harrân", *DİA*, XVI, 237.

125

Ras el-Ain şehri²⁰², Harrân'dan iki günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Habur'dur. Şehir Habur nehrinin kenarındadır. Habur nehri Madi ülkesinde Gûzan nehrine dökülür. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Nebisis, Ras el-Ain'den iki günlük mesâfede yer alır. Suları bol, bayındır bir şehirdir. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

126

Gezirat İbn Omar şehri²⁰³, Nebisis'den iki günlük mesâfede yer alır. Dicle nehri kıyısında Ararat dağının eteğinde, Nûh'un²⁰⁴ gemisinin karaya oturduğu yere dört mil mesâfede yer alır. Ömer b. el-Hattab bu geminin kalıntılarından Müslümanlara bir mescit inşa etmiştir. Bu yerin yakınında Azra el-Kâtip tarafından inşa ettiği bir sinagog vardır. Buraya Yahudiler dua ve ibadet etmek için ziyarete gelirler. Gezirat İbn Omar de 4 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Mübhir, üstad Yûsuf ve üstad Hayya'dır.

127

Mosul şehri²⁰⁵, Gezirat İbn Omar iki gün mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Büyük Aşur şehridir. Burada yedi yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Kral Dâvûd'un soyundan gelen Başkan Zakkay ile Münecim lakaplı üstad Yûsuf'tur. Üstad Yûsuf, Şam Sultanı Nureddin'in kardeşi Seyfeddin'in sarayında münecimdir.

²⁰² Eserde yer alan Ras el-Ain şehri ile kastedilen Re'sü'l-Ayn'dır. .Bk. E. Haddad, a.g.e. , 125.

²⁰³ Gezirat İbn Omar, Anadolu'yu Kuzey Mezopotamya'ya bağlayan, Büyük İskender'in de Dicle'yi aşarken kullandığı bu önemli geçit noktasını kontrol eden ve Ortaçağ Arap coğrafyacılarının sık sık sözünü ettikleri Bâzabdâ Kalesi ve çevresi İslâm'dan önce çeşitli imparatorlukların hâkimiyeti altında kalmış, İslâmiyet'in doğuşuna yakın tarihlerde Bizans İmparatorluğu ile Sâsânîler arasında çetin mücadelelere sahne olmuştur. Daha sonra Sâsânîler'in eline geçen yöre, Hz. Ömer zamanında İyâz b. Ganm tarafından fethedildi. İslâm topraklarına katıldıktan sonra büyük imar faaliyetlerine sahne olan yörede, bugünkü şehrin bulunduğu yani İlkçağ'dan kalan surların kuşattığı yerde "Cezîre" (ada) adı verilen şehrin temelleri âdeta yeniden atıldı. Başlangıçta Cezîre adıyla anılan şehir, daha sonra Cezîre-i İbn Ömer adını aldı. Şehir XVI. yüzyıldan itibaren günümüzde olduğu gibi Cizre adıyla da anılmaya başlanmıştır. Bk. Metin Tuncel - Abdülkerim Özeydin. (1993). "Cizre", *DİA*, VII, 37.

²⁰⁴ Nûh, Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamberdir. Adı İbrânîce'de Nôah, Yunanca'da Nôe şeklindedir. Tevrat'a göre babası Lamek, "Rabbin lânetlediği bu toprak yüzünden çektiğimiz eziyeti, harcadığımız emeği bu çocuk hafifletip bizi rahatlatacak" diyerek (Tekvîn, 5/29) oğluna Nûh adını vermiştir. Nûh'un ilk defa üzüm yetiştirip şarap yaptığı ve şarabın da insanı rahatlatması sebebiyle, ona ad olarak verilen bu kelimenin İbrânîce'de "dinlenmek, sükûnet bulmak, rahatlamak" anlamına gelen niham kökünden türediği ifade edilmekle birlikte bunun gerçek dışı bir açıklama olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan Nûh'un, tûfan hadisesinin Sumer ve Bâbil versiyonlarındaki kahramanlarıyla aynı kişi olduğu da söylenmektedir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2007). "Nûh", *DİA*, XXXIII, 224.

²⁰⁵ Eserde yer olan Mosul şehri ile kastedilen Musul'dur. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 127.

Musul, geniş bir alana sahip eski bir şehirdir. Acem ülkesine²⁰⁶ komşudur. Dicle nehri, şehri ortadan ikiye böler. Musul'dan Ninova'ya²⁰⁷ geçiş Dicle üzerindeki tahta bir köprü birbirine sağlanır. Günümüzde Ninova, yıkık kalıntılar halinde olmasına rağmen, çevresinde birçok köy ve mezra bulunan Dicle nehri üzerinde yer alan bir şehirdir. Buraya kırk fersâh uzaklıkta eski Erbil kalesi yer alır.

128

Musul'da Yunus b. Amittay tarafından yapılmış olan Avbediye havrası ile Nahum el-kuşî havrası bulunur.

Rahba şehri, Musul'dan üç günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta Rahubus diye geçen Fırat nehri sahilinde yer alan şehirdir. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Hezekai, üstad İhud ve üstad İshâk'tır. Rahba çayırları, bahçeleri olan etrafı sûrlarla çevrili güzel, geniş bir şehirdir.

129

Circasisum şehri²⁰⁸, Rahbe'den bir günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta geçen Fırat nehrinin kıyısında yer alan Karkamış'tır. Burada beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad İshâk ile üstad Hanan'dır.

Circasisum'dan iki günlük mesâfede el-Enbâr²⁰⁹ yer alır. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Yahudiler arasında bilginler ve din hukukçuları da vardır. Bunlar Üstad Hayn Mûsâ ve üstad İlyakimdir. Burada üstad Yehûza ile üstad Samuelin mezarları vardır. Calut'un başkanı üstad Bestanay'ın havrası da buradır.

²⁰⁶Acem, Araplar'ın Arap olmayanlara ve özellikle İranlılar'a verdikleri isimdir. Selçuklular devrinden itibaren İsfahan, Hemedan ve Tahran arasında kalan merkezî İran (el-Cibâl) için Irâk-ı Acemî, Irak olarak bilinen Mezopotamya bölgesi için de Irâk-ı Arabî tâbiri kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde acem kelimesi İran'ın bütünü için kullanıldığı gibi, Farsça'da ve Türkçe'de "İranlı" ve "İranlılar" mânasına da kullanılmıştır. Bk. Adnan Karaismailoğlu. (1988). "Acem", *DİA*, I, 321.

²⁰⁷Ninova, Asûr Krallığı'na başkentlik yapan ve harabeleri günümüzde Irak sınırları içinde bulunan tarihî şehirdir. Burası Ortaçağ boyunca küçük ve harap bir şehir olarak varlığını korumuştur. İslâm kaynaklarında adına Ashâb-ı Kehf'in uyuduğu mağaranın o civarda olduğuna dair rivayetler münasebetiyle de rastlanan Ninevâ, Hz. Yûnus'un memleketi olarak bilinmekte, hemen bütün eserler buradan Yûnus b. Mettâ'nın şehri diye bahsetmektedirler. Nakledilen bilgilere göre Hz. Yûnus putperest Ninevâlular'a peygamber olarak gönderilmiş, fakat şehir halkı eski inançlarında ısrar edince onları bırakıp gitmiş, daha sonra yaptıkları hatayı anlayan Ninevâlular tövbe ederek Hz. Yûnus'un peygamberliğine inanmışlardır. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in de Ninevâ'nın Yûnus peygamberin memleketi olduğunu söylediği belirtilmektedir. Bk. Birsal Küçüksipahioğlu. (2007). "Ninevâ", *DİA*, XXXIII, 136.

²⁰⁸Eserde yer alan Circasisum şehri ile kastedilen Karkisîye'dir. Bk. E. Haddad, a.g.e., 129.

²⁰⁹Enbâr, Irak'ta Fırat'ın sol sahilinde harabeleri bulunan tarihî bir şehirdir. Bugünkü Remâdi dolaylarında ve Felluce'nin 5 km. kuzeybatısında tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuş olan Enbâr, Fırat'la Dicle arasındaki Saklâviye Kanalı'na yakın bir yerdedir. Arap coğrafyacıları Bağdat ile Enbâr arasındaki posta yolu mesâfesini 12 fersâh, Musil ise 62 km. olarak vermektedir. Tarihî boyunca Fırat üzerinde önemli bir geçiş noktasını kontrol altında tuttuğu anlaşılan şehir Sâsânîler'den önce kurulmuştur. Bk. Abdülazîz ed-Dürî. (1995). "Enbâr", *DİA*, XI, 171.

130

Harbâ şehri, el-Enbâr'dan iki günlük mesâfede yer alır. Burada 15 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Zakin, üstad Yûsuf ve üstad Netaniyal'dır.

Okbara şehri²¹⁰, Harbâ'dan iki günlük mesâfede yer alır. Şehrin Yehûza Kralı Yehvuyakin tarafından kurulduğu söylenir. Burada 10 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. İleri gelen âlimleri: Üstad Yuşa ile üstad Nasan'dır.

131

Bağdat şehri, Okbara'dan iki günlük mesâfede yer alır. Büyük bir şehirdir. Müslümanların peygamberinin soyundan gelen müminlerin emirleri olan Abbâsîlerin taht merkezidir. Halife Müslümanların dinî lideridir. Bütün Müslüman hükümdarlar ona itaat ederler. Hıristiyanlar da Papanın konumuyla Müslümanlar da halifenin konumu aynıdır.

Hilafetin Bağdat'ta üç mil genişliğinde bir sarayı vardır. Sarayın ortasında çeşitli ağaçların ve meyvelerin bulunduğu zengin bir bahçe vardır. Bahçede, suyu Dicle nehrinden gelen geniş bir göl vardır. Halife buraya avlanmaya ve piknik yapmaya giderdi.

132

Burada kralın, vezirlerinin yakın çevresindeki adamların ve misafirlerinin avlamaya alıştırma yapabilmeleri için çeşitli kuş ve balık türleri bir araya getirilmiştir. Büyük koruyucu Abbâsî halifesi saray meclisini bu sarayda toplardı. Halife Yahudilere iyi davranırdı. Yakın çevresinde belli sayıda Yahudi vardır.

Halife farklı dilleri bildiği gibi Hz. Mûsâ'nın Tevrat'ını da bilir. İbraniceyi hem okur hem yazar. Halife İyilik ve takvadaki büyüklüğünün yanı sıra kazancını kendi el emeğiyle sağlar. Çünkü altın ve gümüş işlemleri şallara mührünü basıp ileri gelenlerden ve soylulardan oluşan yakın çevresine satardı. Bunun kendisine büyük bir maddi getirisi olurdu. Halife takva, doğruluk, istikamet gibi özelliklere sahip halkının iyiliğini isteyen biridir.

Müslümanlar onu senede bir defa görürlerdi. Çeşitli yerlerden, Yemen²¹¹ illerinden Mekke'ye²¹² gelen hacılar onu görmeyi çok arzularlar. Hacılar sarayın bahçesinde toplanıp şöyle seslenirlerdi;

²¹⁰ Eserde yer alan Okbera şehri ile kastedilen Ukberâ'dır. .Bk. E. Haddad, a.g.e. , 131.

²¹¹ Yemen, Arap yarımadasının güneybatısında ülkedir. Yemen doğal özellikleri bakımından kıyılardan iç kesimlere doğru sıralanan birbirinden farklı bölgelere ayrılır. Bunlar Kızıldeniz kıyısında

“Efendimiz! İslâm’ın Nuru! Müslümanların övünç kaynağı! Bize kutsal nurunla görür!” Fakat o, bu seslenişe kulak asmaz. Çevresindekiler ona şöyle derler; “ Ey müminlerin emiri! Uzak ülkelerden erdeminizin yansımından, gölgesinden yararlanmak için gelen halkını onlara görünerek onurlandırınız.” O zaman halife kalkar, cübbesinin eteğini sürüyerek sarayın balkonuna her zaman olduğu gibi ağır başlılıkla çıkar. Bu balkondan hacılara şöyle seslenir; “ Gidin Allah’a emanet olun. Efendimiz müminlerin emiri sizlere selam söylüyor.” Hacılar gönüllerinde Peygamberin yerini tutan kişinin adına ilettiği bu selamla mutlu bir şekilde oradan ayrılırlardı.

133

Halife ailesinin bütün şehzadeleri demir zincirler altında kendi saraylarında tutukludurlar. İsyân çıkarmasınlar diye başlarında muhafızlar vardır. Çünkü bundan önce halifeye kardeşleri kendi aralarından birine biat²¹³ edip isyân çıkarmışlar. Bu olaydan sonra halife kendisine isyân etmesinler diye bütün aile bireylerinin toplumdan tecrit edilmesi geleneği uygular.

Ne var ki her biri zarif birer köşkte ve sarayda yaşardı. Kendilerine ait şehirlere ve köyleri vardır. Tabii işlerini kendilerinin yerine vekilleri yürütürdü. Böylece prensler zevk sefa içinde yaşarlardı.

Halifenin sarayında insanı hayran bıraktıran binalar vardır. Sarayda değerli taşlarla süslü, altınla bezenmiş mermerler ve sütunlar vardır. Duvarlar da bu şekilde bir süsle kaplanmış olup harika bir mimariye sahiptir. Sarayda altın, ipek elbiseler ve değerli taşlarla dolup taşan depolar ve hazineler vardır.

Halife sene de bir kere saraydan ayrılırdı. O da Müslümanların Ramazan Bayramı dedikleri gündür. İnsanlar onu görme şerefine nail olmak için en uzak ülkelerden gelip bir araya toplanırlardı. Halife insanların karşısına asil bir atın üstünde altın ve gümüşle süslenmiş bir cübbe, başına paha biçilmez değerli taşlarla süslü bir başlık giyer. Bu başlığın üstünde tevazu sembolize eden siyah renkli bir

---

Tihâme adı verilen kıyı ovası, Aden körfezi kıyısındaki dar kıyı ovası, bunun gerisinde yer alan platolar, merkezî dağlık sahalara, kuzeydoğudaki çöl sahası ve adalardır. Tihâme, batıda Kızıldeniz kıyısı boyunca kuzey-güney yönünde genişliği 8-65 km. arasında değişen ve yer yer kıyı kumulları ile kesintiye uğrayan yarı çöl özelliğinde düzlüklerden meydana gelir. Bk. Halil Kurt. (2013). “Yemen”, *DİA*, XLIII, 400.

²¹²Mekke, Kâbe’nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin ifa edildiği kutsal şehirdir. Arap yarımadasının kuzeyinde Batnimekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulmuştur. Merkezinde Kâbe’nin yer aldığı bu vadinin ortasındaki çukur alana “Bathâü Mekke” (sel yatağındaki kumluk) denir. Bk. Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşcı. (2013). “ Mekke “ , *DİA*, XXVIII, 555

²¹³ Biat, İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akiddir. Bk. Cengiz Kallek. (1992). “Biat”, *DİA*, XVI, 120.

kumaş vardır. Bu kumaş insanlara bu görkemli bir gün ölümüm gelmesiyle birlikte kararacağını ve bir anlamının kalmayacağını hatırlatır.

Halife konvoyunda, asil atlarına binmiş, göz alıcı kıyafetler giyinmiş Müslümanların önde gelenleri halifeye eşlik eder. Bunlar Arap prensleri, Türk, Deylem, Fars, Madi, Guzi, Tibet ile Arap ülkelerinden üç aylık uzaklıktan gelen Semerkant civarlarının liderleridir. Kortej, Müslümanların toplanmış oldukları Basra kapısındaki mescide doğru ilerler. Kortejin geçeceği bütün yollarla sokaklar parlak renkli ipek kumaşlarla süslenirdi.

134

İnsanlar onu tezahüratlar ve kelime-i tevhid zikirleriyle karşılarlar: “*Müminlerin emirine, İslâm’ın nuruna selam olsun!*” diye seslenerek halife dedikleri bu kralın önünde secdeye kapanırlar. Bunun üzerine halife cübbesinin kenar uzantısını sallayarak onların selamlarına karşılık verir.

Halife camiye girince ahşaptan bir minbere çıkar. Kitlelere vaaz²¹⁴ vermeye ve onlara şeriatlarının hükümlerini açıklamaya başlar. Sonra Müslümanların önde gelenleri ayağa kalkarlar. Halifeye dualar edip onu ululuğunu ve erdemliliğini dile getirirler. Bunun üzerine herkes bir ağızdan “*Amin!*” der. Sonra halife onları tebrik eder. Halifeye kesmesi için bir deve verilir. Bu onların Kurban Bayramı’dır. Kesilen bu devenin eti liderlere ve prenslere dağıtılır. Onların şanslıları halifenin kestiği kurbanın etinden tadanlardır.

Bundan sonra kortej namazgâhtan²¹⁵ ayrılır. Halife Dicle’ye paralel bir şekilde uzanan yoldan tek başına gider. Müslümanların ileri gelenleri halife sarayına girene kadar ona nehirden kayıklarla eşlik ederlerdir.

Teamüle göre halife sarayına geldiği yoldan değil de başka bir yoldan döner. Korumalar halifenin bastığı yerleri insanlar basıp geçmesinler diye yıl boyunca korurlar. Halife artık gelecek yıla kadar sarayından çıkmaz. O, büyük bir erdem ve takva sahibidir.

Bağdat şehrinin batı tarafında Dicle nehriyle Fırat’ın bir kolunun arasındaki alanda Maristan yer alır. Maristan büyük bir binalar topluluğudur.

²¹⁴Vaaz, sözlükte “öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak” anlamındaki va‘z “bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak” şeklinde tanımlanır. Bk. Hasan Cirit. (2012). “Vaaz”, *DİA*, XLII, 404.

²¹⁵Namazgâh, açık havada namaz kılmaya mahsus yerdir. Bk. Nebi Bozkurt. (2006). “Namazgâh”, *DİA*, XXXII, 357.

135

Yoksul hastalar şifa bulmak ümidiyle maristana sığınır. Bu hastanede yaklaşık altmış doktor çalışır. Doktorlar hastaları tedavi eder ve onlara ilaçlarını hazırlardı. Halife onların ihtiyaçlarını devlet hazinesinden karşılar.

Burada dârü'lmâristan adı verilen bir bina daha vardır. Cinnet geçirerek aklını yitirenler burada tedavi görürler. Doktorlar akılları yerine gelene kadar zincirlerle bağlı tutarlardı. Burada kaldıkları sürece halifenin vermiş olduğu maddi yardımlar geçinirdi. Halifenin doktorları bu hastaları ayda bir kontrol eder. Sağlığına kavuşanların ailelerine dönmelerine izin verirler. Halifenin iyilikleri yardımları Bağdat'a tedavi olmaya gelen bütün hastaları ve delileri kapsar. Zira halife sürekli iyilik yapmak niyetindedir.

Bağdat'ta 40 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Bunlar halifenin gölgesi altında güven, onurlu ve lüks bir hayat sürerler. Aralarında büyük âlimlerin, toplulukların ileri gelenleri ve din bilginleri vardır. Onların Bağdat'ta önemli on medresesi bulunur. Büyük medresenin başı üstad Sammel b. Ali er-Rebbani, Gaon Ya'kûb mesibesinin başıdır. O, Mûsâ'nın (as) ailesinden Laveyn'in soyundandır.

136

İkinci medresenin başına gelince o üstad Hananya'dır. Lavililerin lideri ve Mesibe'nin başkan vekilidir. Üçüncü medresenin başı üstad Dânyâl'dır. Dördüncü medresenin başı Hibr Azer'dir. Beşinci medresenin başı 'Îlâzer b. Samih bilim kurulunun başı olup, soyu Sammel Peygambere ulaşır. O ve kardeşleri ataları gibi Beytü'l-Makdis'de dinî metinleri güzel bir şeyle ve nameli olarak okurlardı. Altıncı medresenin başı üstad Haseday'dır. Lakabı Fahru'l Ahbar (din bilginlerinin iftiharî)'dir. Yedinci medresenin başı üstad Hacay'dır. Sekizinci medresenin başında üstad Azra yer alır. O mesibenin sekreteridir. Dokuzuncu medresinin başı üstad İbrâhîmdir. Künyesi Ebu Tahir'dir. Onuncu okulu ve Hitameye (es-süyum)'nin başı üstad Zekay b. Bestenay'dır.

Bu on üstad 'mutefikun' diye bilinirler. Kendi topluluklarının çıkarları dışında hiçbir şeyle ilgilenmezler. Haftanın her günü insanlar arasında vakit geçirip hüküm verirler. Tabi her biri kendi medresesinde yapar. Pazartesi gündüz vaktini bunun dışında tutmak gerekir. Çünkü o vakitte insanların sorunlarını çözmek üzere büyükleri olan Gaon Ya'kûb mesibenin başı ile toplantı yaparlar. Bu bilginlerin başı Dânyâl b. Haseday'dır. Lakabı "Calut'un başı efendimizdir." Müslümanlar onu

Dâvûdođlu efendimiz diye isimlendirirler. Çünkü elinde soyunu Kral Dâvûd'a ulaştığına dair bir belge vardır.

137

Onun otoritesi, Müminlerin emiri tarafından kendisine gönderdiği bir anlaşma mektubuna dayanır. Bu makam ailesine miras olarak gelir. Başkan seçimi ataması sırasında halife başkanlık mührünü milletin bütün bireylerini temsilen ona verir. Yürürlükte olan geleneğe göre Calut'un başkanı geçerken Yahudi ve Müslüman ayağa kalkarlar, eğer kalkmazlarsa yüz sopa cezasına çarptırılırlar.

Calut'un başı halifeyi ziyarete gittiğinde Yahudi ve Müslüman süvarilerde ona eşlik eder. Kortejin önüne birisi çıkıp şöyle seslenir; “*Efendimiz Dâvûdođluna yol açın!*” Başkan altın ve gümüş işlemeli bir kıyafet giymiş olarak asil atına biner. Başında üzerinde Halifenin sembolünün resmedildiği büyük bir sarık bulunur. Halife görününce halifenin kolunun yerini öpmeye koşar. O zaman halife ayağa kalkar. Onunla birlikte vezirler ve yakın çevresindeki diğer adamda ayağa kalkarlar, halifenin karşısında kendisine ayrılan koltuğa oturur.

Calut'un başının nüfus alanı Irak, Horâsan²¹⁶, Yemen, Mezopotamya'daki el-Cezîre, Ararat dağlarındaki Ermenistan yüksek dağlarla çevrili Alan ülkesi - İskender'in yapmış olduğu demir kapılardan girilebilir. Bu kapılar İskender'den sonra yıkılmıştır - Sibirya'daki Türkmen ülkesi, Gürcistan'daki Ceyhun nehri kıyısını, Semerkand sınırları içindeki Tibet ülkesini ve Hint ülkelerindeki bütün Yahudileri kapsar.

138

Bu saydığımız ülkelerin tamamında Kabbiler ve Hazanlar ancak Calut'un başı tarafından belirlenip atanırlar, atandıktan sonra başkanı görmek üzere Bağdat'a giderler. Ona uzak yerlerden hediyeler getirirler. Başkan Bâbil'in etrafında, çoğunluğu atalarından miras kalan geniş arazilere, tarlalara ve bahçelere sahiptir. Kendisinin mal varlığı himaye altında olup, mal varlığını kimse elinden alamaz. Onun uzak ülkelerden kendisine gelen hediyeler hariç otellerden ticarethanelerden ve çarşılarından elde ettiği büyük bir geliri vardır. Bu yüzden büyük bir servet sahibidir. Bunun yanında Tevrat ve Tâlmud'un hükümlerini çok iyi kavramış biridir.

²¹⁶ Horâsan, Kuzeydoğu İran'da bir eyalettir. Horâsan tarihte İran'ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin adı idi. Günümüzde bölgenin toprakları üç parçaya ayrılmış olup Merv (Mari), Nesâ ve Serahs yöresi Türkmenistan, Belh ve Herat yöresi Afganistan, kalan kısmı da İran sınırları içinde bulunmaktadır. En geniş kesim İran'ın elindedir. Bk. Osman Çetin. (1998). “Horâsan”, *DİA*, XVIII, 234.

Calut'un yeni başının atanması meşhur bir festivalle kutlanarak gerçekleşir. Calut'un başı halife tarafın sarayına konvoyla getirildi. O da binip halifelik sarayına yönelir. Konvoyunda yöneticiler ve soylular olurdu. Beraberinde halifeye ve saraydaki önde gelenlere vermek üzere harika armağanlar götürür. Halifenin huzura çıktığında ondan anlaşma yazısını teslim alır. Sonra halife elini yeni başkanın başının üzerine koyar. Ardında çevresinde büyük halk kitleleri olduğu halde özel konvoyuyla evine döner. Önünde borazanlar üflenir, davullar çalınır. Bundan sonra meclislerin başkanlarının seçilmesi için yeniden toplanılıp tören yapılır. Halifenin atadığı başkan meclislere atadığı başkanların başlarını elini koyar.

139

Bağdat Yahudileri içinde çok sayıda âlim ve zengin vardır. Burada yirmi sekiz sinagogları vardır. Bir kısmı Rusâf'a tarafından, bir kısmı da şehre akıp onu ikiye bölen Dicle nehrinin batı sahilindeki Kerh tarafında yer alır.

Re'sü'l- Câlût Sinagogu büyük bir binadır. Sinagogda altın ve gümüşle süslenmiş parlak boyalı resimlerin olduğu mermerler ve sütunlar vardır. Sütunların başları altın harflerle yazılmış mizmarlarla süslüdür. Sinagogun ön bölümünde mermerden yapılmış on basamaklı bir merdivenin üstünde Dâvûd'un ailesine mensup olan ve Calut'un başkanına ait bir taht vardır.

Bağdat'ın çevresi yirmi mil olup, etrafında bahçe, bostan ve hurmalıklar içinde benzerine Irak'ın diğer yerlerinde rastlanmayacak güzellikte bir şehirdir. Geniş bir ticaret hacmi vardır. Çeşitli ülkelerinden alış veriş yapmak için oraya tacirle gelirler. Bağdat'ta çok sayıda büyük felsefe bilgini, değişik sanatlarla ve her türlü bilimle bilgiyle ve sihir türleriyle ilgilenen bilginler vardır.

Gahigan şehri²¹⁷, Bağdat'tan iki günlük mesâfede (bu ismi Abbas Azari eklemiştir.) yer alır. Tevrat'ta geçen Rasen'dir. Burada 5 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Şehirde Rabbe'nin kabrinin bulunduğu büyük bir sinagog vardır.

140

Kabrinin altında öğrencilerine ait on iki mezarın bulunduğu bir mağara vardır. Bâbel şehri²¹⁸, Gahigan'dan bir günlük mesâfede yer alır. Şehir, büyük antik Bâbil'dir.

²¹⁷ Eserde yer alan Gahigan şehri ile kastedilen Gazigan'dır. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 141.

²¹⁸ Bâbel, Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehridir. Akkadca "tanrının kapısı" anlamına gelen Bâbil adı (bâb "kapı", ili "tanrının"), İbrânîce'de Bâbel/Bâvel, Persçe'de Babirus ve Grekçe'de Babylon şekillerinde kullanılmıştır. Şehrin adına ilk defa milâttan önce III. binyılın sonlarına ait Akkad vesikalarında rastlanır; ancak kuruluşunun çok daha önce olduğu tahmin edilmektedir. Bk. Sargon Erdem. (1991). "Bâbil", *DİA*, IV, 392.

Günümüzde kalıntıların dışında hiçbir şey kalmamıştır. Bu harabeler otuz mil boyunca devam ederler. Burada Buht Nasr'ın sarayının kalıntıları göze çarpar. İçinde çok sayıda akrep ve engerek yılanı olduğundan insanlar oraya girmeye korkarlardı. Bu kalıntılardan bir mil uzaklıkta bir Yahudi yaşamaktadır. Burada Yahudilerin sağlam süslü taşlarla ve pişirilmiş tuğlalarla yapılmış bir dua etmek için özellikle gittikleri Dânyâl Peygamber ²¹⁹ tarafından yapıldığı söylenen çok eski bir havrası vardır.

141

Bâbil'de Hananya, Mişael ve Azarya'nın atıldıkları ateş kuyusu vardır. Bu ateş kuyusu Buht Nasr'ın sarayının yakınındadır. Bâbil'in çevresindeki düzlük arazilere Buk'a Devra denilir. Burası herkes tarafından bilinen bir yerdir.

Hilla şehri²²⁰, Bâbel'den beş mil mesâfede yer alır. Burada 10 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Şehirde dört tane sinagog vardır. Birincisi, üstad Me'ir Sinagogu olup kabri de içindedir. İkincisi üstad Zeir Barhama sinagogu olup onunda kabri sinagogdudur. Yahudiler her gün bu sinagoglarda dinî ayinlerini yaparlar.

Hilla'dan dört mil mesâfede Burs Nimrod diğer adıyla Burc-u Tefferika yer alır. Allah dilleri burada birbirinden ayırıp farklılaştırmıştır. Kule, insanların acir adımı verdikleri tuğlalarla inşa edilmiştir.

142

Temelinin uzunluğu iki mil, eni iki yüz kırk ziradır. Kulenin tamamında yukarı çıktıkça her on zirada bir gözetleme yapılmıştır. Kulenin tepesinde yirmi mil genişliğinde alan görülür. Çünkü çevresi alçak ve düzlüktür. Yıldırımın düşmesiyle kulenin yıkıldığı söylenir.

Naphaha şehri, Burs Nimrod'dan yarım günlük mesâfede yer alır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Üstad İshâk Nefaha'nın havrası ile kabri buradadır.

Naphaha'dan üç fersâh uzaklıkta Fırat nehrinin kenarında Hezekiel sinagogu yer alır. Sinagog altmış odalı büyük bir binadır. Her birinde bir burç vardır.

²¹⁹Dânyâl Peygamber, Kitâb-ı Mukaddes'e göre Benî İsrâil peygamberlerinden olan kutsal kitap yazarlarından biridir. Dânyâl'in hayatı hakkındaki bilgi, Ahd-i Atık'te kendisine nisbet edilen Daniel kitabında bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Dânyâl, milâttan önce VI. yüzyılda Bâbil sarayında yaşamış bir yahudi peygamberidir; İsrâiloğulları'nın Yahuda kabilesinden ve kral zürriyetindedir. Bk. Ömer Faruk Harman. (1993). "Dânyâl", *DİA*, VIII, 408.

²²⁰ Eserde yer alan Hilla şehri ile kastedilen Hille'dir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 141.

143

Bu odaların en büyüğünün ortasında bir minber vardır. Arkasında Buzi el-Kâhin'in oğlu peygamber Hazekiel'in kabri vardır. Kabrin tavanında büyük bir kubbe vardır. Kubbesi bu yapının güzelliğinin göstergesidir. Onun Yehûza Kralı Yukni'ye tarafından yapıldığı söylenir. Kralı Yukni'nin bu binayı Bâbilli Kral Evil Merudâh'ın halkından 30 bin kişinin esaretine son verip onları serbest bırakmasının ardından inşa etmiştir. Hazekiel'in kabri Fırat'ın Kebar adı verilen bir kolu üstündedir. Kral Nukniye'nin ve burayı inşasında yardım edenlerin isimleri mezar taşının üstünde, peygamber Hazekiel'in ismi taşın en uç kenarına kazınmıştır. Bu kabir Yahudiler tarafından kutsal kabul edilmekte, Yılbaşı ve kefarete bayramı arasında dua ve ibadet etmek için en uzak ülkelerden ziyarete gelirler.

144

Kabrin yanında kitaplarla dolu bir oda vardır. Buradaki bazı kitapların tarihî II. Mâbed dönemine kadar gittiği söylenir. Kütüphanede mirasçısı olmayan kimselerin sinagogda kullanılmak üzere vakfettiği kitaplar da vardır. Peygamberin mezarının çevresinde bir grup vardır. Bunların görevi Hazekiel'ye peygamberin kabrinin ziyaret etmeye adayan tarz ve Madi Ülkelerinden gelen ziyaretçilere yardımcı olup onlara rehberlik yapmaktır. Bu kabrin ziyaretçileri arasında bazı Müslümanlar da vardır. Buraya dua edip namaz kılmaya gelirler. Gönüllerinde ona karşı büyük bir saygı barındırırlar. Hazekiel'in makamına kendi dillerinde Daru'l-Meliha derler. Bu kabrin gayrimenkullerden ve tarlalardan oluşan geniş vakıfları vardır. Onların kral Yukniye'den miras kaldığı söylenir. Müslümanların halifesi Muhammed (el-Mustafa) ülke yönetimine geçince kabrin bu vakıflardan yararlanmasına destek oldu.

145

Hazekiel'in kabrinden yarım mil uzaklıkta altında Hananya, Mişail ve Azarya'nın mezarlarının olduğu kubbeler vardır. Bu yapılar savaş günlerinde dahi Müslümanlar ve Yahudiler tarafından korunur.

Buradan üç günlük mesâfede Kotsanat şehri²²¹ yer alır. Burada üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Buradan salihlerden ve rabilerden Babe, Hena, Sina, Yûsuf Bar Haman'ın kabirleri vardır. Bu kabirlerde her gün ibadet edilen sinagogları vardır.

²²¹ Eserde yer alan Kotsanat şehri kastedilen Kotsonat'dır. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 145.

Buradan üç günlük mesâfede Peygamber Nahum el-Kûşi'nin kabri yer alır. Buradan bir günlük mesâfede el-Karm yer alır. Haseday, Akıba ve büyük bilgilerin kabirlere el-Karmda'dır. Buraya yarım mil mesâfede çölün ortasında Rabbilerden Dâvûd, Yehûza, Ebai, Kürdüye, Sahvere ve İdanın mezarları vardır.

Buradan bir günlük mesâfede Nahr Raga yer alır. Yehûza kralı Sağdukiya'nın kabri buradadır.

146

Kuffa şehri²²², Nahr Raga'dan bir günlük mesâfede yer alır. Şehirde 7 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Burada Yahudi sinagogu bulunan Yehûza Kralı Yukniye'nin mezarı vardır. Şehirde Müslümanlara ait büyük bir cami vardır. Caminin avlusunda Hz. Muhammedin damadı İmam Ali b. Ebû Talip'in kabri buradadır. Müslümanlar burayı kutsal sayarlar ve ziyarete gelirlerdi.

Sura şehri, Kuffa'dan yarım gün mesâfede yer alır. Adı Tamud'dan Mata Mehasya'dır. Eskiden burası Calut'un başkanının ve Yahudi meclisinin merkeziydi. Burada kabri bulunanlar: Üstad Şerira, üstad Hay, üstad Sa'diye, üstad Samuel b. Hafni el-Kâhin, Safeniye b.Kuşî b. Hafni el-Kâhin, Safeniye b. Kuşî b. el-Nebi Cedeliye ve şehir yıkılmadan önce Kral Dâvûd'un soyundan gelen Calut'un başkanlarının ve Yahudi bilginler meclisinin liderlerini mezarları da buradadır.

147

Şhafjatip şehri²²³, Sura'ya iki günlük mesâfede yer alır. Yahudiler buraya toprağını ve taşlar Kudüs'den getirdikleri bir sinagogları vardır.

Şhafjatip'dan on beş günlük mesâfe sonrasında çöl yolundan gelip Yemen'e gitmekte olan yolcu kabilelerinin toplandığı Hille dönemeci vardır. Yemen topraklarında Şinar'a yirmi bir günlük mesâfe vardır.

148

Şinar, Yemenin kuzeyinde yer alır. Bu çölde Teyma²²⁴ aşiretlerinden biri olan Beni Rekkâb'ın kamp yerleri vardır. Yahudilerin âlimleri Hanan Teyma'da burada oturur.

²²² Eserde yer alan Kuffa şehri ile kastedilen Kûfe'dir. Güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından kurulan şehirdir. Bâbil harabelerinin güneyinde Fırat'ın batı kenarında kurulmuş olup Necef ile Kerbelâ arasında ve Hîre'nin 5 km. kuzeyindedir; Bağdat'tan uzaklığı ise 170 kilometredir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 146; Casim Avcı. (2002). "Kûfe", *DİA*, XXVI, 339.

²²³ Eserde yer alan Şhafjatip şehri kastedilen Şefyâsîb'dır. Bk .E. Haddad, a.g.e. , 147.

²²⁴Teyma, Arabistan'ın kuzeybatısında tarihî bir şehirdir. Tarihî milâttan önce 2000 yıllarına kadar iner. Teymâ'dan ilk defâ bahseden milâttan önce VIII. yüzyıla ait Akkad tabletlerine göre Kuzey

Şinar, altı günlük mesâfede geniş bir bölgedir. Şehir kuzey dağları arasında yer alır. Hiçbir yabancı otoriteye boyun eğmeyen sağlam korunaklı büyük kaleleri vardır.

Komşu ve müttefiki olan Araplarla birlikte kazanç sağlamak ve akımlar düzenlemek için uzak yerlere kadar giderler. Bu Araplar bedevi²²⁵ bir yaşam sürerler. Çadırlarda kalır, ev inşa etmeyi bilmezler. Yemen topraklarına devamlı olarak akımlar düzenlerler.

Burada yaşayan Yahudilerden komşuları çekinirler. Yahudilerin bir kısmı tarımla meşgul olurken diğer kısmı da hayvancılık yapar. Geniş arazileri vardır. Başkanları Yahudilerden öşür²²⁶ vergisi alır. Bu vergiyle okullarını çekip çeviren bilim adamlarının “el-Bukain” diye bilinen dervişlerinin ihtiyaçlarını karşılarlar. Bukayiler tam bir zâhiddir ve inziva hayatı yaşarlar. Ne et yerler ne şarap içerlerdi. Siyah elbiseler giyer ve barakalarda mağaralarda barınırlar. Cumartesi ve bayram günleri hariç vakitlerinin çoğunu oruçlu geçirirler. Dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Yahudi kardeşlerine dua ederler.

149

Bu ülkenin merkezi Tenâcüm'dür. Çevresinde yaklaşık kırk kasaba, iki yüz kadar köy ve yüz mezra²²⁷ vardır. Burada 3 bin Yahudi yaşamaktadır. Korunaklı bir şehir olup genişliği on beş mildir. Şehrin ortasında tarlalar, çiftlikler ve başkan Süleymân'ın sarayı vardır. Bu şehirlerden biri olan Tilmas iki dağın arasında büyük bir şehirdir. Burada 100 bin Yahudi yaşamaktadır. Şehirde âlim, filozof ve zengin kimseler vardır.

Tilmas- Hayber²²⁸ arası üç günlük mesâfedir. Hayber'de Raubin, Cad Mişa kabilelerinin soyundan geldiğini söyleyen bir grup Yahudi bulunur. Bu kabileler Asûr Kralı Sam Nasr tarafından yerlerinden sürülünce bu bölgeye yerleşmişler, şehirler ve kaleler inşa etmişlerdir. Buradaki Yahudiler komşularıyla sürekli olarak savaş halindedir. Mesâfesi on sekiz güne ulaşan uçsuz bucaksız bir çölün ötesinde korunurlar. Bu sayede kendilerine yönelen düşmanların erişemeyecekleri bir

---

Arabistan halkı gibi Teymâlîlar da göçebe olup hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Ayrıca ticaret yollarını kontrol altında tuttukları için zenginleşmişlerdi. Bk. Elnure Azizov. (2012). “Teyma”, *DİA*, XLI, 53.

²²⁵ Bedevi, Çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konar göçer olarak yaşayan Araplar'a verilen addır. Bk. Mustafa Fayda. (1992). “Bedevi”, *DİA*, V, 311.

²²⁶ Öşür, Toprak ürünlerinden alınan zekâtdır. Bk. Mehmet Erkal. (2007). “Öşür”, *DİA*, c. 34, s. 97.

²²⁷ Mezra, Ziraat yapılan küçük toprak parçasını ifade eden bir terimdir. İlhan Şahin. (2004). “Mezra”, *DİA*, XXIX, 546.

²²⁸ Hayber, Hicaz'da Medine-Sûriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezidir. Bk. Muhammed Hamîdullah. (1998). “Hayber”, *DİA*, XVII, 20.

konumdadırlar. Hayber de 50 bin Yahudi olup aralarında âlimler vardır. Halk Şinar'a, Hind ülkesine komşu olan Yemen'e sürekli saldırı halindedirler.

Hayber'den yirmi beş günlük mesâfede Yemen topraklarında Feyra yer alır. Şehirde 3 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

Buraya yedi günlük mesâfede Wasit yer alır. Burada 10 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Onlardan biri Kadı Rabbi Neydan'dır.

150

Basra şehri²²⁹, Wasit'ten on beş günlük mesâfede yer alır. Basra, Dicle nehrinin kenarında yer alır. Burada 10 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Aralarında âlim ve zengin kimseler vardır.

Basra, Samara nehrine iki günlük uzaklıktadır. Samara, Acem ülkesine sınırdır. Burada bin beşyüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Kral Erdeşir'le görüşmek için Kudüs'ten gelirken yolda ölen Azra el-Kâhin el Katib'in buradadır.

151

Kabrinin yanında Yahudilere ait büyük bir sinagogla, Müslümanlara ait bir cami vardır. Bunlar burayı kutsal sayarlar, burada dua etmek ve namaz kılmak için ziyarete gelirler. Müslümanlar ve Yahudiler birbirleriyle iyi geçinirler.

Chuzistan şehri²³⁰, Samara'dan dört günlük mesâfede yer alır. Tevrat'ta E'lam diye geçer. Burası büyük bir şehirdir. Şehrin bir kısmı harabe olup kimse yaşamamaktadır. Bu harabelerin ortasında Şuşan kalesi vardır. Burada ..... sarayının kalıntıları vardır. Saray, büyük görkeminin yansıması eski bir yapıdır. Şehri, Dicle'nin kollarından biri olan Evlay nehri ikiye böler. Şehrin iki yakasını bir ahşap köprü birleştirir. Burada 7 bin kadar Yahudi ve on dört sinagogları bulunur. Sinagogların birinde Dânyâl Peygamberin kabri vardır.

152

Dânyâl Peygamberin, kabrinin ilginç bir hikâyesi vardır. Hikâyeye göre Yahudiler şehrin çarşılarının, ticarethanelerinin ve zengin evlerinin bulunduğu

²²⁹Basra, Güney Irak'ta Hz. Ömer tarafından kurulan bir şehirdir. Bağdat'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır. Basra Keldâniler zamanında Teredon, Sâsâniler devrinde Vehiştabâd Erdeşir diye bilinen şehrin Araplar'ın Hureybe dediği harabeleri üzerinde 14 (635), 16 (637) veya 17 (638) yıllarında kurulmuştur. Bk. Abdülhâlik Bakır. (1992). "Basra", *DİA*, XVI, 108.

²³⁰Eserde yer alan Chuzistan şehri ile kastedilken Hüzistan'dır, İran'ın güneybatısında bir eyaletidir. Çöl görünümlü yaylalarında dolaşan bedevî Arap kabilelerinden dolayı İranlılar'ın 1925'e kadar "Arabistan" dedikleri Hüzistan'ın batısında Irak, güneyinde Basra körfezi, kuzeyinde Zagros sıradağları yer alır; Îlâm (Kırmanşâhân), Lûristan (Hürremâbâd), Çehârmahal, Bahtiyârî, İsfahan ve Fars bölgeleriyle çevrilidir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 151; Recep Uslu. (1998). "Hüzistan", *DİA*, XVII, 436.

bayındır tarafında otururlar. Kentin diğer tarafına gelince orada ne çarşıları ne ticarethaneleri, ne bahçeleri olan kısmında fakirler oturur.

Fakir olan tarafı, lüks ve bolluğun Dânyâl Peygamberin kabrinin birinci tarafta olması nedeniyle bereketiyle olduğunu inanmaya itmiş. Bu yüzden ısrarla Dânyâl Peygamberin nâaşının kendi taraflarına taşınmasını talep etmişler. Diğer taraf doğal olarak bu isteği reddetmiş. Bunun üzerine iki gurup arasında uzun süre devam eden çekişmeler ve tartışmalar baş göstermiş.

Dânyâl Peygamberin nâaşını dönüşümlü olarak bir sene bir tarafta bir sene de diğer tarafta kalması şartıyla anlaşılabilir. Araplar da büyük Fars sultanı olarak bilinen ve yirmi beş beyliği yöneten Melikşah'ın oğlu Sencer Şah onları yenilgiye uğratana kadar durum böyle devam etti. Sencer Şah dört ay dört günlük bir süre sultanlık yapmıştır. Samara nehrinden Semerkand'a, Gûzan nehrinden, Nîşâbur'a, Madiye ve Hibtûn dağlarına ve misk ceylanının çok olduğu ormanları olan Tibet'e kadar hâkimdir. Bu Acem kralı İmparator Sencer Şah şehre girince halkının Dânyâl Peygamberin nâaşını nasıl köprüden geçirdiklerini ve nâaşın ardında çok sayıda Müslümanla Yahudilerin yürüdüğünü ve nâaşını nasıl birbirlerine devrettiklerini gördü. Onlara şöyle dedi;

“ Böyle küçük düşürücü bir davranış bir peygamberin saygınlığıyla örtüşmez”.

Sonra onlara nehri her iki taraftan eşit bir şekilde ölçmelerini, peygamberin nâaşını cam bir tabuta koyup tabutu köprüünün ortasında demir zincirlerle bağlanmasını istedi. Bu noktada dua ve ibadet etmek isteyen Yahudi veya diğer ziyaretçiler için bir ibadethane yapılmasını emretti. Aynı zamanda peygambere saygısından dolayı tabutun her iki tarafından bir millik mesâfede balık tutulmasını yasakladı.

153

Dânyâl peygamberin nâaşım günümüze kadar hala bağlı bir şekilde görülmektedir.

Rudbâr şehri, Chuzistan'a üç günlük mesâfede yer alır. Burada 20 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Aralarında çok sayıda zengin ve bilgin kimseler vardır.

Nihâvend şehri²³¹, Rudbâr'dan iki günlük mesâfede yer alır.

²³¹Nihâvend, İran'da tarihî bir şehirdir. İran'ın batısında Hemedan şehrinin 60 km. kadar güneyinde Gâmâsâb (Gâmesiyâb) suyunun bir kolu üzerinde denizden 1790 m. yüksekte kurulmuştur. İran'ın batısındaki Kirmanşah'ı, ülkenin merkezî kesimindeki İsfahan'a bağlayan yol üzerinde bulunması

Nihâvend yanında İslâm dinine inanmayan bir topluluğun oturduğu İnkârcıların Toprağı yer alır. Buranın halkı erişilmesi zor dağlarda korunurlar. Haşhaşilerin şeyhine itaat ederler.

154

Aralarında 4 bin kadar Yahudi bulunur. Buradaki Yahudiler de onlar gibi dağlarda yaşarlar, akınlarında ve savaşlarında onlara eşlik ederler. Onlar çok güçlüler, kimse onlara karşı savaşılamaz. Burada yaşayan Yahudiler Bağdat'taki Calut'un başkanına tabidirler.

Emadia şehri²³², Nihâvend topraklardan beş günlük mesâfede yer alır. Şehirde 25 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Onlar Madi ülkesi sınırındaki Hıbtûn dağlarına dağılmış yüz kadar Yahudi topluluğundan oluşur. Buranın Yahudileri Asûr kralı Şam Nasr tarafından esir alınmış olan birinci sürgünün devamıdır. Kendi aralarında Tercün diliyle konuşurlar. Aralarında birçok bilgin vardır.

Emadia Acem ülkesinin sınırlarına bir günlük mesâfededir. Buranın Yahudileri İslâm ülkesindeki diğer Yahudiler gibi Müslümanlara cizye verirler. Cizyenin miktarı bir dinar²³³ veya ona denk 1/3 bir mareveddin olup on beş yaşına kadar ödemekle yükümlü olurlar.

İmâdiye'de on sene önce Dâvûd İbn Ruhi'nin fitnesi ortaya çıktı. Dâvûd Bağdat'ta Calut'un başkanı Haseday'dan ve Ya'kûb meclisini başkanından eğitim aldı. Tevrat, Tâlmud, fıkıh²³⁴ ve diğer ilimlerde yetkin biri haline geldi. Müslümanların dilini ve edebiyatını iyi derecede öğrendi. Sihirbazlıkta ileri bir düzeye ulaştı.

155

Acem kralına isyan etmeyi aklına koydu. Bu nedenle Hıbtûn dağlarında oturan Yahudileri, ... oturan Hıristiyan savaşçıları toplayıp acemleri oradan atmayı

şehrin önemini arttırır. Tarihî antik çağlara kadar inen şehir Sâsâniler devrinde önemli bir merkez haline almış ve yönetimi Kârin ailesine verilmiştir. Bk. İbrâhîm Sarıçam . (2007). "Nihâvend", *DİA*, XXXIII, 39.

²³²Eserde yer alan Emadia şehri ile kastedilen İmâdiye'dir. Bk. E.Haddad, a.g.e. , 151.

²³³Dinar, İslâm altın para birimidir. Kelime Grek-Latin menşeli denariustan (aureus) Arapça'ya geçmiş ve İslâm dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılmıştır. Ağırlığı bir miskal olarak darbedildiğinden bu adla da anılan dinar (çoğulu denânîr) aslında bir Bizans para birimidir. Constantin tarafından solidus adıyla basılan nizamî olarak 4,5479 gr. ağırlığındaki bu altın sikke daha sonra nomisma, besante, denarion xriseon veya denarius aureus adlarıyla anılmış, Câhiliye devrinde Sûriye ile Dinî münasebetlerde bulunan Mekkeliler tarafından kullanılmıştır. Bk. Halil Sahillioğlu. (1994). "Dinar", *DİA*, IX, 352.

²³⁴Fıkıh, İslâm ibadet ve hukuk ilmidir. Sözlükte "bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak" mânasına gelen fıkıh kelimesi ilim, fehim gibi yakın anlamlı diğer kavramlara göre daha özel bir anlam taşır. Bk. Hayreddin Karaman. (1996). "Fıkıh", *DİA*, XIII, 1.

kafasına koydu. Davetini Yahudiler arasında batıl²³⁵ deliller öne sürerek yaymaya başladı. Şöyle diyordu; “ *Allah beni Kudüs’ü fethetmem ve sizi kölelikten kurtarmam için gönderdi.* “ Avam Yahudi halkından bir gurup inanıp onu beklenen Mesih sandılar.

Dâvûd’un meselesi büyüüp sözleri Acem sultanın kulağına gidince Dâvûd’un getirilmesi için haber yolladı. Bunun üzerine Dâvûd korkmadan, ürkmeden sultanın karşısına çıktı. Sultan ona: “ *Senin Yahudilerin kralı olduğun doğru mudur?* “, dedi. Dâvûd “ *evet*” dedi.

Bunun üzerine sultan hemen onu tutuklatıp Kızılızan nehri kenarında yer alan Taberistân’daki²³⁶ büyük hapishaneye atılmasını emretti.

Sultan, Dâvûd’u bu hapishanede ömür boyu zincire vurulmuş olarak tutmak istiyordu. Sultan, kendisine kaşı isyan bayrağını çekmiş olan taraftarların meselesini görüşmek üzere yakın çevresiyle toplantı yapıyordu. O da ne! Dâvûd zincirlerden kurtulmuş bir halde karşısında duruyordu. Herkes olduğu yerde dondu kaldı. Bunun üzerine sultan ona şöyle dedi:

156

“ *Buraya nasıl geldin? Kim serbest bıraktı seni?* “ Dâvûd ona şöyle cevap verdi:” *Bilgeliğim ve deham. Aslında ben senden korkmuyorum Vezirlerinden de çekinmiyorum.*” Sultan askerlerine Dâvûd’u tutuklamalarını emretti. Ancak askerler onun sesini duyuyorlar fakat onu görmüyorlardı. Sultanı bu durum korkuttu. Bu sırada Dâvûd’un şöyle dediğini işitmiş; “ *Ben şimdi kendi yoluma gidiyorum.* “

Dâvûd’un mekânı terk ettiğine herkes tanık oldu. Nehrin kenarına varana kadar sultanla vezirleri takip ettiler. Dâvûd’un suya attığı şalını üzerinde diğer kıyıya geçtiğini görünce, askerlerine peşine düşmelerini emretti. Askerler kayıklara binip diğer kıyıya geçtiyseler bile Dâvûd’u bulamadılar. Böylece Dâvûd’un büyük bir sihirbaz olduğunu anladılar.

Dâvûd’a gelince o, bazı sihirli sözler fısıldayıp Allah’ın gizli ismini okumuş ve böylece bir günde on günlük mesâfe kat etmişti. Dâvûd, İmâdiye’ye ulaşmış olan

²³⁵ Batıl, Gerçeğe uymayan inanç, hüküm ve düşünceleri ifade eden terim, hakkın karşıtıdır. Bk. Fahrettin Olguner. (1992). “Bâtıl”, *DİA*, V, 147.

²³⁶ Taberistân, İran’ın kuzeyinde günümüzde Mâzenderan adını taşıyan eyalettir. Eski Pehlevî sikkelerinde Tapurstân, İslâm kaynaklarında Taberistân adı verilen bölge XIII. yüzyıldan itibaren daha ziyade Mâzenderan adıyla anılmıştır. Kuzeyindeki Hazar denizi kıyılarından başlar ve asıl İran platosundan Elburz dağları ile ayrılır. Sâsânîler devrinde “ispehbed” unvanını taşıyan valiler tarafından yönetilen Taberistân, dağlık ve ormanlık yapısından dolayı İran coğrafyasında İslâm fetihlerinin en zor ilerlediği bölgelerden biri olmuştur. Bk. Osman Gazi Özgüdenli. (2010). “Taberistân”, *DİA*, XXXIX, 323.

biteni taraflarına anlattı. Onlarda onun bu mahareti karşısında korku ve şaşkınlık yaşadı. Acem sultanı Bağdat halifesine Dâvûd'un durumunu haber gönderdi ve halifeden Bağdat'ta bulunan Calutun başkanı ile mesibenin önde gelenlerinin Dâvûd üzerinde nüfuslarını kullanmaları için aracı olmasını istedi. Böylece Dâvûd'un yaptıklarından ve isyanından vazgeçmesini aksi halde krallığındaki bütün Yahudilerden intikam alınmasını emredip onların kökünü kazayacağını bildiren bir mektup yazdı.

Bu sebeple Acem ülkesindeki Yahudiler büyük sıkıntı yaşadılar. Bağdat'taki Calut'un başkanına ve Mesibenin önde gelenlerine kendilerini muhakkak bir yok oluştan kurtulmalarını teşvik etmek; Dâvûd'u doğru yola yönlendirerek suçsuzların kanının akmasının önüne geçmeleri için bir mektup yazdılar.

Calut'un başkanı ve Mesibenin ileri gelenleri Dâvûd'a bir mektup yazdılar. Mektup 'da Dâvûd'un zırvaladığını ve bir sersem olgunu anlattılar. Mektuplarını şu sözlerle bitirdiler:

157

“İyice bilesin ki! Mesih'in ortaya çıkma zamanı henüz gelmedi. Elimizde onun ortaya çıkışının yakın olduğuna dair bir işaret bir kanıt bulunmamaktadır. Bu şiddetle başkaldırmayla gerçekleşecek bir şey değildir. Senden yaptığın şeyden vazgeçmeni talep ediyoruz. Yoksa seni İsrailoğulları toplumunda aforoz²³⁷ ederiz”.

Bu mektubun bir örneğini de Dâvûd'a göndermeleri için başkan Zekay'a ve Musul da bulunan münecim²³⁸ lakaplı Yûsuf'a gönderildi. Başkan ile Yûsuf emri yerine getirip Dâvûd'u uyardılar. Fakat kimse onu ikna edemedi, sapkınlığından ve saçmalıklarından vazgeçmedi.

Acem kralının taraftarlarından olan Selçuklu emiri Zeynüddin yönetime gelince Dâvûd'u ortadan kaldırmak için bir plan kurdu. Dâvûd'un kayınpederini çağırıp Dâvûd'u öldürürse kendisine 10 bin dinar vereceğini bildirdi. Kayınpederi Dâvûd'u yatağında uykuya daldığında boğazladı. Dâvûd'un işi işte böyle bitip Yahudiler kötülüğünden kurtuldular. Yinede Acem sultanı krallığındaki Yahudilerden intikam almaya devam etti. Yahudilerde Calut'un başkanına kendileri hususunda sultanı ikna etmesini istedi. Calut'un başkanı Acem kralını memnun eden

²³⁷ Aforoz, Kilise hukukuna göre, yetkili dinî şahsiyetler veya meclisler tarafından suçlu görülen bir hristiyanın cemaatten çıkarılmasıdır. Bk. M. Süreyya Şahin. (1988). “ Aforoz “, *DİA*, c. 1, s. 412.

²³⁸ Münecim Âlemin yıldızlar tarafından yaratılıp yönetildiğini, yıldızların konum ve hareketlerine dayanarak gaybî bilgilere sahip olduklarını ileri sürenlere verilen isimdir. Bk. Mustafa Sinanoğlu. (2006). “Münecim”, *DİA*, XXXII, 6.

bir mektupla birlikte 100 bin dinardan oluşan büyük bir meblağ gönderdi. Bunun üzerine kral af fermanını çıkardı. Böylece ülke rahata kavuştu.

158

Bir yolcu İmâdiye dağından doğuya doğru on günlük mesâfe kat edince Hemedân şehrine²³⁹ ulaşır. Tevrat da geçen büyük Madi şehridir. Burada 50 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Sinagogunda Merdhay ile Esteri'n kabri vardır.

Taberistân şehri, Hemedân dört günlük mesâfede Arap yarımadasında yer alır. Kızıluzun nehri kıyısındadır. Burada 4 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

İspahân şehri²⁴⁰, Taberistân'dan yedi günlük mesâfededir. Büyük bir şehir olan İsfapân krallığın taht merkezidir. Çevresi oni ki mil olan şehirde 15 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

159

Taberistân, Bağdat'taki Calut'un başkanınca Acem Yahudilerine vekil olarak tayin edilen başkan Serşalum'un oturduğu yerdir.

Shiraz şehri²⁴¹, Taberistân'dan dört günlük mesâfede yer alır. Burada 10 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

Gazze şehri²⁴², Shiraz'dan yedi günlük mesâfede Kızıluzun nehri kıyısındaki yer alır. Burada 8 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Önemli bir ticaret şehri olan Gazze'ye her milletten tacirler gelirdi. Gazze, geniş arazilere yayılmıştır.

²³⁹ Hemedân, Batı İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalettir. Hemedan, Herodotos'tan öğrenildiğine göre Kral Deiokes (m.ö. 728-673) tarafından milâttan önce VII. yüzyılda Med İmparatorluğu'nun başşehri olarak kurulmuştur; kalıntılarından, ilk şehrin bugünkü Hemedan'ın güneydoğusunda Elvend'in sol tarafındaki Mûsâllâ tepesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. İç içe yedi surla çevrilmiş olan şehir, Medler'in Bâbilliler'le birlikte Asûrlular'ı yenmeleri üzerine önem kazandı. Bk. Tahsin Yazıcı. (1998). "Hemedân", *DİA*, XVII, 183.

²⁴⁰ Eserde yer alan İspahan şehri ile kastedilen İsfahan'dır. İran'ın dördüncü büyük şehri ve aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Adı Arapça kaynaklarda Sibâhân, İsbahân ve bazı eski Farsça kaynaklarda Sipâhân şeklinde geçer. Genellikle kabul edildiğine göre kelimenin sözlük anlamı "-atlı-askerler" olup şehir, Sâsânî ordusu bir savaş çıktığında önündeki düzlükte toplandığı için bu adla anılmıştır. Merkezî İran platosunu sulayan Zâyenderûd nehrinin sol sahilinde ve Yahûdiye'ye yaklaşık 2 mil mesâfedeki eski Gaba / Gay, Gey (Ar. Cey) şehrinin yerinde kurulmuştur; bundan dolayı bölgede kesilen bazı İslâmî sikkelerde Cey ismine de rastlanır. Bk. E.Haddad, a.g.e. , 159; Osman Gazi Özgüdenli. (2000). "İsfahan", *DİA*, XXII, 497.

²⁴¹ Eserde yer alan Shiraz şehri ile kastedilen Şirâz'dır. İran'ın güneyinde tarihî bir şehirdir. İran platosunun güneyinde Fars idarî bölgesinin (ustân) ortasında İran körfezini kuzeyde İsfahan, Kum, Hemedan ve Rey, doğuda Yezd ve Kirman gibi şehirlere bağlayan tarihî ticaret yolu üzerinde denizden yaklaşık 1.600 m. yükseklikte ve Zağros dağları arasındaki bir düzlükte yer almaktadır. Hz. Ömer döneminin (634-644) sonlarına doğru Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Osman b. Ebû'l-Âs tarafından fethedilmiştir (Belâzürî, s. 563). Şehrin bugünkü yerleşim alanının, tarihî çok daha eskilere uzanan bir yerleşimin kalıntıları üzerinde 74 (693) yılında Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi'nin kardeşi Muhammed b. Yûsuf veya daha sonra amcasının oğlu Muhammed b. Kâsım tarafından kurulduğu kaydedilmektedir. Bk. E. Haddad, a.g.e. 159; Osman Gazi Özgüdenli. (2010). "Şirâz", *DİA*, XXXIX, 182.

Samarkant şehri²⁴³, Gazze'den beş günlük mesâfede Acem krallığını sınırında yer alır. Burada 50 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Şehirde çok sayıda bilgin ve zengin kimseler vardır.

160

Bağdat'taki Calut'un başkanının kendilerine vekil olarak atadığı başkan Avbediye buradadır. Tibet, Samarkant'dan dört günlük mesâfede yer alır. İçinde mis geyiği görülen ormanları vardır.

Naysabur şehri²⁴⁴, Tibet'ten yirmi beş günlük bir yolculukta Guzan nehri kıyısındaki yer alır. Naysabur Yahudileri Asûr kralı Şam Nasr 'ın esir aldığı dört İsrail kabilesinin soyundan geldiklerini öne sürmektedirler. Bu kabilelerden Zevul'un Neferi ve Aşir olup Tevrat'ta onlarla ilgili şöyle denilmiştir; Asûr kralı İsrailoğullar'ını Asûr'a götürdü. Onları Halah'a, Guzan nehri kıyısına ve Madi şehirlerine yerleştirdi.

Toprakların genişliği yirmi günlük bir yolculuk mesâfesindedir. Bir tarafı dağlarla diğer tarafı Guzan nehri ile çevrili korunaklı olan şehirlerdir. Bu Yahudilerin, Müslümanların Küffârut-Türk (Kafir Türkler) diye isimlendirdikleri müttefik kabileler vardır. Onlar sayıları tam belirlenememiş göçebe topluluklardır. Çölde yaşarlar, göğe taparlar. Yemekleri pişirmeden yerler. Ekmek ve şarabı bilmezler. Burunları basık olup nefes alıp verdikleri iki küçük burun delikleri vardır. (tam tercümesi şöyle; yüzlerindeki burun yerinde havayı soludukları iki küçük delik vardır.) Bu topluluk et yediklerinde bunun temiz (helal) hayvandan mı yoksa kirlili (haram) hayvandan mı olduğuna bakmazlar. Yahudilerle ilişkilerinde dostluk ve samimiyet hakimdir.

161

Küffârut- Türk'ler onbeş sene önce Acem ülkesine çok büyük bir orduyla saldırdılar. Rey'i istila edip halkını kılıçtan geçirdiler. Şehirde ne varsa talan ettiler.

²⁴² Gazze, Güneybatı Filistin'de bugün Gazze şeridi denilen bölge ve merkezidir. Gazze tarih boyunca Filistin topraklarındaki idarî birimlere bağlı kalmış, ancak Dinî münasebetlerini daha çok Mısır'la geliştirmiştir. Eskiden ihraç edilen mallar develerle Kahire'ye ulaştırılırdı. Süveyş Kanalı'nın açılmasından önce Mısır, Sûriye ve Anadolu'dan gelen ticaret ve hac yollarının birleşme noktası olarak çok hareketli günler yaşamıştır. Tarih boyunca devamlı el değiştiren Gazze, Bizanslılar zamanında önemli bir ticaret merkezi ve bu arada Mekke'den gelen tüccarların da uğrak noktası idi. Müfessirler, Kureyş sûresinde bahsedilen yaz ve kış seferlerinde kışın gidilen yerin Gazze olduğunu söylemektedirler. Bk. Mustafa L. Bilge. (1996). "Gazze", *DİA*, XIII, 534.

²⁴³ Eserde yer alan Samarkant şehri ile kastedilen Semerkand'dır. .Bk. E. Haddad, a.g.e. , 159.

²⁴⁴ Eserde yer alan Naysabur şehri ile kastedilen Nişâbur'dur. Bk. E.Haddad, a.g.e. , 161.

Sonra elde ettikleri ganimetleri yanlarına alıp dağlarına döndüler. Bu anlamda Acem ülkesinde meydana gelen ilk olaydır.

Bu kıyımın haberleri Acem kralının kulağına gidince tepesi attı ve bu çölün ötesinden gelip ülkesini gafil avlayan kabilelerin kökünü kazayacağını onları yeryüzünden silip süpüreceğine yemin etti. Bunun üzerine telallar ülkenin dört bir tarafına dağılıp çöl yollarında büyük orduya klavuzluk edecek birini aramaya koyuldular. Adamın biri kralın huzuruna çıkıp krala şöyle dedi ; Ben size o kavmin yollarını gösterecek klavuzunuz olabilirim. Çünkü ben onlardım. Bunun üzerine kral kendilerini o uzak dağlara giden yolları göstermesi halinde ona büyük bir ödül vereceğine söz verdi. Adam şöyle dedi; size on beş gün yetecek kadar azık ve su alın dedi.

Büyük ordular o kavme giden yollara düşmek üzere harekete geçti. Çölde düşmanın izine rastlamadan on beş gün boyunca yol gittiler. Azıkları bitmek üzereydi. Bazı askerler atlar açlıktan öldüler. Kral ordunun kılavuzunu huzuruna getirip ondan bir açıklama istedi. O da yolu kaybettiğini söyledi. Kral öfkelenip kılavuzun başının vurulmasını emretti.

162

Sonra telallar askerlere azığı tasarruflu kullanmalarını ve taşıdıkları şeyleri arkadaşlarıyla paylaşmalarını emretmek üzere seslenirler. Askerlerin tamamının helak olması korkusundan atlar kesildi.

Kılavuzun öldürülmesinden on üç gün sonra yahudilerin oturduğu Nîşâbur dağlarına ulaştılar. Oraya bir cumartesi günü ulaşmışlardı. Guzan nehri yakınlarında bir su pınarının kenarına çayırın ve meyve bahçelerinin arasına çadırlarını açıp kamp kurdular. Meyvelerinin yiyip dallarını kırarak ağaçlara zarar verdiler. Ne var ki o ağaçların çevresinde insan namına tek kişi bulamadılar. Şehirler ve kaleler kendilerine uzaktan çıplak gözle görünüyordu. Kral iki askerini kavmin durumu hakkında bilgi edinmeleri için gönderdi. Elçiler köprünün kenarına ulaştıklarında nehrin üzerinde korunaklı kulelerin olduğu büyük bir taş köprü gördüler. Köprünün başında büyük sağlam bir kapı vardı. Nehrin karşı kıyısında büyük bir kent vardı.

Elçiler köprüdekilere gelişlerini bildirmek için seslendiler. Kim olduklarını ve amaçlarının ne olduğunu sormak üzere karşılıklarına bir adam çıktı. Fakat elçiler onun söylediklerini anlamadılar, elçilerin dilini bilen bir tercuman geldi. Onlara burada ne işleri olduğunu, amaçlarının ne olduğunu sorunca şöyle cevap verdiler:

“Biz acem kralının ordusundanız. Hakkınızda bilgi edinmek, yöneticinizi tanımak üzere geldik”. Bunun üzerine adamlar şöyle dediler: *“ Biz yahudiyiz. Bizim kralımız yoktur. Başkanımız vardır. O dabizim gibi bir Yahudi ’dir”.*

Bunun üzerine elçiler Türk kafirlerinin yani Guz kabilelerini onlara sordular. Her iki Yahudi onlara şöyle cevap verdi: *“Onlar bizim müttefiklerimizdir. Onlara zarar veren düşmanımızdır”.*

Elçiler yerlerine geri dönüp Acem kralına gördüklerini ve işittiklerini haber verdiler. Kral ne yapacağını bilemeyip sonunun kötü olacağından korktu. Ertesi gün şehir halkının elçisi Acem ordusunu savaşa davet etmek üzere kralın yanına geldi. Kral şöyle dedi: *“ Ben buraya sizinle savaşmaya gelmedim sadece düşmanlarım olan Türk kafirleriyle savaşmaya geldim. Teklifimi red edip benimle savaşsanız krallığımda oturan yahudileri öldürerek sizden intikam alırım. Nitekim onlar pek çoktur. Siz burada benden güçlüsünüz. Ben sizden iyilikle benimle savaşmamanızı ve beni Türk kafirleriyle kendi halime bırakmanızı istiyorum. Ordunun ihtiyaç duyduğu azık ve erzak türünden şeylerin ücretini size ödeyeceğim”.*

163

Yahudiler bu sözü duyunca durumu birbirlerine danıştılar. Ülkesinde oturan Yahudi kadeşlerinin kanının akmasını önlemek için Acem kralıyla anlaşma yoluna gitmeye karar verdiler. Acem ordusu şehirlerinde on beş gün konuk edip onları en iyi şekilde ağırladılar.

Onlar Türk kafirleriyle anlaşmalarına sadık kaldılar. Acem kralının onlarla savaşmamaya geldiğini bildirmek için gizlice elçi gönderdiler. Türk kafirler bunun üzerine harekete geçtiler. Savaş için hazırlık yapmaya başladılar .Dağlarda yollarında ve vadilerin dar boğazlarında pusular kurdular. O çölün her tarafından oluşturdukları büyük bir ordu topladılar. Acem kralı onlarla savaşmak için yola çıkar çıkmaz her taraftan ona saldırdılar. Acem kralının ordusundan çok sayıda asker öldürdüler ve zaferler elde ettiler. Kral kurtulmuş olan askerleriyle kaçıp ülkesine geri döndü.

Acem kralının ordusundan bir süvarinin Musa adındaki bir Yahudiyi kandırıp Acem ülkesine kadar eşlik ettiği ve onu kendilerine köle yaptığı söylendi. Bir süre sonra insanlar büyük bir festival nedeniyle toplandılar. Atıcılar sultanlarının huzurunda yarışıyorlardı. Acem süvarinin kölesi Musa da yarışmacılar arasındaydı. Atıcılıkta hiç kimsenin boy ölçüşemeyeceği bir başarı ortaya koymuş. Sultan onun

bu yaptığını beğenip yakınına getirip ona durumunu sormuş. Bunun üzerine Musa, sultana süvari ile serüvenin; kendisini kandırıp ona köle edinmesini anlattı. Sultan onun derhal serbest bırakılmasını emretti. Ardından ona bir ipekli cübbe giydirerek pek çok hediye verdi. Sonra onun yakın çevresinde kalmasını dinine girmesini önerdi. Onu en büyük zenginlerden kılıp sarayının işlerinin sorumlusu olarak atayacağını vadetti. Fakat Musa bu teklifi reddetti. Bunun üzerine sultan onun kendisiyle ilgilenmesi için Isfahanda Yahudilerin başkanı olan Serşahum'a gönderdi. Musa orada başkanın kızıyla evlendi. Bunu bana bizzat Musa anlattı

Nişâbur'dan Huzistan'a yöneldi. Huzistan Dicle nehrinin kıyısındadır. Hint denizine yöneldim. Bu denizde altı gün yol kat edip Qais'a vardım.

164

Qais de su az olup sadece bir su pınarı vardır. Halkının içme suyunun çoğu yağmur suyundan sağlanır. Şehir önemli bir ticari merkezdir. Tacirler buraya alışveriş yapmaya ve ipek, keten, pamuk, kenevir, kendir, maş, buğday, arpa, tütüsü, prinç diğer tahıllar, baklagiller gibi ticari ürünleri değişik dokuş yapmaya gelirler. Hintli tacirler oraya güzel kokular ve baharatlar getirirler. Ada sakinlerinin çoğu bu büyük tüccar toplulukları arasında komisyonculuk veya rehberlik yaparlar. Bu adada yaklaşık beş yüz Yahudi yaşamaktadır.

Katif şehri, Qais'den deniz yoluyla on günlük mesafede yer alır. Burada 5 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Burada inci adı verilen değerli taşlar bulunmaktadır.

Her senenin yirmi dört Nisan'ında yağmur damlaları su yüzüne düşer. İstiridyeler onları yutup kabuklarını kapatıverirler. Sonrada denizin dibine dalarlar.

Teşrinin ortasında dalgıçlar gelir. Kemerlerine ip bağlar ve istiridyeye aramak için suya dalarlar. İstiridyeyi açıp içindeki inciye çıkarırlar.

165

Qulion şehri²⁴⁵, Katif'e yedi günlük mesafede yer alır. Burası Kuş'un çocukları güneşe ve yıldızlara tapan Mecusi ülkesinin başlangıcıdır. Sakinlerinin çoğu siyah tenlidir. Onlar güvenilirlikleri ve dürüstlükleri ile tanınırlar. Bir gemi şehrin limanına gidince karşılarına sultanın yazıcılarından üç tanesi çıkar. Geminin tacirlerini isterler. Sonra tacirlere sultanın giriş iznini çıkarlar. Mallarını ortalık yerde korkmadan veya başına bekçi dikmeden bırakırlar. Şehrin çarşısından kayıp eşyalarla

²⁴⁵ Eserde yer alan Qulion şehri ile kastedilen Hulam'dır Bk. E. Haddad, a.g.e. ,165.

ilgili olarak görevlendirilmiş bir memurun bulunduğu büyük bir dükkan vardır. Eşyası kaybolan dükkandaki memura başvurur, kayıp eşyasının özelliklerini ona bildirir ve onu geri alır. Bu krallığın her tarafında görülen güzel bir uygulamadır.

Bu şehrin havası çok sıcaktır. Sıcak mevsim nisandan ekim kadar etkili olur. Hava o kadar sıcak olur ki gündüz insanlar evlerinde kıpırdayamazlar. Gündüz üçüncü saat olunca güneşin batış anına kadar evlerinin gölgesine sığınır. Güneş batınca dışarı çıkarlar. Sokaklarda ve çarşılarda mum yakarlar. İşleriyle meşgul olurlar.

Bu şehirde biber tarımı yapılır. Şehri çevreleyen düzlüklerde, tarlalarda pek çok ağaç vardır. Çiftçiler tarım alanlarının çevresini çizgilerle işaretler. Böylece onların her biri kendi ekim-dikim alanını bilirler. Biber başlangıçta beyaz tane veren küçük bir bitkidir. Hasat mevsimi gelince onu tencerelere tavalara koyup üstüne sıcak su dökerler. Sonra onu kuruyana ve rengi siyaha dönene kadar güneş ışıklarının altına kuruturlardı. Burada karanfil, zencefil ve birbirinden farklı baharat ve koku bitkileri vardır.

168

Şiddetli rüzgarlar, gemileri buz denizine doğru savurur. Orada hareket edemez bir şekilde oldukları yerde kalakalırlar. Yolcuların yiyeceği biter ve tamamı açlıktan ölür. Sayısız geminin böyle helak olduğuna şahit oldum. Bu ülkedeki insanların yolculukları sırasında deniz dalgaları şiddetlenince kurtulmak için bir hileye başvururlar. Bu hileyi şöyle anlatabiliriz;

Onlar yanlarında sığır derisinden yapılmış torbalar taşırlardı. Fırtınalar esip onları ölüme sürükleyince bu deriden torbalara yanlarında keskin bıçaklar girerler ve bu torbaların ağzını içine su sızmasın diye içerden sağlam bir şekilde bağlarlar. Sonra bu halde kendilerini deniz dalgalarına bırakırlar.

Büyük cüsseli, akbaba adı verilen bir kuş deri torbaları leş zannedip onlara saldırır. Pençelerini ona geçirip karaya taşır. Onu yemek için bir dağın zirvesine veya bir vadiye atar. Bunun üzerine deri torbasındaki kişi yanındaki bıçakla deriyi yarar ve içinden çıkar. Bu kuşu korkutup kaçıtır. Yolcular bu hile sayesinde kurtulup insanların yaşadığı yerlere giderler.

Bengal şehri, Çine üç günlük mesafede yer alır. On beş gün mesafeye yayılmıştır. Orada bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

169

Chulan şehri²⁴⁶, Bengal'den deniz yoluyla yedi günlük mesâfede yer alır. Chulan'da Yahudi yaşamamaktadır.

Zebîd şehri²⁴⁷, Hulan'dan iki günlük mesâfedeyer alır. Burada çok az sayıda Yahudi yaşamaktadır.

Aden şehri²⁴⁸, Zebîd'den sekiz günlük mesâfede Tevrat'ta adı geçen Telasar bölgesinde yer alır. Yolları engebeli olan bu yerde çok sayıda Yahudi yaşamaktadır. Bunlar başkasının boyunduruğu altında olmayıp dağların tepelerinde korunaklı kalelerde otururlar. en-Nevbe ülkesine akınlar düzenlerler. Buradan kalelerine ganimetlerle dönerler. Bazı Yahudiler Mısır ve Acem ülkesini ziyaret eder.

170

Aden'den yirmi günlük mesâfede Sahra'nın bir ucunda Nil nehri diye bilinen Feysun nehrinin sahillerinde yer alan Asuan'a gidilir. Habeş kralı adı verilen bir krala tabi olan Siyahilerin ülkesidir. Bunlar insanlar yabani olup Nil'in sahilinde biten otları yerler ve her yönden hayvana benzerler. İklimleri çok sıcak olduğu için çıplak halde yaşarlar. Diğer insanlara hiç benzemeyen çirkin adetleri vardır. Kendi kız kardeşleriyle veya ellerine geçen bir kadınla ilişkiye girerler.

Asuanlılar, siyahilerin ülkesine köle avına çıkarlar. Ava çıktıklarında yanlarına yiyecek olarak ekmek, kuru üzüm ve incir alırlar. Zencileri kendilerine doğru çekerek takip etmelerini sağlayarak onları yakalayıp Mısır'a veya komşu ülkelere götürüp köle pazarlarında satarlar. Bunlar Ham'ın²⁴⁹ soyundan gelen siyahilerdir.

²⁴⁶ Eserde yer alan Chulan şehri ile kastedilen Hulân'dır. Bk. E.Haddad, a.g.e. , 169.

²⁴⁷ Zebîd, Yemen'de tarihî bir şehirdir. Yemen Tihâmesi'nde Hudeyde'nin 100 km. güneybatısında yer alır. Kızıldeniz'e 25 km. uzaklıktadır. Şehir, adını ortasında kurulduğu verimli vadiden almıştır. Abbâsî Halifesi Me'mûn 203'te (818) Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd kumandasındaki bir orduyu bölgeye gönderdi. İsyancıları bastıran İbn Ziyâd, Tihâme bölgesini hâkimiyeti altına aldı. Me'mûn'un emriyle Şâban 204'te (Şubat 820) Zebîd şehrini kurarak saraylar yaptırdı ve kanallar açtırdı. Bk. Cengiz Tomar. (2013). "Zebîd", *DİA*, XLIV, 165.

²⁴⁸ Aden, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başşehri ve tarihî limandır. İbn Battûta'ya göre Aden, etrafı dağlarla çevrili büyük bir liman şehri olup Hindistan ve Uzakdoğu'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeridir. Şehirde yaşayanlar arasında Hintli ve Mısırlı tüccarlar vardır. Bölgede ziraat yapılmadığı gibi ağaç ve su da bulunmamaktadır. Şehir halkı su ihtiyacını sarnıçlardan sağlamaktadır. Kâtip Çelebi ise şehrin adını Hz. İbrâhim soyundan gelen Aden b. Sinan'dan aldığını yazmaktadır. Onun belirttiğine göre Aden'in güney ve kuzeyinde iki kapısı bulunmakta, kuzeyde olanına Şamlılar Kapısı (Bâbü'ş-Şâmiyyîn) denilmekteydi. Bk. Mustafa L. Bilge. (1998). "Aden", *DİA*, I, 367.

²⁴⁹Ham, Hz. Nûh'un oğullarından biridir. Kur'ân-ı Kerim'de Hâm'dan bahsedilmez. Tevrat'ta, Hz. Nûh'un üç oğlundan biri olarak genellikle Sâm ve Yâfes arasında zikredilmekle birlikte Nûh'un küçük oğlu olduğu belirtilir. Bk. Şaban Kuzgun. (1997). "Hâm", *DİA*, XV, 395.

171

Bu kabileler çeşitli ticaret malları taşırlar. Mısır'dan bakır, demir, çeşitli meyveler, baklagiller ve tuz götürüp oradan altın ve değerli taşlarla dönerler. Bu Sahra Habeş olarak bilinen Kus topraklarının batı tarafında yer alır.

Kus, Hulan'dan üç günlük mesâfede yer alır. Mısır'ın en uç sınırında yer alır. Burada 30 bin kadar Yahudi (doğrusu 300'dür) yaşarmaktadır.

Kus, Feyyûm'a²⁵⁰ veya Tevrat'ta geçtiği üzere Feyšum'a beş günlük mesâfededir. Feyyûm'da atalarımız inşa ettiği evlerinin kalıntıları hala vardır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Feyyûm'dan dört günlük mesâfede Nilus olarak bilinen Nil nehrinin sahilinde yer alan antik şehir Mezraim şehri²⁵¹ yer alır. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Şehirede iki tane sinagog vardır.

Geniş bir alana sahip olan şehir elli günlük yolculuk mesâfesi genişliğindedir. Bu Sahra'nın bir ucunda Zavila yer alır. Tevrat'ta Havila diye geçer. Gana²⁵² bölgesindedir. Sahra'da, fırtına esince yer değiştirip hareket halindeki kabileleri, kervanları yutup üstlerini kaplayan kum tepelerinin yığınları vardır.

172

Birincisi Filistin Yahudilerine ait olup Şamlılar sinagogu diye isimlendirilir. İkincisi Bâbil Yahudilerinin olup Iraklılar sinagogu diye isimlendirilir. Bu iki gurup Tevrat'ın nasıl bölümleneceği konusunda anlaşmazlık içindedirler. Irak Yahudileri Tevrat'ı yılın haftalarına göre sûrelere bölüp her hafta birini okuyarak bir senede hatim indirirler. Bu haliyle Endülüs Yahudileri gibi davranmış olurlar. Filistin Yahudi ise her bir sûreyi 3 bölüme ayırıp her bir bölümü bir hafta okuyarak Tevrat'ta 3 senede bir hatmederler. Her iki gurubun taraftarları senede iki kere dua etmek- ibadet etmek için bir araya gelirler. İlk toplanmaları Tevrat festivalinde, ikinci toplanmaları Tevrat'ın iniş bayramında gerçekleşir. Mısır Yahudilerinin başkanına

²⁵⁰Feyyûm, Yukarı Mısır'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Feyyûm adı eski Mısır dilinde "göl" ve "deniz" anlamlarını taşıyan pa-yôm (Koptça phiom) kelimesinden gelir. Zira o dönemde burası bir göller bölgesiydi ve özellikle ortasındaki göl çevrenin su deposu sayılarak Göl ile Nil nehri arasında yer alan Feyyûm Mısır'ın en eski şehirlerinden biri olup Firavunlar devrinde "ada" mânasına gelen Şedit (Chedit) adıyla kurulmuş ve Sobek'in (timsah tanrı) kült merkezi olmasından dolayı da Helenistik devirde Krokodilopolis (timsah şehri) adıyla anılmıştır. Romalılar'ın ise buraya Arsinoe dedikleri bilinmektedir. Müslüman tarihçiler, Hz. Yûsuf'un Mısır'da iken ilâhî bir işaretle bu şehri kurduğunu söylerler. Bk. Seyyid Muhammed es-Seyyid. (1995). "Feyyûm", *DİA*, XII, 514.

²⁵¹Eserde yer alan Mezraim şehri ile kastedilen Fustât'tır. .Bk. E. Haddad, a.g.e. , 171.

²⁵²Gana, Batı Afrika'da ülkedir. Adını, XIII. yüzyıla kadar Batı Afrika Sudanı'nda hüküm süren Gâne İslâm devletinden almış olmakla birlikte toprakları içinde yer almayan bu eski devletle herhangi bir ilgisi yoktur. Bk.Davut Dursun. (1996). "Gana " , *DİA*, XIII, 342.

gelince O, mesibenin başı, Mısır bölgesindeki Yahudi cemaatlerinin başkanı, Yahudi kiliselerinin üstadlarını ve imamlarını atama yetkisine sahip olan en-Nagid Netanyal'dir. O, aynı zamanda Arap krallığının taht merkezi olan Savan kalesinde oturan büyük kralın bir valisidir.

173

Mısır sultanı, Bağdat'ta hüküm süren müminlerin emiri Abbâsî halifesinin otoritesine karşı çıkıp müminlerin emiri Ali b. Ebû Talib'e²⁵³ tabi olan Alevilerdendir²⁵⁴. Her iki kral arasında sürekli bir mücadele vardır. Mısır kralı Savan Bağdat Halifesi gibi kalesinde oturur. Birincisi bayram gününde ikincisi Nil'e veda gününde olmak üzere senede sadece iki kere dışarı çıkar.

Savan kalesi sağlam sûrlarla çevrilidir. Mısır'ın (Kahire) ise; sûrları yoktur. Çünkü Nil nehri şehri her taraftan sarar. Burası geniş bir şehir olup pek çok çarşıları ve hanları bulunmaktadır. Yahudileri arasında bilgin ve zengin kimseler vardır.

Mısır bölgesi çok kurak olduğundan burada kar ve yağmur görülmez. Nil nehri yılda bir kere eylül ayında taşar. Suları on beş günlük mesâfedeki arazileri kaplar. Sular toprağı beslemek için eylül ve ekim ayları boyunca yeryüzünde kalır.

Şehrin karşısında sularla çevrili bir ada vardır. Adada üstün yetenekli mühendislerin bilgelikle dikmiş oldukları beyaz mermer bir sütun vardır.

174

Bu sütunun suyun içindeki yüksekliği oniki ziraya ulaşır. Sütunu üzerinde Nil sularının yükseklik oranını gösteren derecelendirmeler vardır. Sütunun başında suyun yükselişinin müjdeleyen görevli bir bekçi bulunur. Bu bekçi şöyle seslenir:

“ Allah'a hamd olsun Nil bugün şu oranda yükseldi.”

Su ne zaman derecelerin tamamını geçip sütunun üstüne çıkarsa işte o zaman taşkın kaçınılmaz olduğunu anlarlar. Gerçekten de ondan sonra Nil suları yeryüzünün on beş günlük mesâfedeki alanını kaplar. İşte o zaman çiftçiler ile tarla sahipleri içine bolca su ve balık girsin diye hemen sudan karaya doğru kanallar ve çukurlar kazarlar. Sular çekilince bu çukurlarda balıklar kalmış olur. Çiftçiler onları alıp yer, artanını salamura yapıp çevre bölgelere nakleden tacirlere satarlar. Bu balık

²⁵³Ali b. Ebi Talib'e Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimîdir(ö. 40/661). Hz. Peygamber'in damadı, Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsüdür. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Bk. Ethem Ruhi Fığlalı. (1989). “Ali”, *DİA*, II, 370.

²⁵⁴Alevi, Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılan bir terimdir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak. (1989). “Alevi”, *DİA*, II, 368.

yağlı ve lezzetlidir. Burada insanlar balık yağını aydınlatmada kullanırlar. Nil suyu çok tatlı olduğundan içmeye uygundur.

Uzmanlar Nil'in taşmasıyla ilgili şunu söylerler: Kuş ile Havila'ya düşen aşırı yağışlar Nil'in taşmasına ve böylece yeri kaplamasına neden olur. Nil taşmazsa tohum atılmaz ve ülkede şiddetli bir kıtlık gerçekleşir.

Çiftçiler tarlalarını kasım ayında sular çekildiğinde ekerler. Arpayı Martta, buğdayı Nisanda hasat ederler. Yaz mevsiminde şu ürünleri bol olur: Armut, ceviz, salatalık, kabak, bakla, mısır, nohut ve diğer meyve çeşitleri, semizotu ve kuşkonmaz gibi otlar, üzüm, marul, kişniş, hindiba, lahanaya, ... yerden mahsul fişkirir. Nil'den çekilen kanallar aracılığıyla tarlalar ve bahçeler sulanır.

Nil, Mısır'a yakın bir yerde dört kola ayrılır. İlki, Dimyat'a²⁵⁵ doğru veya Tevrat'ta geçtiği üzere Keftur'a yönelir ve denize dökülür. İkincisi, İskenderiye yakınındaki er-Raşid'e yönelir ve oradan denize dökülür. Üçüncüsü, büyük şehir Eşmun'un yakınından denize dökülür. Dördüncü kol ise Mısır'ın sınırlarına doğru akar. Bu dört kolun üstünde şehirler, köyler ve mezralar vardır.

175

Nehir üzerinden veya karadan giden yolcular kenarında mola veririler. Kısacası dünyada Mısır gibi yaşamaya elverişli ekinleri ve ürünleri çok başka bir yer yoktur. Yeni Mısır'a iki fersâh uzaklıkta Eski Mısır'ın kalıntıları vardır. Burada eski eserlerin ve binaların harabeleri bulunur. Yûsuf Sıddık'ın (as) tahıl depolamak için inşa ettiği depolar vardır. Burada dünyada nadir görülen sihirbazların yaptığı piramitler vardır. Piramitler son derece büyük ve sağlam taşlarla inşa edilmiştir. Şehrin dışında bekçiliğini eş-Şeyh Ebû Nasr diye bilinen bir adamın yaptığı Hz. Mûsâ'ya ait büyük bir sinagog bulunur. Eski Mısır'ın harabelerinin çevresi üç mil genişliğindedir.

Belbis şehri²⁵⁶ buraya üç fersâh mesâfe veya Antik Casan toprakları yer alır. Büyük bir şehir olup 3 bin kadar Yahudi yaşamaktadır.

Belbis'den yarım günlük mesâfede Rameses veya Antik Ramesis yer alır. Burada eski İbranilerin yüksek kuleler şeklindeki yapılarının kalıntıları bulunur.

²⁵⁵ Dimyat, Aşağı Mısır'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Nil deltasında doğu kolu ile Menzele gölü arasında, 13 km. güneyde yer almaktadır. İlkçağ'dan itibaren Mısır'ın iktisadî, Dinî ve sınaî bakımından önemli bir limanı olan Dimyat Mısır halk lehçesinde Dumyat olarak anılır; Batı dillerinde ise Damiette şeklinde yazılır. Kıptî kaynaklarına göre Tamiat veya Tamiati'den gelen bu ad, efsanevî kahraman Uşmûn b. Misrayim'in oğlunun ismine dayanır. Bk. Atilla Çetin. (1994). "Dimyat", *DİA*, IX, 309.

²⁵⁶ Eserde yer alan Belbis şehri ile kastedilen Bilbîs'tir. Bk. E.Haddad, a.g.e. , 176.

176

Rameses'den bir günlük mesâfede Aboutit şehri yer alır. Burada 2 bin kadar Yahudi yaşamaktadır. Buradan yarım günlük mesâfede Benha²⁵⁷ yer alır. Şehirde altmış kadar Yahudi yaşamaktadır. Benha'dan Semnat gidilir. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Sennat'den dört fersâh uzaklıkta Damira yer alır. Burada yedi yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Damira'dan beş günlük mesâfede Mahalla Lahmah yer alır. Burada beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Mahalla Lahmah'dan Alexandria gidilir. Tevrat'ta geçen Nu Amon veya Amon Nu'dur. Makedonyalı İskender şehri inşa edip adını verdi ve şehri en güzel ve en korunaklı haline getirdi.

177

Şehrin dışında İskender'in hocası Aristoteles'in Okulu vardır. Burası yirmi bölüme ayrılan, geniş ve güzel mermer sütunlar üzerine kurulu bir binadır. Buraya dünyanın dört bir tarafından Aristo'nun felsefesini öğrenmek için öğrenciler gelir. İskenderiye şehri kemerler üzerine kuruludur. Altında mağaralar vardır. Caddeleri dümdüz olmakla birlikte çok uzun olduklarından sonları görülmez. Raşid'den Babû'l'den denize giden yol bir milden daha uzundur. Limanında denize de bir mil kadar uzayan bir iskele vardır.

İskenderiye'de minare denilen, Arapların İskenderiye feneri adını verdikleri yüksek bir kule vardır. Eskiden kulenin tepesinde camdan aynalar varmış. Onlar aracılığıyla Rum tarafından ve Mağrip ülkesinden gelen korsan gemileri sahile elli mil mesâfedeyken fark edilip onların karaya inişine karşı hazırlık yapılmış.

178

Şöyle bir hikâye, olay anlatılır:

İskenderiye ile ilgili olarak İskender'in vefatından birkaç yüzyıl sonra Teodoros adında entrikacı, çok zeki bir Rum denizcinin kaptanlığını yaptığı bir gemi İskenderiye'ye gelmiş. O zamanlar Rum ülkesi Mısır'dan yönetilmekteydi. Rum denizci Mısır kralına gümüş, altın ve ipek elbiselerden oluşan harika hediyeler getirmiş. Gemisini fenerin karşısına demirlemiş. Sonra fenerin bekçisi ile arkadaşlık kurmaya çalışmış. Onu ve yardımcılarını ziyafetlere davet etmiş. Nihayet aralarında güçlü bir dostluk bağı oluşmuş. Bir gün fenerin bekçisi ile yardımcıları Rum

²⁵⁷Benha, Aşağı Mısır'da bir şehirdir. Nil deltasının doğu kesiminde ve nehrin Dumyât (Dimyat, Damietta) ana kolunun sağ yakasında kurulmuştur. Bk. (1992). "Benha", *DİA*, IV, 447.

denizcinin yanında içki içmeye devam ediyorlardı, iyice sarhoş olup derin bir uykuya daldılar. Denizci, uyumalarını fırsat bilip köleleri ile birlikte fenerin zirvesine çıkıp aynaları kaldırdılar ve karanlıktan yararlanıp kaçtılar. Ondan sonra Rumlar büyük gemileriyle saldırıp Girit²⁵⁸ ile Kıbrıs adalarını ele geçirdiler. Böylece bu iki ada günümüze kadar Rumların yönetimi altına girdiler.

İskenderiye feneri hala gelen ve giden gemilere yol göstermektedir. Fener gündüz yüz mil uzaklıktan görülür. Geceleyin, denizcilerin bu sayede yollarını buldukları ışık yansıtır.

İskenderiye, her milletin çarşısının, tacirinin bulunduğu bir ticaret şehridir. Bütün Hıristiyan krallıklarından tacirler gelir.

179

Buraya tacirler şuralardan gelirler: Calabri, Sicilya, Amalfi, Apulia, Toskana, Lombardiya, Venedik, Rakuiya, Bulgaristan, Macaristan, Patzinakia, Romanya, Danimarka, Saksonya, Almanya Rusya, Slovenya, Croatia, Scotia, Flanders, Norveç, Courland, Normandia, Haniault, Flanders, Wales, İngiltere, Gascony, Pisa, Cenova, Provenca, Burgundy Anjou, Poitou, Fransa, Navarre, Arag, Nebare, İfrikkiye, Arap yarımadası, Hindistan civarları, Zavile, Habeşistan, Yemen, Irak, Şam, Türkler ve Rum diye bilinen Yunanlılar, Hindistan'dan buraya çeşitli baharatlar ve kokular gelir. Hıristiyan tacirler bu malları satın alırlar. Her milletin tacirlerinin kendilerine ait hanları vardır. Onlar gürültü patırtı içinde alışveriş yaparlar.

Şehrin dışında deniz sahilinde mermerden büyük bir sütun görülür. Üzerinde kuş resimleri, hayvan resimleri ve eski semboller vardır. Bu sütunun tılsımlarını çözebilen olmamıştır. Bunun tufandan²⁵⁹ önce Kral Â's'ın kabri olduğu söylenir. Sütunun uzunluğu on beş, eni altı karıştır. İskenderiye'de üç yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. İskenderiye'den iki günlük mesâfede Dımıatta²⁶⁰ veya Tevrat'ta

²⁵⁸Girit, Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adasıdır. Batı dillerinde Krete, Creta, Crete şeklinde yazılan ve Araplar'ın İkrîtiyye, Akrîtiş, İkrîdiş, İkrîtiş adını verdikleri Girit adası Akdeniz'i Ege denizinden ayıran bir konumda olup 8259 km² büyüklüğündedir. Bk. Cemal Tükin. (1996). "Girit", *DİA*, XIV, 85.

²⁵⁹Tûfan, Hz. Nûh'un kavminin cezalandırılması için meydana gelen büyük su felâketidir. Bk. Ömer Faruk Harman. (2012). "Tûfan", *DİA*, XLI, 319.

²⁶⁰Dımıatta ile katedilen Dimyât, Aşağı Mısır'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Nil deltasında doğu kolu ile Menzele gölü arasında, 13 km. güneyde yer almaktadır. İlkçağ'dan itibaren Mısır'ın iktisadî, ticarî ve sınaî bakımından önemli bir limanı olan Dimyat Mısır halk lehçesinde Dumyat olarak anılır; Batı dillerinde ise Damiette şeklinde yazılır. Kıptî kaynaklarına göre Tamiat veya Tamiati'den gelen bu ad, efsanevî kahraman Uşmûn b. Misrayim'in oğlunun ismine dayanır. Dimyat'ın İslâm öncesi devri hakkında fazla bilgi yoksa da İslâm fethinden önce buranın önemli bir liman ve şehir olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim milâttan önce 322'den sonra İskenderiye'nin gelişerek Dimyat'a rakip olduğu bilinmektedir. Bk. Atilla Çetin.(1994). "Dimyât", *DİA*, IX, 309.

geçtiği üzere Keftur yer alır. Burada iki yüz kadar Yahudi yaşamaktadır. Timsahların gölünden üç günlük uzaklıktadır. Dimyât'dan Sanbat'a²⁶¹ gidilir. Sanbat'ta keten tarımı yapılır. Halkı ketenden yumuşak elbiseler dokur ve onları dünyanın her yerinde pazarlarlar.

180

Sanbat'dan dört günlük mesâfede Ailat veya Tevrat'ta geçtiği üzere İylim yer alır. Burada çölde yaşayan Arapların kam yerleri, çadırları bulunur.

Ailat'tan iki günlük uzaklıkta Rephidim şehri²⁶² yer alır. Rephidim halkı Arap olup burada hiç Yahudi yaşamamaktadır. Rephidim'den bir günlük mesâfede Sina dağına yer alır. O küçük bir dağdır. Tepesinde Süryani rahiplerine ait bir kilise vardır. Aşağısında Tur adı verilen, halkı Arapça konuşan küçük bir köy vardır. Mısır'a beş günlük ve Kızıldeniz'e²⁶³ de bir günlük mesâfededir. Kulzum denizi ,Hint denizinin bir uzantısıdır. Buradan Dimyât'a, Tinnîs'e veya Tevrat'ta geçtiği üzere Hanis'e tekrar dönüyoruz. Burada kırk kadar Yahudi yaşamaktadır. Burası etrafı denizle çevrili bir adadır.

Mısır topraklarındaki yolculuğumuz burada sona erdi. Denize açıldık. Yirmi günlük bir yolculuktan sonra Messina'ya gidilir. Bu geçit şehri Kalabriya'dan ayırır. Burada iki kadar Yahudi yaşamaktadır. Messina, çayırlarla ve bahçelerle kaplı çok verimli bir şehirdir. Hristiyan hacılar Kudüs'e giderken Messina limanında toplanırlar.

181

Messina'dan iki günlük mesâfede uzunluğu iki , eni iki mile ulaşan büyük şehir Palermo yer alır. Burada çok sayıda Hristiyan ve Müslüman ile birlikte bin beş yüz kadar Yahudi yaşamaktadır.

Bu şehirde çok sayıda pınar ve vadileri olan buğday ve arpa tarlalarının yanında Sicilya'nın başka hiçbir şehrinde benzeri bulunmayan meyve ağaçlarından oluşan bahçeler vardır. Burada Kral William'ın sarayı ile tahtının varisinin kaldı. Bu şehir el-Habina (Al-Hacina) diye bilinir. Burada el-Buhayre diye bilinen büyük su havuzları vardır. Bu havuzlarda çok sayıda çeşitli balık türleri bulunur. Kral bu havuzlarda sarayının kadınlarıyla birlikte, altın ve gümüşle süslenmiş şık kayıklarla

²⁶¹ Eserde yer alan Sanbat şehri ile kastedilen Sunbât'tır. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 179.

²⁶² Eserde yer alan Rephidim şehri ile katedilen Refidim'dir. Bk. E. Haddad, a.g.e. , 182.

²⁶³ Kızıldeniz, Asya ile Afrika'yı ayıran denizdir. Hint Okyanusu'nun bir uzantısı olup Arabistan yarımadası ile Afrika kıtası arasında bulunmaktadır. Bk. Mustafa L. Bilge. (2002). "Kızıldeniz", *DİA*, XXV, 557.

gezintiye çıkar. Bu saray büyük bir binadır. Duvarlarda altın ve gümüş kaplamalı harika nakışlar ve süslemeler vardır. Zemini bilinen her renkten mermerle döşenmiştir. Bu şehir Sicilya'ya bağlı yerleşim birikimlerindedir. Hacılar orada toplanırlar. Diğer şehirleri ise Sarakûse, Catanie, Marsala, Petralia, Trapani'dir Adanın çevresi altı günlük mesâfe uzunluğuna ulaşır. Terbani'de bildiğimiz mercan vardır.

182

Bu adadan denize açılarak yolculuğumuza devam ettik. Üç günlük yolculuktan sonra Roma'ya ve oradan da kara yoluyla Lucca'ya vardık.

Lucca'dan Maurrienne dağıve İtalya çölleri yolundan gidilince on iki günlük mesâfededir. Verdun'da dağlar arasındaki Alman sınırı başlar. Almanya'da Yahudi topluluklarının çoğunluğu Rhine nehri kıyılarında Cologne'den Regensburg'a kadar olan on beş günlük bir alanda otururlar. Yahudiler bu ülkeyi "Aşkenaz" diye isimlendirirler. Aşkenaz'da önemli Yahudi topluluklarının bulunduğu büyük şehirler vardır. Bu şehirlerin en önemlileri şunlardır: Moselle kıyılarında yer alan Metz ile Treves, Coblenz, Andernach, Bonn, Bingen, Worms, Munster.

Bu şehirlerde çok sayıda bilgin vardır. Buradaki Yahudi toplulukları birbirleriyle iyi ilişkiler içindedirler. Bireyleri cömert ve ekonukseverdirler. Misafiri konuk edip onu güzel bir şekilde ağırlarlar.

Onlar içinde buldukları şartlar nedeniyle büyük bir sıkıntı yaşamaktadırlar. Birbirlerine destek olurlar. Kurtuluş gününün kesinlikle geleceğine dair ümitlerini hiç yitirmezler. Mûsâ'nın (as) şeriatına bağlılıklarının devam etmesi ve kararlılıklarını güçlendirmek için birbirleriyle mektuplaşırlar. Aralarında siyah elbiseler giyip kardeşleri için namaz kılanlar vardır.

183

Burada saydığımız şehirlere ek olarak Strasburg, Würzburg, Mantern, Bamberg ve Freising Almanya'nın en uzak sınırındadır. Bu sınırların ardında Prag şehrinin bulunduğu Buheymiye ülkesi yer alır. Bu ülke Saklebuniya diye isimlendirilir. Halkı farklı milletlere çocuklarını hizmetçi olarak satarlar.

Bu ülkenin ardında Rusya toprakları yer alır. Rusya, Prag civarlarından iki krallığın sınırında yer alan büyük şehir Kebif'e kadar uzayan geniş bir alana sahiptir. Dağlık ve ormanlık olan bu yerde Vaivergeç adı verilen bir hayvan türü vardır. Burada Ermine adı verilen en kaliteli yün ondan elde edilir. Burada kışın kimse

şiddetli soğuklardan dolayı evinden çıkamaz. İşte bu sözünü ettiğimiz yer Rusya krallığıdır.

Fransa ise, Yahudiler onu Sarfes diye isimlendirirler. Bu şehirden başkent Paris'e altı günlük bir mesâfede yer alır. Paris, Sen nehri kıyısında yer alır. Şehri Louis adı verilen bir kral yönetir. Burada kendini Tevrat'ı araştırmaya ve öğrenmeye adayan büyük üne sahip çok sayıda Yahudi bilgin vardır. Bunlar konuklarına iyi davranırlar ve cömerttirler. Diğer kardeşleriyle ilişkileri en iyi durumdadır.

Kitab-ı mukaddesi tasdik etmesi sebebiyle, Allah'ın rahmeti bizim ve onların üzerine olsun. Âmin!

“Benjamin'in Seyahatâmesi bitti.”

SONUÇ

Benjamin'in seyahatnâmesi, Yahudi tarihinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Seyahatnâme, Ortaçağ'da Batı'nın ve Doğu'nun durumu hakkında bilgi veren tarihi kaynaklar arasına girmektedir. Benjaminin gezdiği bölgelerde olaylara tanık olması, şehir halkıyla doğrudan ilişki kurması dönemin ekonomik, sosyal, kültürel durumları hakkında gerçeğe yakın bilgi vermektedir. Eser bu yüzden birinci dereceden bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Benjamin'in gezdiği bölgelerdeki izlenimlerini coğrafik bir usulde aktarmıştır. İspanya şehirlerinden başlayarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yaşayan Yahudiler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Benjamin seyahatnâmesinde gezip gördüğü şehirleri, bu şehirlerin fiziki özelliklerini, şehirlerarası mesâfelerini ve bu şehirlerde yaşayan Yahudilerin sosyal ve kültürel yönlerini detaylı olarak anlatmıştır. Ayrıca Yahudilerin ilgilendiği ticari alanla ilgili bilgi vermektedir.

Benjamin'in, Ortaçağ İslâm şehirlerini Tevrat'ta yer alan isimlerini birlikte vermiştir. Bu da Tevrat'a vakıf olduğunu göstermektedir. Büyük İslâm şehirleri hakkında verdiği bilgiler İslâm tarihi araştırmaları bakımından önemlidir. Özellikle halife hakkında verdiği bilgiler ilgi çekicidir. Seyahatnâme de ilk defa bir liderin övüldüğüne rastlanılmaktadır. Bağdat şehrindeki Yahudiler halifenin himayesi altında rahat ve onurlu bir yaşam sürmekteydi. Benjamin diğer şehirlerdeki Yahudilerin maruz kaldığı durumları karşılaştırarak halifeyi övdüğü kanâtine varılmaktadır.

Epikurus, Sâmirî gibi Yahudi mezhepleri, Dürzî, Haşhaşî İslâm dünyasında ortaya çıkan inaçlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Benjamin'in Haşhaşîler ve Dürzîler ilgili verdiği bilgiler rivayete ve kendi araştırmalarına dayanmaktadır. Ayrıca Haşhaşîler için söylediği " Onlar Hz. Muhammed'e inanmayan zındıklardır." ifadesinde Benjamin'in İslâm dinine vakıf olduğunu kanaatine vardı.

Sonuç olarak bu seyahatnamede Ortaçağ'ın dini, siyasi, ekonomik ve kültürel konuları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

KAYNAKÇA

KİTAP KAYNAKLARI

- Ağarı, M., (2009). *Kazvîni'nin Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd'ı*(İnceleme ve değerlendirme), Kitapevi yay., İst., 1-479.
- Hadad, A. (1945). *Benjamin'in Seyahatnâmesi*, Bağdat, 22.
- Hınz, W., (1990). İslâm'da Ölçü Sistemleri, çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi yay., İst., ss. 1-82.
- İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. (2002). Türkiye Diyanet Vakfı yay. , Ankara
- Karaköse, H., (2009). *Ortaçağ Tarihî ve Uygarlığı*, Nobel yay. , Ankara, 209.

MAKALELER

- (1992). “ Benha “ , *DİA*, V, 447.
- Adam, B., (2012). “Tevrat”, *DİA*, XLII, 40.
- Adam, B., (2009). “Sinagog”, *DİA*, XXXVII, 222.
- Ağırakça, Ahmet. (2011). “Tedmür”, *DİA*, XL, 264.
- Ateş, H., (2011). “Tekirdağ”, *DİA*, XL, 359.
- Atik, M. K., (2000). “İskendiye”, *DİA*, XXII, 574.
- Avcı, C., (2002). “Kûfe“, *DİA*, XXVI,. 339.
- Avcı, C., (2008). “Rumlar”, *DİA*, XXXV, 222.
- Ayaz, F. Y.,(2013).”Vezir”, *DİA*, XLIII, 87.
- Aydın, M. - EROĞLU A. H., (2007). “Papalık”, *DİA*, XXXIV, 164.
- Aydın, M., (1998). “Hıristiyanlık”, *DİA*, I,340.
- Aydın, M., (2002). “Kilise”, *DİA*, XXVI, 11.
- Aydınlı, O., (2009). “Semerkant” , *DİA*, XXXVI, 481.
- Azizov, E., (2012). “Teyma”, *DİA*, XLI, 53.
- Bakır, A., (1992). “Basra”, *DİA*, V, 108.
- Balta, E., (2009). “Sisam”, *DİA*, XXXVI, 272.
- Bayraktar , İ. (1992). “Bayram”, *DİA*, V, 259.

- Baytop, T. – BOZKURT, N., (2005). “Misk” , *DİA*, XXX, 181.
- Bezer, G. Ö., (2007). “Rakka”, *DİA*, XXXIV, 433.
- Bezer, G. Ö., (2010). “Şeyzer”, *DİA*, XXXIX, 106.
- Bilge, M. L. (1997). “Halîl”, *DİA*, XV, 305-306.
- Bilge, M. L., (2013). “Lût”, *DİA*, XVII, 230.
- Bilge, M. L., (1996). “Gazze”, *DİA*, XIII, 534.
- Bilge, M. L., (2002). “ Kızıldeniz “ , *DİA*, XXV, 557.
- Bostan, İ. (1992). “Ba‘lebek”, *DİA*, V, 9.
- Bozkur, N., (2004). “Mescid-i Aksâ”, *DİA*, XXIX, 268.
- Buzpınar, Ş. T., (2003).”Lazkiye” , *DİA*, XXVII, 117.
- Buzpınar, Ş. T., (2006). “Nablus”, *DİA*, XXXII, 265-266.
- Ceran, İ., (2009). “Sebte”, *DİA*, XXXVI, 258.
- Ceyhan, S. (2013). “Zühd”, *DİA*, XLIV, 530.
- Chang - Kuan Lin. (2012). “Tibet”, *DİA*, XLI, 123.
- Cirit, H., (2012). “Vaaz”, *DİA*, XLII, 404.
- Çağrııcı, M., (2000). “İhsan”, VII, 21,
- Çelik, M., (2010). “Süryânî”, *DİA*, XXXVIII, 175.
- Çetin, A. (1994). “Dimyat”, *DİA*, IX, 309.
- Çetin, O., (1998). “Horâsam”, *DİA*, XVIII, 234.
- Demirci, K., (1998). “Hıristiyanlık”, *DİA*, XVII, 328.
- Demirci, K., (2007). “Ortodoksluk”, *DİA*, XXXIII, 410.
- Demirkent, İ., (1992). “Bizans” , *DİA*, V, 230.
- Demirkent, I., (1996). “Frank“, *DİA*, XIII, 172.
- Demirkent, I., (2002). “Kayser” , *DİA*, XXV, 94.
- Duri, A. (1991). “Bağdat”, *DİA*, VI, 425.
- Dursun, D., (1992). “Beyrut”, *DİA*, VI, 81.
- Dursun, D., (1996). “ Gana “ , *DİA*, XIII, 342.
- ed-Duri, A., (1995). “Enbâr “ , *DİA*, XI, 171.
- Emecen, F., (1989). “Akkâ”, *DİA*, II, 265.
- Emecen, F., (1996). “Gelibolu”, *DİA*, XIV, 1.
- Emecen, F., (1994). “Drama”, *DİA*, IX, 525.
- Erdem, S., (1991). “Bâbil”, *DİA*, IV, 392.
- Erdem, S., (1992). “ Buhur”, *DİA*, VI, 383.

- Erkal, M., (2007). “Öşür”, *DİA*, XXXIV, 97.
- Erkal, M., (1991). “Arşın”, *DİA*, III, 411.
- Ertek, T. A., (1991). “Asya”, *DİA*, III, 506.
- Ertek, A., (1991). “Avrupa”, *DİA*, IV, 127.
- es-Sakar, S., (2006). “Musul”, *DİA*, XXXI, 361.
- es-Seyid, F., (2001). “Kahire”, *DİA*, XXIV, 173.
- es-Seyid, E. F., (2007). “Nil”, *DİA*, XXXIII, 122.
- es-Seyyid, S. M., (1995). “Feyyûm”, *DİA*, XII, 514.
- Eyice, S., (1991). “Ayasofya”, *DİA*, IV, 206.
- Fayda, M. (2007). “Ömer”, *DİA*, XXXIV, 44.
- Fayda, M., (1992). “Bedevi”, *DİA*, V, 311.
- Fayda, M., (2005). “Muhammed”, *DİA*, XXX, 409.
- Fiğlalı, E. R., (1989). “Ali”, *DİA*, II, 370.
- Güç, A., (2007). “Put”, *DİA*, XXXIV, 364.
- Gürkan, L., (2013). “Yahudi”, *DİA*, XLIII, 182.
- Gürkan, S. L., (2007).” Rabbâniyyûm” , *DİA*, XXXIV, 374.
- Gürkan, S. Leyla. (2010). “Tâlmud”, *DİA*, XXXIX, 550.
- Gürsoy, C. R., (1988). “Afrika”, *DİA*, I, 413.
- HALAÇOĞLU, Y., (1995). “Fersâh”, *DİA*, XII, 412.
- Hamidullah, M., (1998). “Hayber”, *DİA*, XVIII, 20.
- Harman, Ö. F. (2000). “Îsâ”, *DİA*, XXII, 465.
- Harman, Ö. F., (1997). “Hârûn”, *DİA*, XVI, 254.
- Harman, Ö. F., (1993). “Dağ”, *DİA*, VIII, 441.
- Harman, Ö. F., (1994). “Dâvûd”, *DİA*, IX, 24.
- Harman, Ö. F., (2006). “Mûsâ”, *DİA*, XXXI, 207.
- Harman, Ö. F., (2012).”Tûfan”, *DİA*, XLI, 319.
- Harman, Ö. F. (1996). “Hac” , *DİA*, XIV, 384.
- Harman, Ö. F., (2000). “İlyâs”, *DİA*, XXII, 160.
- Harman, Ö. F., (2013). “Yûsuf”, *DİA*, XLIV, 1.
- Harman, Ö. F., (2013).“Yûnus “ , *DİA*, XLIII, 597.
- Harman, Ö. F., (1993). “Dânyâl”, *DİA*, VIII, 408.
- Harman, Ö. F., (2002). “Kudüs”, *DİA*, XXVI, 326.
- Harman, Ö. F., (2010). “Süleymân”, *DİA*, X, 56.

- Irving, T., (2002). “Kastilya”, *DÍA*, XXV, 1.
- İnalçık, H., (2001). “İstanbul”, *DÍA*, XXIII, 220.
- Kallek, C., (1997). “Haraç”, *DÍA*, XVI, 71.
- Kallek, C., (1992). “Biat”, *DÍA*, VI, 120.
- Kallek, C., (2005). “Mil”, *DÍA*, XXX, 12
- Karaismailoğlu, A., (1988). “Acem”, *DÍA*, I, 321.
- Karpat, K., (1994). “Eflak”, *DÍA*, X, 466.
- Kavas, A., (2012). “Trablusgarb”, *DÍA*, XLI, 288.
- Kaya, M., (2000). “İskender”, *DÍA*, XXII, 555.
- Kiel, M., (1992). “Balyabadra “ , *DÍA*, V, 42.
- Kiel, M., (1994). “Eğriboz”, *DÍA*, X, 491.
- Kiel, M., (2002). “Kavala”, *DÍA*, XXV, 60.
- Kiel, M., (2005). “Midilli”, *DÍA*, XXX, 11.
- Kiel, M., (2008). “Rodos”, *DÍA*, XXXV, 155.
- Kiel, M., (2009). “Selânik”, *DÍA*, XXXVI, 352.
- Kurt, H., (2013). “Yemen”, *DÍA*, XLIII, 400.
- Kuzgun, Ş.,(1997). “Hâm”, *DÍA*, XV, 395.
- Küçük, A., (1992). “Beytüllahm”, *DÍA*, VI, 86.
- Küçükkaşçı, M. S., (2010). “Şehzade”, *DÍA*, XXXVIII, 478.
- Küçükkaşçı, M. S., (1999). “İrak”, *DÍA*, XIX, 85-86.
- Küçükcan, T., (2001). “İtalya”, *DÍA*, XXIII, 445-446.
- Küçüksipahioğlu, B., (2007). “Ninevâ”, *DÍA*, XXXIII, 136.
- Küçüksipahioğlu, B., (2012). “Turtûşe”, *DÍA*, XLI, 439.
- Mantran, R., (1997). “Hama”, *DÍA*, XV, 396.
- Mantran, R., (1998). “Humus”, *DÍA*, XVIII, 307.
- Bilge M. L., (1998). “Aden”, *DÍA*, I, 367.
- Ocak, A. Y., (1989). “Alevi “ , *DÍA*, II, 368.
- Olguner, F.,(1992). “Bâtıl”, *DÍA*, V, 147.
- Ökten, S., (1995). “Fars”, *DÍA*, XII, 174.
- Öngören, R., (2009). “Sûfî”, *DÍA*, XXXVII, 471.
- Ören, F., (2009). “Sakız Adası“, *DÍA*, XXXVI, 6.
- Öz, M.(2013). “Zındık”, *DÍA*, XLIV, 390.
- Öz, M., (1994). “Dürzîlik”, *DÍA*, X, 39.

- Öz, M., (1997). “Haşîşiyye”, *DİA*, XVI, 428.
- Özaydın, A., (2009). “Sencer”, *DİA*, XXXVI, 507.
- Özaydın, A., (1993). “Ceneviz”, *DİA*, VII, 363.
- Özdemir, M., (1992). “Berşelûne”, *DİA*, V, 521.
- Özdemir, M., (1995). “Endülüs”, *DİA*, XI, 211.
- Özgüdenli, O. G., (2007). “Nîşâbur”, *DİA*, XXXIII, 149.
- Özgüdenli, O. G., (2000). “İsfahan”, *DİA*, XXII, 497.
- Özgüdenli, O. G., (2010). “Şirâz”, *DİA*, XXXIX, 182.
- Özgüdenli, O.G., (2010). “Taberistân“, *DİA*, XXXIX, 323.
- Özgümüş, Ü., (1993). “Cam”, *DİA*, VII, 38.
- Sahillioğlu, H., (1991). “Antakya”, *DİA*, III, 228.
- Sahillioğlu, H., (1989). “Altın”, *DİA*, II, 532.
- Sahillioğlu, H., (1994). “Dinar“, *DİA*, IX, 352.
- Sahillioğlu, M. (2009). “Sâmiriler”, *DİA*, XXXVI, 79.
- Sarıcam, İ., (2007). “Nihâvend”, *DİA*, XXXIII, 39.
- Sinanoğlu, M., (2001). “Karailî”, *DİA*, XXIV, 424.
- Sinanoğlu, M., (2006). “Müneccim”, *DİA*, XXXII, 6.
- Sinanoğlu, M., (2001). “Karâîlik”, *DİA*, XXVI, 424.
- Sümer, F., (2009). “Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, 365.
- Sümer, F., (2007). “Oğuzlar”, *DİA*, XXXIII, 321.
- Şahin, İ. (2004). “Mezra”, *DİA*, XXIX, 546.
- Şahin, C., (2009). “Sûriye”, *DİA*, XXXVII, 544.
- Şakiroğlu, M. H., (2009). “Sicilya”, *DİA*, XXXVII, 138.
- Şakiroğlu, M., (2006). “Napoli”, *DİA*, XXXII, 383.
- Şeşen, R. (1997). “Harrân”, *DİA*, XVI, 237.
- Tanyu, H., (1988). “Ağlama Duvarı”, *DİA*, I, 474.
- Tanyu, H., (1988). “Ağrı Dağı”, *DİA*, I, 481.
- Taşağil, A., (1998). “Hazarlar”, *DİA*, XVII, 116.
- Taşağil, A., (2012). “Türk“, *DİA*, XLI, 476.
- Terzi, M. Z., (2005). “Mızrak”, *DİA*, XXX, 3.
- Tomar, C., (2010). “Şam”, *DİA*, XXXVIII, 311.
- Tomar, C., (2009). “Sayda”, *DİA*, XXXVI, 207.
- Tomar, C., (2010). “Taberîye”, *DİA*, XXXIX, 323.

- Tomar, C., (2012). “Ürdün”, *DİA*, XLII, 354.
- Tomar, C., (2013). “Zebîd”, *DİA*, XLIV, 165.
- Topaloğlu, B., (1997). “Hâdî”, *DİA*, XV, 9.
- Topaloğlu, B., (1998). “Hûrî”, *DİA*, XVIII, 387.
- Tukin, C., (1996). “Girit”, *DİA*, XIV, 85.
- Tuncel, Metin (2000). “Çanakkale Boğazı”, *DİA*, XVIII, 200.
- Tuncel, M., (1996). “Fırat”, *DİA*, XIII, 31.
- Tuncel, M., - ÖZAYDIN, A, (1993). “Cizre”, *DİA*, VIII, 37.
- Tuncel, M., (1996). “Fırat”, *DİA*, XIII, 31.
- Tuncel, M., (1994). “Dicle”, *DİA*, IX, 281.
- Türkcan, T., (2010). “Şeriat”, *DİA*, XXXVIII, 571.
- Türkoğlu, S., (1993). “Cübbe”, *DİA*, VIII, 108.
- Ududi, C., (2009). “Sarakusta”, *DİA*, XXXVI, 115.
- Uludağ, S., (1997). “Halife”, *DİA*, XV, 299.
- Yazıcı, T., (1995). “Emevviye Cami”, *DİA*, XI, 108.
- Yazıcı, T., (1997). “Halep”, *DİA*, XV, 239.
- Yazıcı, T., (1994). “Deylem”, *DİA*, IX, 263.
- Yazıcı, T., (1998). “Hemedân”, *DİA*, XVII, 183.
- Yıldız, H.D, (1991). “Arap”, *DİA*, III, 272.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma>.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Marsilya>.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pisa>.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Hamursuz_Bayramı.

ÖZ GEÇMİŞ

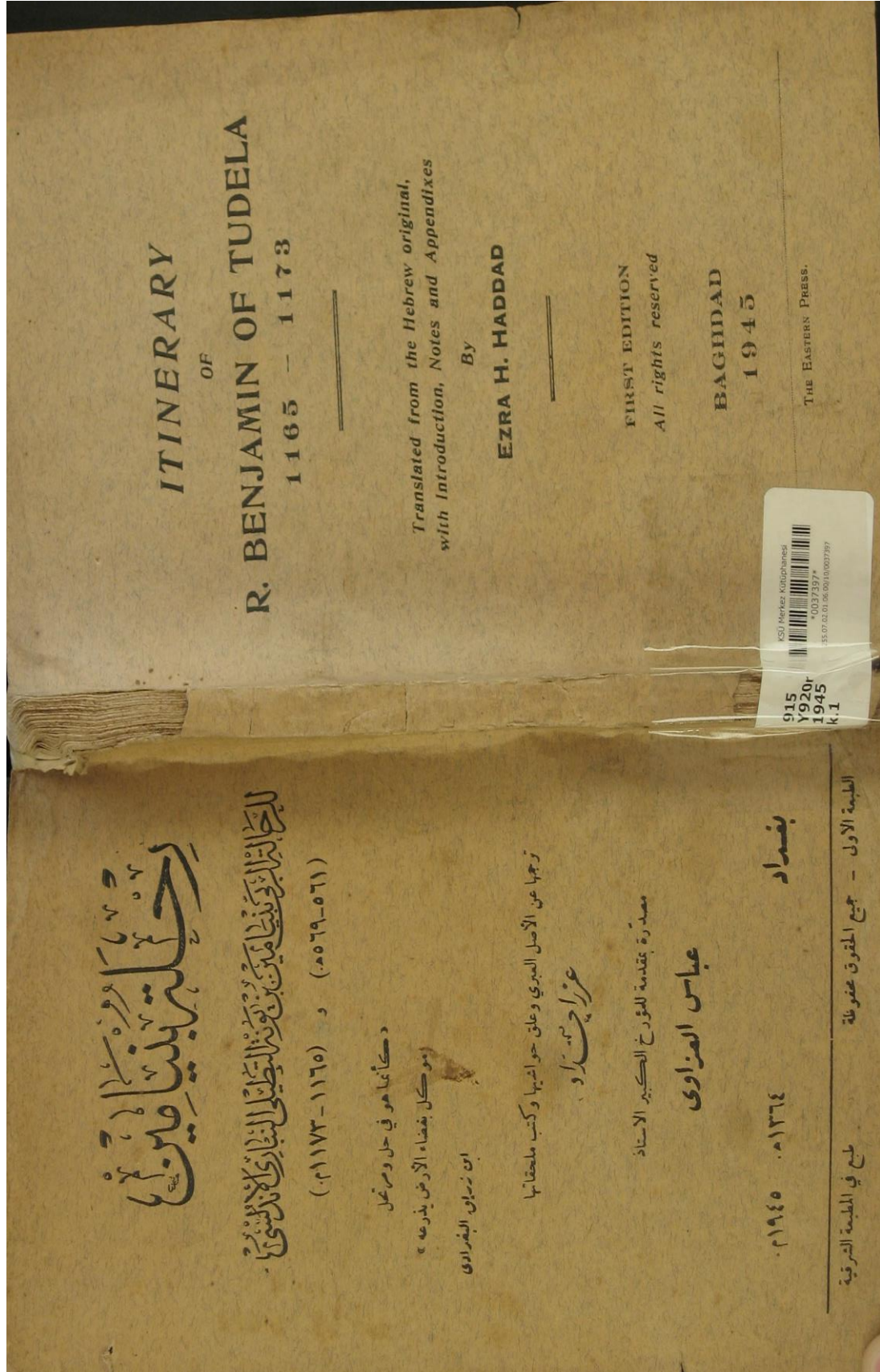
Kasım 1988’de Diyarbakır’da doğdu. İlk ve Ortaokulunu Diyarbakırda okudu. Lise öğrenimini Açık Öğrenim Lisesi’nde tamamladı. 2009 yılında Gaziantep Üniveristesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü kazandı. 2013 yılında Gaziantep Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Bilim dalında, Yüksek Lisans’ı kazandı. 2015 yılında öğrenimini tamamladı.

VİTAE

In November 1988, was born in Diyarbakir. The Primary and secondar school in Diyarbakir read. He completed his high school education at the Open Learning High School. The University Gaziantep of Arts and Sciences was awarded Department of History in the 2009. The University of Gaziantep, Institute of Social Sciences, History Department of Home Science won the master's degree in Medieval Department. She completed his education in 2015.

EKLER

EK-A: BENJAMİN'İN SEYAHATNÂMESİ KİTABINDAN ORJİNAL ÖRNEKLER

مقدمة الرحلة^(١)

هذا كتاب « رحلة الربّي^(٢) بنيامين بن يوتة التطيلي^(٣) الصباري^(٤) » الذي جلب المدن المدينة البعيدة. وسجل ما شاهده في الأمصار التي مر بها عياناً، أو ما نقله عن النقات ذوي الأمانة المعروفين لدى يهود أسبانية. وقد أورد أسماء مشاهير العلماء والرؤساء في الأماكن التي زارها. وعاد بمعلوماته هذه إلى قشتالة^(٥) سنة ٩٣٣م العربية^(٦)

والربّي بنيامين من النقات العارفين بالتوراة والشريعة. وقد أثبت التخصيص والتدقيق صحة ما أوردته، ودل على صدقه وأمانته. وهذا بدء حديثه: —

(١) القدمة لكاتب مجهول، قد يكون مناصراً لبنيامين أو أنه أول من استنسخ الرحلة فاستنسخها بهذه القدمة. ولنا نقتد أن أحداث الرحلة من أمالي بنيامين على كاتب القدمة. وقوله « وقد أثبت التخصيص والتدقيق صحة ما أوردته » يؤيد رأينا. لأن نيل هذا التدقيق في صحة ما رواه، لا بد أنه استغرق زمناً غير يسير.

(٢) الربّي أو الزاب. لفظة عبرية تعني السيد أو الأستاذ، يلقب بها اليهود علماءهم ووجهاءهم. وقد يقال ربّي أيضاً. جاء في تاج المروس: « الربّي. التقدم في شريعة اليهود ». ويطاق العرب لفظة الربّي والزباني على التالفة للتبديد. وفي الروض الأثف: « إيت الربيين الذين يربون الناس بصغار العلم قبل كبار». وقيل: نسبوا إلى علم الرب، والفقه فيما أتله. وزيدت فيه الألف والنون للتفخيم. « وكثرة ورود هذه اللفظة في سياق الرحلة إقتصر تماماً بحرف «و».

(٣) نسبة إلى تطيلة Tudela المدة المعروفة في شمال أسبانية. تبعد مسافة ٧٨ كيلومتراً عن سرقسطة، على الضفة اليمنى لنهر إيبرة Ebro.

(٤) نسبة إلى نبرة أو نبرة Nacarre. وهي كدورة أسبانية قريبة من حدود نبرة، بينها نهر إيبرة. وكان العرب يسمونها بنبلوة أيضاً.

(٥) Castilla ويسمى العرب قشتالة وقشيلية أيضاً. من أهم الامارات الأسبانية القديمة. غلب العرب على جميعها عندما فتحوا الجزيرة، ثم كانت أول إمارة أسبانية استقلت عنهم (الحل السادسة ج ١: ٣١٩-٣١٧).

(٦) ١١٧٣ م و ١١٦٩ م.

رحلة بنيامين

قال الربّي بنيامين بن الربّي يوتة طالب ذكره: كان رحيلي في أول الأمر عن مدينة سرقسطة^(١). فانحدرت منها بطريق نهر إيبرة إلى طرطوشة^(٢). وبلغت بعد مسيرة يومين مدينة طركوتنة^(٣) القديمة، ذات الأوابد الجسيمة من بناء الجبابرة وأسلاف الأفرقيق، مما لا نظير له في جميع بلاد الأسبانية، وموقعها على شاطئ البحر. ومنها على مسيرة يومين: —

(١) هي سراكوزة Saragossa مركز إقليم يعرف بهذا الاسم في أسبانية، وقاعدة مملكة أراغون Aragon في المصور الوسطى. موقعها على نهر إيبرة. كانت قديماً تسمى سلدوبية Salduba من إنام Hispania Tarraconensis. ثم جدها يوليوس قيصر وصارها قيصر أروغطة Augusta Caesar فقبل سرقسطة تحقيقاً. استولى عليها العرب سنة ٩٤ م. (٧١٢ م)، وخرجت من أيديهم في ٤ رمضان سنة ٥١٢ م. (١١١٨ م). وكانت أيام حكم العرب معدودة من الفواعد الإسلامية الكبرى.

وكان يقال لها المدينة البيضاء نظراً لبياض أسوارها. أما تاريخ اليهود فيها يرجع إلى القرن السادس للبلاد. وقد أذكروا مقاماً معروفًا في القرن العاشر، إذ بلغ عددهم فيها أكثر من خمسة آلاف، كانت لهم اثنتا عشرة كنيسة. وبنوا في ضروب الصناعة كالصياغة والصباغة والنسيج. لكن شأنهم فيها قد انحط بعد خروج العرب منها، وطغمت أذى شديد في اضطهادات سنة ١٣٩١ م. (J. B. و C. D.) والحلل السندسية ج ٢: ١١٤)

(٢) هي Tortosa من أعمال قشتالة. كان لليهود فيها أيام حكم العرب طائفة معروفة. واشتهر من انتخب إليها أو أقام فيها من علماءهم في القرون الوسطى مناحيم بن سروق الطرطوشي القرطبي النحوي الصير وانضم أول قديس للعبودية (القرن العاشر) وينسوب بن صموئيل منتيبو الطيب الصير، حاجر إلى إيطاليا وخدم في بلاط اثنين من بابوات رومية، حاكمتين الرابع وبولس الثالث. ثم قام برحلة إلى الشرق مع سفير البندقية وتوفي في العام سنة ١٥٤٩ م. ومن أشهر الأحداث التي عاينها اليهود بعد خروج العرب من طرطوشة اضطهادات سنة ١٣٩١ م. والنظرة الدينية الكبرى التي نظمها البابا بندكتس الثالث عشر بين علماء اليهود ويوشع اللورقي اليهودي القنصر، استمرت من شباط ١٤١٣ حتى تشرين الثاني ١٤١٤ م. (GR. VI. 179 و J. B.)

(٣) هي Tarraona القديمة على شاطئ أسبانية الشرق. عمرها الرومان، واتخذوا أوغسطس قيصر معسكراً بعد معركة كشتيرية سنة ٢٦ ق.م. ويقال أن أول من استوطن هذه المدينة قوم من الأيبيريين يقال لهم السبت Cessitians، وهم الذين أقاموا أسوارها سنة ٢٦٧ ق.م. ثم صارت من أهم مستعمرات الرومان في أسبانية سنة ٢١٨ ق.م. ولا تزال بقايا سورها القديم ماثلة، وهو مشيد من صخور غير مهذبة. ويقادحها أحلال قناطر رومانية معلقة ومرسح قدم ملوح. استولى عليها القوط سنة ٤٧٥ م. واحتلها العرب سنة ٧١٣ م. وبقيت بالديهم حتى سنة ١١١٨. لكن أهميتها التجارية تضائلت وانتقلت إلى طرطوشة. وكان يقال لطاركوتنة أيام حكم العرب «مدينة اليهود» لكثرةهم فيها.

(١) كان اليهود يطلقون على مدينة مونييه اسم **הר עמש** أي جبل الزوال كناية عن اسمها الفرنسي . وموقعها في إقليم لندوقيه *Languedoc* في جنوبي فرنسا . وتاريخ اليهود قديم فيها . كان لهم حي خاص يدعى *Sucetarie* أو *Sucetarie* . وقد لبوا في هذه المدينة ثأراً عظيماً من العلم ونبع بينهم عدد كبير من العلماء والفقهاء . وكان يهود أوروبا يسمون هذه المدينة بالجبل الاقدس **הר הקודש** اجلالاً لعلماها . اما شهرة مونييه الحقيقية فبجامعتها الطبية العظيمة التي كان لها الفضل الاكبر في نقل الطب العربي الى أوروبا . وقد لب اليهود دوراً كبيراً بنقل هذا العلم الى المبرية فاللاتينية . وكان موقع هذه الجامعة بصاحبة ماجلون *Maguelonne* بظاهر مونييه . احتلها العرب اليام تغلثم في جنوبي فرنسا ثم اجلاهم عنها شارل مارتل فأحرقها . وكان العرب اتناء مكوثهم فيها قد نقلوا معهم بعض الكتب الطبية فصار الطائفة يادسون فيها حرفة التطيب . ونبع بين الامة هذه الجامعة عدد من مشاهير اطباء اليهود امثال صومئيل بن طيبون وناثان بن كركية . وفي متخطها اليوم بعض الامار الاسلامية ، منها آيات قرآنية واشعار عربية . ومن مشاهير الامة هذه الجامعة ايضاً العلامة الطبيب يعقوب بن مكثير ابن طيبون مخترع الزرقة المعروفة بالزرقة اليهودية *Quadrans Judaiticus* كانت ممدودة بين اهم الالات البحرية في القرون الوسطى . (عزوات العرب : ٢٢٦ و 197 ، و *Roth J.C.C.* 65 ، و *GR. IV. 262* ، و *H. S. Williams, H.H.W., VIII, 280*)

(٢) بيت الاقناب التي كان يحملها ملوك البرتغال حتى اعلان الجمهورية الحالية لقب « ملك العرب » *Algarves* (*Adler I.B.T. : 2*)

داود ، ويده الوثائق التي تؤيد صحة نسبة . وهو ذو أملاك وعقارات أقطمه اياها ملوك البلد ، وليس لأحد أن ينتزعها منه . وفيها من العلماء الرهبان إبراهيم (١) رئيس الجمع العلمي ومكبير (٢) وهوذا وغيرهم . ويبلغ عدد اليهود فيها نحو ٣٠٠ أسرة (٣) . وعلى مسيرة أربعة فراسخ (٤) منها : —

(٥) وفيها طائفة من العلماء على رأسهم الربانيان سليمان خالفتة (٦) **BEZIER** وناثانيل (٧) . وعلى مسيرة يومين منها : —

- (١) هو إبراهيم بن اسحق ، أتقى قضاة **باصكر** اليهود في أرپونة ورئيس الجامع . ولد في مونييه سنة ١١١٠ . وتوفي في أرپونة سنة ١١٨٧ م. (٥٨٤هـ) . تلمذ على العلامة موسى بن يوسف بن سزوان الازدي . وأشهر من أخذ عنه ذرية بن اسحق الازدي الجيزيني صاحب كتاب **البراج** **بعلل المصاوير** والمفسر الكبير إبراهيم بن داود صاحب التلخيصات **بعلل الحاشية** . ومن أشهر مؤلفاته كتاب **المنكول** **سفر الحاشية** . (*J.B. و GR. IV. 406-7*) . وكان ر . مكبير الحد الاكبر لهذا البيت من مشاهير علماء اليهود بمعدا ، فأوفده هرون الرشيد الخليفة العباسي الى أوروبا بناء على طلب الملك قارله (شارلمان) لتعلم يهود بلاده علمائهم ، فاستقر بأرپونة . ويقال ان قارله أقطمه تلك هذه المدينة ومنحه برامة الاحرار . وفي رواية ان قارله هو شارل مارتل جد شارلمنت (دونا بورغ ج ١٦ : ٣٩ و *GR. IV. 862*) .
- (٢) المادة الجارية بين مؤرخي اليهود ان يكون اعضاء نفوس الطوائف اليهودية حسب تعداد اصحاب الأبر وأرباب البيوت **بعلل بيتايم** . وعلى هذا جرى بنيامين عند قطره لعدد اليهود في المدن التي زارها .
- (٣) القريش (*Parasang*) لفظ فارسية قديمة . واليونانية *Parasanges* . ويقاد القريش في عرف رواد القرون الوسطى ثلاثة اميال وربع الميل الاشكليزي . ويقاد كل عشرة فراسخ مسيرة يوم واحد . اما الرواد العرب فكانوا يعتبرون القريش الواحد ١٢٠٠٠ ذراع ، وعند رواد اليهود كان يعبر القريش **PARSA** ٢١٠٠٠ قسم .
- (٤) بيزية الحالية *Bezier* في جنوبي فرنسا . وتعرف ايضاً بمدينة القناه . كان اليهود يسكنها بدمش **بدرش** واشهر من اقتسب اليها من علمهم مشمول بن موسى ويوسف كوهن السيوني *Segovia* وبداعية بناني **بببب** واشتروك المازر ايزوي وغيرهم . وقد اصاب يهود هذه المدينة حنة كبيرة في القرن الثالث عشر من جراء الحروب المدممة التي ثارت ضد فرقة الالبيجينيين *Albigenses* وفي سنة ١٢٤٦ حطر على اليهود ممارسة الطب في هذه البلدة . (*J.B. و GR IV. 260*)
- (٥) بيت الامار اليهودية القديمة الباقية في بيزية ، وشمه كانت في كنيسة اليهود ليمود تاربخها الى سنة ١١٤٤ . عليها كتاب بالعبرية فيها ما انه : «لقد طرد اليهود من هذه المدينة ودمرت كنسيتهم . وعند عودتهم اليها جمد بناء الكنيسة التي حلتها احد كبار الرؤساء في مدينتنا ، جازاه الله خيراً . الخ .» ولا ريب في ان هذه الكتابة تشير الى الرببي حلتها الذي يذكره بنيامين . (*W.P.B. 174* ، *Loventhal*)
- (٦) من رأي غير انتم العلامة يوسف بن ناثان . وهو ثاني يهوديين اعتمدوا الامير رودجر ترنكفال (*Marquis Roger Trancaval* (*GR. IV. 261*) *Cavrita*) في إدارة املاسته . اما الاول فكان يدعى موسى دي كغريته

رحلة بنيامين

رومية

الذي حارب المسلمين في إسبانية .

وبضواحي رومية بقايا قصر عظيم لبيطس (١) . ويقال ان ثلثائة من شيوخ رومية كانوا قد اظهروا استياءهم منه لانه قضى في حصار القدس ثلاث سنوات بدلا من سنتين ، وهي الدة التي رسموها له (٢) .

وفيها ايضا قصر الملك إسبازيان (٣) . وهو بناء شامخ على جانب عظيم من المائة .

(١) احد مشاهير قيسا صرة الرومان . واصله الكامل *Titus Flavius Sabinus Vespasianus*

ولد في ٣٠ كانون الاول سنة ٤٠ م . اشتهر بحربه ضد اليهود وفتح القدس سنة ٧٠ م . فناد ظاهراً الى رومية سنة ٧١ م . وبعد وفاة ابيه انتقل اليه عرش القيصرية سنة ٧٩ م . اما القصر الذي يشير اليه بنيامين فربما كان يقصد به طاق النصر الذي اقامه لبيطس تحميلاً لا تصاروه في حرب اليهود . وهو الطاق المعروف بقوس لبيطس *Arcus Titus* والذي لا يزال حتى اليوم قائماً في منتصف الشارع الاقدس *Via Sacra* في سفح البلاطين في رومية ، عليه نقوش بارزة تصور الغنائم التي تقلها من هكل اليهود . وقد جرت عادة آتياهم اليهود انما زادوا رومية فانهم لا يمرون تحت هذا القوس لانه رمز سقوط دولتهم وشراب مقدسهم . وقد كانت وفاة لبيطس في ١٣ ايلول سنة ٨١ م . (C.D.)

(٢) هذه الروايات وأمثالها كانت ذاتة بين اليهود في القرون الوسطى . ومصدرها كتاب يدعى تاريخ يوسف بن جريون ، وضعه كاتب مجهول في القرن التاسع الميلاد ونسبه الى يوسيفوس فلافيوس المؤرخ اليهودي الكبير ، الماصر للقيصر لبيطس .

(٣) هو *Vespasianus Flavius Sabinus* قيصر رومية من سنة ٧٠ الى ٧٩ م . ولد في ١٧ تشرين

الثاني سنة ٤٩ م . خدم في الجيش الروماني على عهد كلوديوس في مختلف سوح القتال في أوروبا ، وفي الحادية والحسين من عمره عينه القيصر نيرون قنصلاً أولاً على إفريقية . وفي سنة ٦٦ م نشبت ثورة اليهود الكبرى في فلسطين فأراده القيصر على رأس جيش كبير لاختصاص القدس . وفي اثناء الحصار مات نيرون منتحراً فبايع جيش الشرق كله إسبازيان انبراطوراً ، فترك حصار القدس ولده لبيطس وعاد الى رومية حيث اطلع في أخذ البيعة له من الجيوش الاوروبية . وقد كانت وفاته في ٢٤ حزيران سنة ٧٩ م . وهو في التاسعة والسنتين من عمره . (C.D.)

رحلة بنيامين

رومية

وقصر الملك « غالبية (١) » ويبلغ عدد شمسائه (٢) (نوافذه) ثلثائة وستين ، بعدد أيام السنة .

واستدارة هذه القصور كلها زهاء ثلاثة أميال .

وفي باحة هذه القصور دارت معركة عظيمة في الأزمنة الفارسة سقط فيها نحو مائة ألف قتيل ، لا تزال عظامهم مكدسة حتى يومنا هذا . وقد أمر ملك ذلك الزمان أن تنقش صورة هذه المعركة على ألواح الرخام ، تظهر فيها الجيوش المتقابلة بجيها وأسلحتها ، لتشاهد الأجيال القادمة هذه الممارك التي نسبت في المصوم القديمة .

ويشاهد في غار تحت الأرض ، هيكل الملك ترمال غلسين (٣) والملكة زوجته ، وهما متربان على عرش وحولها أجدات زهاء المائة من أشرف الملكة . وهذه الأجدات جميعها محطمة بمعرفة الأطباء ومحتفظ بها حتى اليوم .

ومن المباني الشهيرة بيعة القديسة جيوفاني في بورتة لاتينية (٤) يقصدها الناس جميعاً محطمة بمعرفة الأطباء ومحتفظ بها حتى اليوم .

(١) القصر الروماني غالبية واصله الكامل *Servius Sulpicius Galba* . ولد في السنة الثالثة لليلاد ، وتولى عرش القيصرية في ٢٨ حزيران سنة ٦٨ م . بعد ما حكم إسبانية مدة ثمانية سنوات ، لكن خلفه

وخله وقوته أدت الى آسار الجيش عليه ، وقتل في كانون الثاني سنة ٦٩ م . بعد حكم دام اقل من سنة .

(٢) يطلب على الظن ان الرحلة يشير هنا الى ملعب الكولسيوم *Coliseum* أو *Colosseum* المعروف في خطط رومية القديمة باسم مدرج فلديانوم *Amphitheatrum Flavianum* الذي بعد مصرع

غالبية يقتل على عهد إسبازيان حوالي سنة ٧٠ م . واختلف باقتضاه على عهد ولده لبيطس سنة ٨٠ م

بمهرجان عظيم . وكان هذا الملعب بناية ضخمة تشغل مساحة ستة اقدمه فيها اربع طبقات لكل منها طاقات

مقسمة الى ثمانية حجرات . وعلى ذلك يكون مجموع نوافذها ٣٢٠ . ويقال ان هذا الملعب كان يتسع

لعدد كبير من الفرحين يبلغ ٨٧ ألفاً . وقد أماسه سنة ٢١٧ م ساعة هدمت بعض اركانه . فبوشر

بتجديد بناه في زمن القيصر هليوغابولس (٢١٨-٢٢٢ م) . وتم على عهد خلفه القيصر إسكندر سنيوس

(٣) لا يوجد بين قيصرية الرومان من يحمل هذا الاسم . وأغلب الظن ان بنيامين يرد هنا بعض الاساطير

القديمة التي سمها اثناء مكوته في رومية .

(٤) هي بيعة القديس يوحنة في رومية المروفة اليوم : *St. Giovanni di Laterano* . أقيمت على انقاض الهيكل الروماني القديم *Platium Lateranum* حوالي منتصف القرن الثاني عشر وربما كان الاحتفال بتأسيسها اثناء وجود بنيامين في رومية . وقد جدد بناء هذه الكنيسة سنة ١٥٨٦ م بأمر البابا كستوس الخامس . أما *Porta Latina* فهو أحد الابواب الاربعة عصر التي كانت في رومية القديمة . (C.D.)

رحلة بنيامين

قسططينية

يحتفل فيه بعيد الميلاد بمهرجان عظيم ، ويتناظر عليه اللاعبون من جميع أنحاء المعمورة ، فيقومون بشئ الأعمال الباهرة والسحريات العجيبة . وتقام فيه المصارعة بين ضروب الحيوان من ضواري وسباع ودبية ونمورة وحرر وحشية وطيور جارحة مدربة ، بحضرة الملك والملكة . وهذا لا نظير له في مكان آخر من العالم .

ويصاحبة القصور الملكية قصر منيف شيده الملك مانويل لسكانه على شاطئ البحر . وهذا القصر يعرف باسم « بلاشيرنس (١) » . فيه الأساطين والجيطانف الموشاة بالبر الخالص والشعوش البديعة التي تصور المارك القديمة والحروب التي خاضها هذا الملك . وفي القصر عرش من خالص الذهب مفصص بالحجارة الكريمة يتدلى من أعلاه بما يخادي عامة الرأس تاج من ذهب معلق بسلاسل من ذهب ، مرصع بالجواهر النادرة الثمينة . ولع هذه الجواهر ينير القاعة في العسق ، فيفيها عن نور المصابيح . وهناك عدا هذا من التحف ما يقصر عن تفصيله السان .

ويتوارد الخراج على قسططينية كل سنة من جميع أنحاء بلاد الروم ، فضلاً عن الهدايا السنية من حرير ملون وذهب ، ما علا الخرائن العديدة . ولا نظير لهذه الثروة وهذه المباني في جميع العالم . ويقال أن خراج الماصمة وحدها يبلغ عشرين ألف فلورين (٢) ذهباً في اليوم الواحد . وهذا الخراج يجي من المنازل والأسواق والمتاجر والمكوس التي يؤديها التجار الذين يتقاطرون عليها برأ وبحراً .

(١) هو القصر الذي كان يعرف باسم *Bilbernae Imperatoris* وكان يعرف أيضاً في خطط قسططينية القديمة باسم *Emanuelis Palatium* اي بلاط مانويل (C.D.)

(٢) قطعة نقد ضربت ذهباً لأول مرة في فلورنسة في القرن الحادي عشر ، ثم ضربت فضة سنة ١١٨١م وفي سنة ١٣٤٣م كان فلورين الذهب يساوي في اسكندرية على عهد الملك ادرود الثالث ستة ثلثات . أما الفلورين الفضة المالي المستعمل في بعض البلاد الاورودية فقد ضرب لأول مرة سنة ١٨٤٩م . وقيمتها تماثل ثلثين سلعة الاكاذبية .

قسططينية

رحلة بنيامين

والروم في هذه المملكة معروفون بالفنى والمال الكثير من ذهب وجواهر . يرتدون اللؤلؤ الزاهية من حرير مقصب بالذهب وسائر المعادن النفيسة ، حتى لتحسب الواحد منهم وهو يمتد جواده ، أميراً خطيراً . والمملكة واسعة الأرجاء ذات ثروة عظيمة وأهلها يعيشون بنعمة وترف ، لهم حذق في العلوم اليونانية .

ويستأجر الروم جماعات من الأقبام الأجنبية المعروفة بالبربر ، يستعينون بهم على مناجرة التورغرين (١) المعروفين ببناء الترك . لأن الترف يقعد الأهالي عن الحرب والقتال ويجملهم وهي العزبة مثل النساء .

ويقوم اليهود في حي (٢) منزل عن سائر الأحياء ، وراء خليج مرسمة الذي يفصل ما بينهم والمدينة . فأذا أراد أحدهم الخروج الى البلد البيع والشراء وصل اليها عن طريق

(١) هم السلاجقة الاحراك . وقد اصطلح اليهود في القرون الوسطى على لفظة تورغرين *Torghrin* يطلقونها على الذين كانت نسبة الى تورغمة أحد أحفاد يافث بن نوح (سفر التكوين ١٠ : ٢) ويرجح ان بلاد تورغمة كانت في الجهة الشمالية الشرقية من آسيا الصغرى . وقد ورد ذكر سلاطين السلاجقة في بعض المخطوطات اللاتينية القديمة . *Soldanus Togharma Turcae* . قال ابو الفدا : والظاهر ان لفظة تورغرين العبرية مخرفة عن لفظة « تراكين » بالكاف الفارسية . قال ابو الفدا : ان الاحراك قصدوا خراسان وكاتبوا كفتاراً . وكان من أصل منهم وخالف المسلمين يصير « ترجماناً » بين الفريقيين ، حتى صار من أصل منهم قيل عنه انه صار « ترجماناً » ثم قيل « ترجماناً » بالكاف الفارسية وجمع على « تراكين » ثم أصل الفريقيين فقبل لهم « تراكين » . (المتخصر في اخبار البربر . ج : ٣ ص ٢٨)

هذا وأما الحروب التي يشير اليها بنيامين فهي المارك العديدة التي نشبت بين مانويل كومنينوس قيصر بزنطية والسلطان مسعود بن قليج أرسلان من سلاجقة الروم في قونية (٥١٠ - ٥٥١ م) و١١١٦ - ١١٥٦ م) . كان مقر اليهود في قسططينية على عهد القيصرية في « بيرة » الجبل المعروف اليوم في استانبول ، والذي كان أيام السلطنة الثمانية مقر الهيئات الدبلوماسية . وكان هذا الجبل يسمى في تلك المصنوع *Stinus* او *Shanus* . والمعروف ان الايمراطور يوحنا *Johannes Porphyrogenitus* الذي كان يعرف باسم الايمراطور مانويل كان قد اصدر امراً يحظر على اليهود الاقامة في قسططينية ، ثم سمح لهم بالعودة مشترطاً عليهم الاقامة في حي بيرة ، كما حصر بهم مهنة الباعة وبناء السفن (*OR. IV : 301*) وسيط بهذا لابن ويرقة ص ٢٥ .

رحلة بنيامين

العشادية

— كيف شخصت الى هنا ، ومن هو الذي أطلق سراحك ؟
فأجاب داود :
— حكمتي ودهائي وحدهما . وأنا في الحقيقة لست أخافك ، ولا أخشى وزراءك . فأمر
السلطان حراسه بأن يقبضوا على داود . لكن هؤلاء كانوا يسمعون صوته ولا يرون
شخصه . فبال السلطان هذا الأمر . وسمع صوت داود يقول :

— انني الآن ذاهب في طريقي .
فشاهده الجميع وهو يبارح المكان . وتبعه السلطان وجنده ووزرائه ، حتى أتمروا
على شاطئ النهر . فأراد داود ينشر طيلسانه فوق الماء ويمبر عليه الى الجانب الآخر . فأمر
السلطان جنده بأن يلحقوا به ، وركبوا الزوارق وعبروا الى الشاطئ الثاني . وشرعوا
يبحثون عن داود دون جدوى . فلموا أن الرجل ساحر يندر نظيره .

أما داود فإنه تمم بيمض التعاويذ ونطق باسم الله الخفي (١) ، فقطع بسوم واحدا ما
مسيرته عشرة أيام . فبلغ العادية وقص على أتباعه ما حدث له ، فأخذتهم الرهبة والدهشة
من أمره . وبعد ذلك كتب سلطان المعجم الى أمير المؤمنين خليفة بغداد ، يعلمه بما كان
من أمر داود ، ويسأله أن يوسط رأس الجالوت ورؤساء المشية ببغداد ، لكي يؤثروا
بنفسه على داود ابن الروحي ، فيكف عن أعماله وتمرده ، وإلا فإنه سيأمر بالانتقام من
جميع اليهود الموجودين في مملكته ، ويفنيهم عن آخرهم .

وقد أصاب اليهود في بلاد المعجم من جراء ذلك عسر شديد ، فكتبوا من جانبهم الى
رأس الجالوت ورؤساء المشية ببغداد يستحثونهم لاتخاذهم من الهلاك المحقق ، بأن
يرشدوا داود الى طريق الصواب ، فيخففوا الدماء البريئة .

والحال حذر رأس الجالوت ورؤساء المشية كتاباً الى داود ، بينوا فيه خطاه وأظروا
بمئاته . وخصموا كتابهم بالعبارات التالية :

(٢) هو ما يسميه متصوفة اليهود « شيم همنوراش שים המנוראש » . وعندما ان هذا الاسم لا يظلم عليه
الا القلائل من التوغلين في اسرار الراهوت ، وان التلغظ به يمنع المرء قوة خارقة كالاعتناء عن الاطلاق
وقطع المسالك البعيدة بدقائق معدودة .

العشادية

رحلة بنيامين

و لكن معلوماً لديك أن موعد ظهور المسيح لم يحن بعد ، وليس لدينا البراهين عن
قرب ظهوره . وهذا أمر لا يأتي بالمنف ولا يتم بشق عصا الطاعة . وإنما لمطالبيك بالكف
عما أنت فيه ، وإلا حرمناك من جماعة بني إسرائيل .»

وأرسلت نسخة من هذا الكتاب الى الرئيس زكاي ويوسف الفلكي الملقب ببرهان
الفلك في الموصل (١) ، لكي يبعثا بجمل غوايه الى داود ابن الروحي . فصنع رئيس الموصل
وبرهان الفلك بالأمر ، فوجهوا الى داود برسالة كلها اقتناع ووعيد . لكنه لم يعدل عن
زيته وأباطيله .

فلما ولي الحكم زين الدين (٢) أمير التوغرمين (السلجقية) وهو من أتباع ملك المعجم
دبر مكيذة للقضاء على داود ابن الروحي . فأرسل يطلب حميمه ومنحه عشرة آلاف دينار
إن هو أجهز على صهره داود . فدخل عليه الرجل ، وهو ينط بالنوم في فراشه ، وذبحه .
وهكذا انتهى أمره وتخلص اليهود من شره .

لكن ملك المعجم ظل ناقاً على اليهود التقيمين في مملكته . فكتب هؤلاء الى رأس
الجالوت يطلبون وساطته من أجلهم لدى ملك المعجم ، لما له من حظوة ومقام . فأرسل
رأس الجالوت يترضى ملك المعجم ، وقدم له مبلغاً جسيماً قدره مائة ألف دينار ذهباً ، فأصدر
الملك أمره بالعمو واستراحت البلاد (٣) . ومن جبل العادية يقطع المسافر مسيرة عشرة
أيام شرقاً الى —

(١) راجع ص ١٢٧ من هذا الكتاب .

(٢) هو الأمير زين الدين علي بن سكتكين التركي . وفي العشادية وما جاورها سنة ٥٣٩ هـ . (١١٤٤ م) .
وتوفي سنة ٥٦٣ هـ - ١١٦٣ م . راجع (الكامل لابن الأثير ج ٩ : ٢١٨ في حوادث سنة ٥٦٣ هـ) .

(٣) في رواية ان قسماً من يهود أفريجابان بقوا على اعتقادهم بهذا السبل حتى بعد هلاكه ، فصاروا يبرفون
بالعشادية Menahemids (S.R., IV. 310)

يوصول الجند بالتفتير بالزاد ، وأن يقاسم من يحمل شيئاً منه صاحبه . وذبحت الخيل لأطدام الجيوش خوفاً من هلاكه عن آخره .

وبعد مسيرة ثلاثة عشر يوماً أشرفوا على جبال نيسابور حيث يقيم اليهود . وكان وصولهم إليها في يوم سبت . ففصر بواخيهم بين الرياض والبساتين المشرقة على عين ماء بالقرب من نهر غوزاك ، فصافوا بالأشجار ، يأكلون فاكهتها ويقطعون عيدانها ، لكنهم لم يجدوا حولها أنسياً واحداً . وكانت المدن والقلاع تظهر لعيانهم عن بعد . فأوقف الملك رسولين من جنده لاستطلاع خبر القوم . ولما بلغ الرسولان شاطئ النهر ، وجدا عليه قنطرة عظيمة فوقها الأبراج المصينة ، وبأسها باب ضخم محكم الأيصاد ، وفي عدوة النهر من الجانب الآخر مدينة كبيرة .

فصاح الرسولان تفيها لمن على الجسر بحضورها . فخرج إليهما رجل يسألها عن هويتها ووجهتها ، لكنهما لم يقفها حديثه . وبعده حضر ترجمان يفهم لغة الرسولين ، فلما سألهما عن أمرهما وما يريدانه ، أجابا : « إننا من عسكر ملك المعجم وقد جئنا نستطلع شأنكم ونعرف الملك الذي يحكمكم » . فقال الرجلان : « إننا يهود ، لا نعرف لنا ملكاً غير رئيسنا ، وهو يهودي مثلنا » .

وعندها سألهما الرسولان عن قبائل الغز من كفار الترك . فأجاب اليهوديان : « إنهم أحلافنا . ومن آخام فهو عدونا » .

فروح الرسولان أدرأجها وأخيرا ملك المعجم بما شاهدا وما سمعا ، فاختار الملك وخلف سقر المشقة . وفي اليوم التالي جاءه رسول أهل المدينة يدعو جيش المعجم إلى الحرب والقتال فقال الملك : « إني ما حضرت إلى هنا للقتال ، وإنما لما جزة اعداء في كفار الترك . فاذا أبيتيم الأقتالي ، فسوف أنتقم منكم باهلاك جميع اليهود القاطنين في ملكي » . وم كثيرون . وأنتم في هذا المكان أقوى مني . فأنا أسألكم بالمعروف أن تكفوا عن قتالي وتتركوني وشأني مع كفار الترك . وسوف أدفع لكم عن ما يحتاج إليه جندي من زاد وأوراق » .

فلما سمع اليهود هذا الكلام ، تعاودوا فيما بينهم ، وقر دأبهم على مصافاة ملك المعجم ، فحتموا لدماء إخوتهم من اليهود المقيمين في بلاده . فاستضافوا جند المعجم في مدينتهم خمسة عشر يوماً وأكرموا وفادتهم غاية الأكرام .

لكنهم ظلوا أمثاء على عهدهم مع كفار الترك ، فأوقفوا إليهم مرآ من يشرم بمقدم ملك المعجم لمقاتلتهم . فاستمد كفار الترك ، وأخذوا الأبهة للحرب والقتال ، فنصبوا الكمين في مسالك الجبال ومضائق الشمام ، وحشدوا الجيوش الجاررة من جميع أنحاء تلك الصحراء . فأرسل خرج خراج ملك المعجم بسكره لمقاتلتهم حتى هاجموا من كل صوب ، فانتصروا عليه ، وأهلكوا عدداً كثيراً من جنده ، ففر ملك المعجم عن كتبت له السلامة من أتباعه وعاد إلى بلاده .

وحدث أن فارساً من جند ملك المعجم خدع يهودياً يدعى موسى ، فاستصعبه إلى بلاد المعجم ، وهناك استرقه له عبداً . وبعد مضي مدة من الزمن احتشد الناس بمهرجان عظيم ، يتبارى فيه الرماة بمخضور السلطان . فكانت موسى تملك الفارس المعجمي بين المتبارين . فظهر براعة بالرمي ، لم يستطع أن يجاريه أحد فيها . فعجب السلطان من أمره فتربه منه وسأله عن حاله . فقص موسى على السلطان ما حدث له مع الفارس ، وخدمته له وأخذاه عبداً رقيقاً .

والحال أمر السلطان بإطلاق سراحه ، وخلع عليه حلة نفيسة من حرير وأغدق عليه الهدايا والمطايا . ثم زين له البقاء في حاشيته واعتناق دينه . وواعد بأن يجعله من كبار الأغنياء ، وقبلاً موكلاً بقصره . لكن موسى رفض هذا العرض ، وعندئذ أرسله السلطان إلى سرشالوم رئيس اليهود في إصبهان للعتابة بأمره . وهناك تزوج من ابنة الرئيس .

هذا ما قصه علي « موسى » بنفسه .

وكانت عودتي من نيسابور إلى خوزستان المشرقة على نهر هجلة المنصب في بحر الهند وفي هذا البحر قطعت مسيرة ستة أيام إلى :-

فلسطين ويسمى «كنيس الشاميين» والثاني ليهود بابل ويسمى «كنيس المراقين» (١)، وتختلف هاتان الجماعتان في كيفية تقسيم التوراة. فقد جرت عادة يهود العراق ان يقسموا أسفار موسى (ع) الى سور بمدد أسابيع السنة، يتلونها منها سورة في كل اسبوع ويحتمونها في دورة العام، جرباً على عادة يهود الأندلس (٢). أما يهود فلسطين فيقسمون كل سورة الى ثلاثة فصول يتلون منها فصلاً في كل اسبوع ويحتمونها في دورة ثلاثة أعوام. ويجمع أبناء الطائفتين مرتين في العام لأقامة الصلاة مجتمعين. الأولى في يوم «مهرجان التوراة» (٣) والثانية في عيد نزول التوراة (٤).

أما عيد يهود مصر فهو «الناغيد» (٥) ثنائياً (٦)، رأس المنيبة، رئيس الجماعة اليهودية في القطر المصري، الموكل بتسليم الربانين والأئمة في الصكائن اليهودية. وهو كذلك أحد عمال الملك الكبير القيم في قلعة «صوعن» كرسى المملكة العربية.

- (١) كانت كنيسة الشاميين بجوار خوخة خبيصة. وكان مكتوباً على بابها الخط العربي انها بنيت في القرن الاول قبل الميلاد. ويروي القريزي ان بهذه الكنيسة نسخة من التوراة لا يختلفون في انها كلها بخط عزرا النبي الذي يقال له بالعربية العزيز. ولا تزال هذه الكنيسة قائمة اليوم في حي اليهود بالفسطاط تزورها الناس. اما التقاليد اليهودية فنسب بناء هذا الكنيس الى العالم اليهودي الاثلاهي الكبير الي اسحق ابراهيم بن مثير بن مزرا الطليطلي التولي سنة ١١٦٧ م.
- (٢) ٤ : ٣٦١ وموسى بن ميمون لاسرائيل ولنسبون، حاشية ص ١٦.
- (٣) لا تزال هذه الطريقة في تلاوة التوراة متممة بين يهود العراق وينسج على منوالها اليهود فاطبة. والظاهر ان العلامة موسى بن ميمون هو الذي رجعها على طريقة يهود فلسطين (ولنسبون: ١٨).
- (٤) هو عيد **شמות التوراة** آخر ايام عيد المظلة ويقع في اوائل تشرين الاول.
- (٥) الناغيد لفظ عبرية تعني الزعم والامسار، كانت تطلق على رؤساء اليهود في مصر والاندلس وتتلونها لفظاً رأس الجالوت **بئس بئس** التي كانت تطلق على رؤساء اليهود في العراق.
- (٦) هو ثنائياً بن سوثيل. واحة العربي الشيخ الموفق شمس الرياسة ابو الشارح هبة الله بن زين بن حسن بن ابراهيم بن اسحاق بن جميع الاسرائيلي. كان من الاطباء المشهورين والعلماء المذكورين والاكثر المتبعين. وكان مولد ابن جميع بفسطاط مصر. وخدم الملك الناصر صلاح الدين يوسف بن ايوب، وحظ في ايامه وكان رفيع المذلة عنده (عيون الانبياء في طبقات الاطباء لابن ابي اسبيعة ج ٢: ١١٢).

وسلطان مصر من الشيعة العلوية (١)، أتباع أمير المؤمنين علي بن أبي طالب، الخارجين على سلطة أمير المؤمنين الخليفة العباسي الذي يحكم في بغداد. وبين الملكين مناقسة دائمة. ومقام سلطان مصر في قلعة صوعن (٢) (الفسطاط). وهو مثل خليفة بغداد، لا يخرج من قصره إلا مرتين في العام، الأولى في يوم العيد والثانية في يوم وفاء النيل. وقلعة صوعن محاطة بالأسوار النديمة. أما مصر (القاهرة) فلا سور لها، لأن نهر النيل يستدير بها من كل جانب. وهي مدينة واسعة الأرجاء. فيها الأسواق والفتنادق، وبين يهودها عدد من كبار الأغنياء والعلماء (٣).

والقطر المصري كثير الجفاف، لا ينزل فيه مطر ولا تتساقط فيه ثلوج. ومناخه شديد الحر. وينفض نهر النيل مرة في العام، حوالي شهر أيلول، فتعمر مياهه من الأراضي، ما مسيرته خمسة عشر يوماً. فتبقى المياه فوق الأرض شهرياً بلول وتسرين لاسقائها وأروائها.

ويظهر المدينة جزيرة تحيط بها المياه (٤). وفيها محمود من رخام أبيض، أقامه

- (١) يقصد الدولة الفاطمية، وكانت زيارة بنيامين لمصر، على ما يظهر، في وزارة صلاح الدين الايوبي، قبل ان ينفرد بالملك ويؤسس الدولة الايوبية.
- (٢) صوعن بلدة مصرية قديمة ورد ذكرها في التوراة **صوعن مصر** (عدد، ١٣ : ٢٧، مزمير ٧٨ : ١٢ والشما ١٨ : ١٩، وحزقيال ٣٠ : ١٤). يقول المؤرخون انها بلدة طائفة القديسة **Tanis** (سان الحالية) غير ان اليهود اصطلعوا على تسمية الفسطاط بها.
- (٣) اشتهر بين يهود مصر في القرون الوسطى عديد من العلماء والكبراء، والشهراء، ابو الفرج يعقوب ابن تكتس وزير المردئين الله الفاطمي، وميثاق بن ابراهيم وزير العزيز، وأبو نصر صدقة بن يوسف النلاجي، وأبو سعد التستري، وموسى بن المازر طبيب المعز، والرئيس صموئيل بن حنانيا ابو منصور والرئيس يحيى سرشالوم **שר שאלום** والرئيس ابو المالبي وصهره ابو عمران موسى بن ميمون وعبدالله، ويوسف بن عكبين (ابو الحجاج يوسف بن يحيى بن اسحق بن شيمون النبي القريزي) والفرام بن حنانيا المصري وغيرهم (**OR. IV, 324** وتاريخ الحكماء الفاطمي ص ٢٢٩ وعيون الانبياء لابن ابي اسبيعة ج ٢ : ٢١٢ والحضارة الاسلامية لآل ج ١ : ١٠٥).
- (٤) هي جزيرة الروضة التي كانت ولا تزال تحمل معاني القاهرة. ولا يزال مقياس النيل فيها قائماً، والاحتفال بوفاء النيل عيداً قومياً في المملكة المصرية. ويرجع تاريخ اقامة الفاتميين على نهر النيل الى السلالة الفاطمية المصرية (٣٥٠ سنة ق.م).